

**EGYHÁZ-
15
FÓRUM**

Férfi és nő

1991/3.

Egyházforum 6. évfolyam 3. szám

Független, katolikus folyóirat
Megjelenik negyedévenként

Szerkesztőség:

Egyházforum
1158 Budapest, Thököly u. 74.

Kiadóhivatal:

Kirchenforum für Ungarn e. V.
Postfach 6415
CH-6000 Luzern 6

A szerkesztőbizottság elnöke:

DDr. Paul M. Zulehner (Bécs)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boros István (Kalocsa)
Dr. Dévény István (Luzern)
Gáspár Csaba László (Budapest)
Máté-Tóth András (Szeged)
Wildmann János (Luzern)

Egyes szám ára	7,50 SFr
Magyarországon	90,- Ft

Előfizetési díj egy évre:

Nyugaton	28,- SFr
Magyarországon	300,- Ft

Bankszámla

Postai csekkszámla száma:
Kirchenforum für Ungarn e. V.
No.: 60-85911-2, Luzern.
Magyarországon: Mohos László
XV. ker. OTP csekkszámla. 12590.

Szedés: PRINTKER Kft., Szeged

Nyomda:

**Olvasóink leveleit a szerkesztőség
címére kérjük!**

Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét fejezi ki.
Nem kért kéziratokat nem őrzünk meg és csak kérésre küldünk vissza.

Kirchenforum 6. Jahrgang Nr. 3

Unabhängige katholische Zeitschrift
Erscheint vierteljährlich

Redaktion:

Egyházforum
1158 Budapest, Thököly u. 74.

Herausgeber:

Kirchenforum für Ungarn e. V.
Postfach 6415
CH-6000 Luzern 6

Leiter des Redaktionsteams:

DDr. Paul M. Zulehner (Wien)

Mitglieder des Redaktionsteams:

István Boros (Kalocsa)
Dr. István Dévény (Luzern)
Csaba László Gáspár (Budapest)
András Máté-Tóth (Szeged)
János Wildmann (Luzern)

Einzelheft	7,50 SFr
In Ungarn	90,- Ft

Abonnement:

für ein Jahr	28,- SFr
In Ungarn	300,- Ft

Bankverbindungen

Postscheckkonto:
Kirchenforum für Ungarn e. V.
No.: 60-85911-2, Luzern.
in Ungarn: Mohos László, XV. ker.
OTP Kto. Nr. 12590.

Satz: PRINTKER GmbH, Szeged

Druck:

**Leserbriefe bitte an die Adresse
der Redaktion!**

TARTALOM

Előszó	4
Motto: In Vestibulo	5

SÚLYPONT

<i>Ernest Gutting: Nő és férfi – egy új típusú együttélés útján</i>	6
<i>Bernhard Häring: A házassági és szexuális erkölcs története a zsinat szemszögéből</i>	20
<i>Paul Michael Zulehner: Válás – után</i>	31
<i>Pécsi László: Serdülők és fiatalok szexualitása</i>	42
<i>Berényi Rita: Tizenévesek szexualitásáról</i>	47

PERSPEKTÍVA

Kicsiny életkörök világa – elváltak pasztorációja – „férfinak és nőnek teremtetten” – eunuchok Isten országáért	52
---	-----------

<i>Bulányi György: Egyházak és kisebbségek</i>	61
<i>Molnár Imre: Vallás és egyház a szlovákiai magyarság életében (I. rész)</i>	89

FOLYÓIRATSZEMLE

Szószéki fecsegés – emlék és jelen (Ellie Wiesel) – új Németország – tanítók az egyházban	102
---	------------

<i>Nagy Péter Tibor: Egyházak és oktatás 1930–1990</i>	114
--	------------

Zárónyilatkozat	125
------------------------------	------------

Kedves Olvasók!

Idei harmadik számunkkal egy olyan általános emberi és ezért kiemelten egyházi témát érintünk, amelynek mélységeiről és távlatairól elsősorban inkább a költészet nyelvén lehet megfelelően szólni. A tanulmányok válogatása közben folyamatosan éreztük, mennyire nehéz a titkok megszűnésén megszerezni, racionális karókat kitűzni. A társadalomtudományok eredményeit kellő önállósággal figyelő gyakorlati teológia legalapvetőbb szempontja az, hogyan fejeződhet ki az egyház közösségeinek gondolkodása és magatartása révén hitünk központi élménye: Isten legfontosabb ügye az ember.

Férfi és nő kapcsolatában a szexualitás, a házasság, a szerepek vetületét tartjuk hazai viszonyaink ismeretében elsődlegesnek. A szexuális és párkapcsolati visszaélések, a legintimebb kapcsolatok fenyegetettsége és kudarcai széleskörű tényismerettel, mély megértéssel és céltudatos programmal rendelkező pasztorációt követelnek, amelynek egyik előfeltétele a munkatársak előítéleteinek lebontása.

Hagyományainktól eltérően először egy rövid állásfoglalást adunk közre az elváltak és újraraházasodottak egyházi kezelésével kapcsolatosan. Ezt követik a megszerező tanulmányok: **Ernst Gutting** püspök átfogó előadása a férfi és nő kapcsolatának evangéliumi távlatairól, **Bernhard Häring** írása a szent hagyomány testbarát ágáról és **Paul M. Zulehner** a válásról és az elváltakról. Az elméleti írásokat támasztják alá a gyakorlatot közvetlenül segítő beszámolók a tinédzserek párkapcsolatairól és problémáiról. **Pécsi László** a kelet-svájci, **Berényi Rita** a debreceni tinédzserek világába nyújt betekintést.

Társágunk nemzeteinek és nemzetiségeinek akut konfliktusaival kapcsolatosan két tanulmányt is közlünk: **P. Bulányi György SchP.** evangélium elemzésének nemzetiségi kérdésekre vonatkozó eredményeit; **Molnár Imre** pedig volt szíves 1989-es pályázatunkra beküldött és második díjat nyert tanulmányát a szlovákiai magyar egyház életéről aktualizálni.

Az egyházi ingatlanok visszaadásáról szóló törvény megszületése az állam és az iskolák viszonyának kérdését is felveti. Erről szól **Nagy Péter Tibor** dolgozata, s ezt is elevenen érintő témában rendezett az **Egyházfórum Alapítvány** kétnapos tudományos konferenciát, melynek zárónyilatkozatát most közzétesszük.

1991. szeptember

A SZERKESZTŐK

IN VESTIBULO

„Gyertek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok és terhet hordoztok - én megkönnyítelek titket” (Mt 11,28).

Jézus hívása mindnyájunknak szól. Azoknak is, akik vétettek az Egyház törvénye ellen. Jézus minden bajra tud orvoslást, minden csapdából ki tud menteni. Nem lehet többé a halál a megoldás, hisz ő már meghalt helyettünk, az elváltak és újraházasodottak helyett is.

Sokunknak fáj, hogy szeretteink, talán éppen saját szüleink, nem részesülhetnek Krisztus lakomájából, míg házastársuk meg nem hal. Vagy ha meg nem tagadják a saját házasságukat, melyben testük-lelkük egy kell, hogy legyen.

Óértük fordulok bizalommal katolikus - azaz egyetemes, bűnösöket is hívó - egyházunk előljáróihoz. Az első századok gyakorlatát felelevenítve tegyék lehetővé számukra a vezeklést, és ennek letelte után a teljes visszafogadást Krisztus testébe.

Mivel nem egyszeri bűnt kell itt levezekelni, hanem egy pályamódosítás után kell bizonyítani az újraközeledésüket Krisztus felé, ez több időt kíván, mint az ősegyházban. Ott 1 év volt a vezeklés ideje, s ez talán kevés a bizonyításra. Lehetne például 3 év, amit a szimbolikus vestibulumban, előcsarnokban kellene letölteni, a közösség szeretetétől támogatva. Ha leteltek a vezeklés évei, a közösség hiteles tagjai - talán 5 vagy 10 - a pappal együtt tanúsíthatnák a közösség előtt, hogy Krisztushoz tartozási szándékuk (illetve ha csak az egyik házastárs, akkor szándéka) őszinte. Ünnepelesen, nagyszombat éjjelén - mint hajdan - a keresztségi fogadalom megújítása után, visszafogadhatnánk őket Krisztus testébe.

ERNST GUTTING SEGÉDPÜSPÖK (SPEYER)

NŐ ÉS FÉRFI — EGY ÚJ TÍPUSÚ EGYÜTTÉLÉS ÚTJÁN

A sok válságra és a nyitás szükséges voltára tekintettel szólalt meg már XIII. János 1963-ban közzétett első enciklikájában, prófétai szemmel nézve a modern világ három ismertetőjegyét: a fejlődésben elmaradt népek, a munkásság és a nő fölemelkedését. Mivel az egyháznak előbb saját válságát leküzdve kellett megújulnia, hogy döntően hozzá tudjon járulni a nevezett csoportok felemelkedéséhez, ezért hívott össze XXIII. János zsinatot. Ennek a zsinatnak az eszméi és határozatai sokak szerint túlságosan lassan valósulnak csak meg, egyesek viszont nagyon is gyorsnak tekintik megvalósulásukat. Ebből adódik, sajnos, a minden területen még mindig tapasztalható nagyfokú ellenállás.

Témánk – új típusú együttélés útján – magától értetődően megköveteli a nő és férfi eddigi együttélési formájának megvilágítását és bírálatát, amennyiben egyáltalán beszélhetünk valódi együttéléstről.

Társkapcsolati egyenlőtlenségek

Mindenekelőtt vessük fel a kérdést: hogyan jött létre és miben állt a nő emberi méltóságának egészen napjainkig tartó megsértése? Valódi társkapcsolatot csak szabad, egyenlő értékű és egyenjogú emberek élhetnek át. Ebben a vonatkozásban mindegy, hogy férfiak vagy nők-e. A szabadság, egyenértékűség és egyenjogúság emberi jogait azonban, történetileg bizonyíthatóan, kereken háromezer év óta többé-kevésbé megvonták a nőktől. A nőnek a házasságban, a társadalomban és az egyházban elfoglalt he-

lyére vonatkozó hibás megítélést nevezzük „patriarchalizmusnak”. Ezen azt a filozófiai és teológiai alapon is megokolt felfogást értjük, amely teljesen ellentmond a Bibliának és Jézus álláspontjának egyaránt, és amely szerint csak a férfi birtokolja a teljes, a nő fölött álló emberléte, és hogy őt ezért alapvető elsőbbség illeti meg vele szemben.

„Uralkodni fog...”

E felfogás gyökere is, éppúgy, mint mindannak, ami az emberek gondolkodásában visszás és helytelen, a gőgben rejlik, amelyből a bűnbeesés fakadt. Az ellenségkép volt az ember első találmánya. Ezért viselnek kezdet óta az emberek, férfiak és nők is, hideg-, gyakran pedig melegháborúkat is egymással. Mindenkor a hatalomért folyó harcról van szó. Csak akinek ereje és hatalma van – ezekből fakad az erőszakoskodás is –, tudja megnyerni az életért, tekintélyért, élvezetért és gazdagságért vívott harcot. Ennek a hatalmi harcnak elsősorban a nő esett áldozatul, s ezt Isten előre meg is mondta, a férfi hibás magatartására utalva: „...uralkodni fog rajtad”. Néhány ravaszkodó pedig az uralkodásnak ezt a kísérletét, amely éppenséggel a férfi bűnévé vált, nem átallja Isten kifejezett akaratának felülmúlni.

A nő méltóságáról szóló körlevelében II. János Pál egész fejezetet szentel e mondat – „Uralkodni fog rajtad” – magyarázatának. Ebben látja a férfi és nő közt kialakuló kapcsolatok mindenféle megzavarásának magvát. (Szó szerint:) „Hátrányosabbnak mutatkozik mégis a nő számára. Az őszinte önátadás és így a másikért leélt élet helyébe ugyanis az uralkodás lép. Ez az uralkodás idézi elő azután az alapvető egyenlőség megzavarását és elhalványulását, azét az alapvető egyenlőségét, amelyet a férfi és nő birtokol «kettőjük egységében»”. Teljes következetességgel jár el tehát a pápa, amikor a szeretet, az egység és partnerség megmentése érdekében lelkünkre köti ezt az igazságot: „A nő nem lehet a férfi uralmának és birtoklásának tárgya”. Az elnyomás bizonyítékai közül csupán néhányat említek.

Az öt világrészből való 40 vezető katolikus nő nemzetközi konferenciája az 1988. évi Püspöki szinódushoz, amelynek témája „A laikusok helyzete és küldetése” volt, állásfoglalást juttatott el. Felsorolták benne a nők elnyomásának legfontosabb tüneteit. Ez a beadvány ismételt emlékeztet az ENSZ vizsgálatára, amelyből szintúgy kiderült, hogy az egész világon nők dolgozzák le a munkaórák kétharmadát, ám a világ bevételének csupán tíz százalékát kapják viszonzásul. A nők tehát éppenséggel meg nem fizetett, vagyis egyáltalán el sem ismert munkát végeznek. A háziasszony sokoldalú hivatásának értelmetlen és szeretet nélküli lebecsülése pedig annak a következménye, hogy az anyáknak, mint az emberek jövője érdekében döntően fontos nevelőknek, illetén munkájáról teljességgel hallgatnak. A nők persze ezt a tevékenységüket nem kívánják megfizettetni. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 27. cikkelye szerint, amelyért a pápa teljes határozottsággal kiáll enciklikájában, minden embert megillet anyagi, szociális, higiénikus és kulturális szempontból egyaránt az emberhez méltó életfenntartás, s ezt a társadalomnak szavatolnia kellene a háziasszony és az anya számára is, anélkül, hogy talán sokkal kevésbé jelentős kereső munkával kellene foglalkoznia.

Az állásfoglalás következő állítása talán újszerűen hangzik: a nőkkel szemben gyakorolt hatalom azzal függ össze, hogy a nő a férfi birtoka. Az ősi Izraelben érvényben is volt ez, és ma is érvényes a világ sok részén, s ennek a ténynek hatásai belenyúlhatnak még a mi kultúránkba is. A legutóbbi világháborúig a férfinak a német törvények szerint is joga volt felesége megfenyítésére. Ha a nő férje tulajdona, akkor annak megvan a joga testére is. „Ennek megfelelően – hangzik az idézett memorandumban – a nőkre megalázó olyan mesterkedések várhatnak, mint erőszakoskodás, verés és prostitúció”.

Patriarchalizmus

Miként vált lehetségessé – Krisztus üzenete ellenére – még Európában is ez a magatartás nőkkel szemben?

Fenntartására és igazolására megalkották a patriarchalizmusnak egészen évszázadunkig fennálló és tovább ható ideológiáját, amelyet fegyverül használnak fel arra, hogy védelmezhessék a patriarchális magatartásmódokat és struktúrákat. Ha azonban egy új típusú együttélés van kialakulóban, akkor éppen manapság kell az igazság segítségével lerántani az álarcot az ilyenféle ideológiáról.

A patriarchális ideológia szállította a nő hátrányos megkülönböztetésének és megvetésének mindazokat a kijelentéseit, amelyekkel igazolni próbálták a fölötte gyakorolt alapvető uralmat. Annak az anyagnak a sokaságából, amellyel megrajzolták a nő hamisra torzított képét, ragadjunk ki csupán néhány állítást! A nő nagykorúságának ideológiai lefokozásával a férfiak által rajta gyakorolt gyámkodást csaknem erkölcsi kötelességgé tették. Ennek az ideológiának gyökerei abban a pogány gondolkodásmódban rejlenek, amely az ókori nagy gondolkodók filozófiai eszméi által behatolt a kereszténységbe. A férfiak azután szívesen átvették ezt a patriarchalizmus érdekében. Ez a folyamat Krisztus vele szembeforduló üzenete ellenére sem állt meg a kereszténység megjelenésével. Friedrich E. von Gagern, az ismert katolikus pszichiáter írja «A másik Isten» című könyvében: „Egyházunk neurotikus helytelen magatartásait csak akkor igazolhatjuk, ha a patriarchális meghatározottságú ókort az egyházilag kialakuló újkor elődjének ismerjük fel... Hasonlatként azt mondhatjuk, hogy az ókor gondolkodói voltak a szellemi atyák, az intézményes egyház pedig a lányok.”

Tipikusan pogány tanúságot találunk erre még a XVI-XVII. században is, a konfuciánus meghatározottságú kötelességtanban, amelyet a lányoknak fejből kellett tudniuk, mint régebben nekünk a katekizmust. A nő ideológiailag megrajzolt képének célját kendőzetlenül ki is mondják. „A női lélek legsúlyosabb fogyatékoságának a képezhetetlenséget, elégedetlenséget – kérdem: Melyik nő lenne ezzel elégedett? -, álnok megszólást, féltékenységet és balgaságot” tartják. Záradékol egyértelműen ez olvasható: „...ebből fakad a férfinak történő alávetettsége”.

Egyházatyák

A nőt háttérbe szorító pogány gondolkodás előretörése még Ágostonnál is megtalálható. Szerinte a nő nem Isten képmására teremtetett – s ez persze egyértelműen ellene mond a teremtéstörténetnek. Szerinte csak a férfi Isten hasonmása, és Istennek közvetlenül alárendelt, mint ahogy a nő a férfinak. A nő alacsonyabbrendűségének és veszedelmes voltának egészen az újkorig húzódó felfogását fogalmazta meg Tertullianus: „Isten ítélete még korunkban is tovább él nemzedékeken. Ti vagytok az ajtó, amely az ördögre nyílik... Ti vagytok azok is, akik azt is meggyőzitek, akit az ördög nem volt képes megragadni. Bűnösök következményéért kellett Isten Fiának meghalnia.” A férfi pökhendisége, és a bűnnek a nőre hárítása csaknem hihetetlen ebben a szövegben. Tertullianus vajon nem ismerte a Szentírásnak azt a részét, amely szerint a nők Jézust még a kereszt alá is követték, és hogy Krisztus a feltámadása után elsőként nőknek jelent meg, azoknak, akiknek a feltámadás hírére el kellett vinniök a szenvedés alkalmával távol maradó tanítványok számára? Aquinói Tamás, a középkor és az egyház nagy teológusa, nem vette ugyan át a nőről szóló valamennyi zavaros kijelentést, mégsem tudott teljesen elszakadni például pogány tanítója, Arisztotelész gondolataitól. Szt. Tamás tekintélye alapján persze annál szívósabban fennmaradtak a torz nézetek. Számára a „férfias” azonos jelentésű volt a „tökéletessel”, a „női-es” pedig a „tökéletlennel”. Arisztotelésszel együtt a nőt – bár Isten által akart – véletlen születtnek, „elhibázott férfinak” tartja. A férfinak nemzés végett természetesen szüksége van a nőre, barátként viszont férfi jobban megfelel neki.

A hibás nőképet sajnos még maguk a nők is tovább viték a nevelés alkalmával. Gyermeküket ugyanis az elismert szerepekre kellett nevelniök.

Méltóság és egyenlőség

Ezek ismeretében már nem csodálkoznánk azon, hogy sok nő ma egyre erőteljesebben lázad hátrányos helyzete

és megvetettsége miatt, s ezért követelik valamennyien az ezekből levezetett szerepek, károsodások és elnyomó mechanizmusok megszüntetését.

Valóban sürgősen szükségünk van az új típusú együttélés megvalósulására. A nagy indiai Mahátma Gandhi is követelte ezt a kiindulást. Azt mondotta: „Mivel a férfi ősidők óta uralkodott a nőn, ebből az adódott, hogy alacsonyabbrendűségi komplexum fejlődött ki benne. És ezért hitt a férfi önhasznú tanításának, amely szerint ő az alárendeltje.” Most azonban a nőknek „fel kell ismerniük ezt a kiváltságot, a tévelygő férfit ki kell emelniük tévedéséből, mielőtt még a nőt is magával ragadná pusztulásába”.

Éppen ezért értjük egyre inkább, hogy miért hangsúlyozta II. János Pál pápa „A laikusok hivatása és küldetése az egyházban és világban” című apostoli írásában: „Visszatekintve XXIII. Jánosra, aki korunk jelének ismerete fel a nők öntudatra ébredését saját méltóságuk iránt, és a nők belépését a közéletbe, a színóduson részt vevő atyák ismételten és döntően kiemelték annak sürgető voltát – tekintettel arra a különféle formákban jelentkező hátrányos helyzetre és félretaszítottyságra, amelyek a nőt nővolta miatt sújtják –, hogy előtérbe kell állítani a nő személyes méltóságát és ezzel együtt a férvival való egyenlőségét.” Ezután emlékeztet a családról szóló iratában elhangzott felhívására: „Arra a sok hátrányos megkülönböztetésre, amelynek a nő áldozatul esik, döntőbb és átfogóbb felelettel kell válaszolni. Kérek ezért mindenkit” a mainál „erősebb és céltudatosabban meghatározott lelkipásztori kiállásra, hogy ebben az irányban működjék közre az említettnek végleges felszámolásában, és így Isten képe, amely kivétel nélkül minden emberben visszasugárzik, teljes méltóságára juthasson.”

A Biblia isten- és emberképe

A helyes emberképnek, ugyanígy a férfi és nő képének alapvető felvázolása csak a bibliai istenkép alapján sikerülhet. Ismerjük ugyanis a teremtéstörténet háromszoros kijelentését, amely szerint az ember Isten képmására te-

remtődött. Azt olvassuk benne: „Isten újra szólt: «Teremtünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá! Ők uralkodjanak... mindenben, ami a földön mozog.» Isten megteremtette az embert, saját képmására alkotta, férfinak és nőnek teremtette” (Ter 1,26-27). A magyar fordításban tehát ez áll: „...férfinak és nőnek teremtette”. Ez nem felel meg a héber és görög szövegnek. Krisztus és Pál is, erre a helyre hivatkozva, nem „férfiről és nőről” beszél, hanem „férfiasról és nőiesről”. Ezért áll Pál apostolnak a Galatákhöz írt levelében, hogy: „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfias vagy nőies, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban” (Gal 3,28). Ez a kiigazítás egyáltalán nem tűnik jelentéktelennek. A férfi és nő fogalma a teremtés leírásában csak azon a helyen bukkan fel, ahol Isten Évát Ádámhoz vezeti, az pedig abban a pillanatban, amikor megszabadul magányosságától, így szól Évához: „Ez már csont a csontomból, és hús a húsemből. Asszony (héberül: isa) a neve, mivel a férfiből lett” (Ter 2,23).

A helyesbített közlésből – „...férfiasnak és nőiesnek teremtette” – már kicsendül a humán tudományok által manapság magától értetődővé vált tény, hogy mindkettő, a férfi és nő is, magában hordja a férfiasság és nőiesség poláris különbözőségét. Ezért írja Buytendijk holland antropológus a nőről szóló, szigorúan tudományos művében: „Csupán emberek vannak, valamint olyan férfias és nőies tulajdonságok, amelyek mindkettőben előfordulnak. Konkrétan nincs pusztán férfias vagy nőies lét, és a lét sohasem fordulhat elő ilyen egyoldalúságban”.

C.G. Jung, a mélyélektan területének egyik legnagyobb feltárója, foglalkozott legrészletesebben ezzel az igazsággal és a hozzá kapcsolódó következtetésekkel. Hangsúlyozza, hogy „mindkét nem bizonyos fokban tartalmazza az ellenkező nemet is”. Ezzel akarta túlhaladni azt a hamis polaritást, amely szerint a férfi csak férfias, a nő pedig csak nőies lehet, a nőre negatívan ható következményeivel együtt. Ezt még közelebbről is megvizsgáljuk, mert éppen a hamisan meghatározott – a férfin és nőben teljesen elválasztva létező – polaritás akadályozza

meg elméletben és a gyakorlatban is az együttélést és a valódi társkapcsolatot. Ha a férfiak és nők igenlik a maguk számára a helyes polaritást, és saját életükben meg is valósítják azt, akkor minden területen lehetővé válik az új típusú együttélés.

Érdekes módon arra is utalt C.G. Jung, hogy Jézus Krisztus volt az egyedüli ember, aki megvalósította és át is élte az emberlét férfias és nőies sajátosságait egyaránt.

Gondoljunk még egyszer röviden a Biblia tanítására, amely szerint az ember Isten képmására teremtdött. Ezért hát Isten a férfi és nő ösképe. Ez csak akkor lehetséges, ha Ő maga nemek fölötti, vagyis a férfias és nőies polaritás tökéletes szintézisét alkotja. Ha csak férfias volna, akkor csak a férfi lehetne Isten képmása. Ha csupán nőies volna, s erre sohasem szoktunk gondolni, akkor csak a nő lehetne a képmása. Mi azonban a nő hátrányára nagyon egyoldalú férfias istenképet hirdettünk, noha Isten, aki a Szeretet, éppen Anyjában alkotta meg legszebb képmását. Mózes, aki Izraelt kivezette Egyiptomból Istent Izrael anyjaként szólította meg. Az Ószövetség Istent tizenhét-szer mutatja be az anya hasonlatával. Az irgalmasság szó, amelynek csúcsa Isten szeretete, „anyaöl” zsidó szavából származik. Talán ismerik I. János Pál szavait is: „Ó, Istenünk, Te vagy az Atyánk, sőt még inkább az Anyánk!”

Az új típusú együttélés útján

Az itt röviden felvázolt isten-kép amely emberlétünk sem egyoldalúan férfias, sem pedig egyoldalúan nőies ösképe, s amelynek valamennyien másai vagyunk közös, egyenlő értékű férfi-női emberlétünkben, nagyon messzeható következményekkel jár. Edith Stein, a püspökségünkkel mély-séges kapcsolatban álló szent, hatvan évvel ezelőtt, amikor a speyeri St. Magdalena-iskolában oktatott tanítónő-ként, a férfi és nő Isten terve szerinti hivatásáról szóló, már akkor is feltűnést keltő előadásában a fent közöltek belátásából indult ki. Abból a tényből, hogy férfi és nő egyaránt Isten képmásaként teremtetett, azt következteti, hogy mindkettőjüknek egyformán szól a hármasság feladat:

hogy Isten képmása legyen, hogy utódokat hozzon létre, és hogy uralkodjék a földön. A második teremtetéstörténetről, amelyben az hangzik el, hogy Isten Ádámnak „hózzá hasonló segítótársat alkot”, azt mondja, hogy az ezen a helyen álló héber kifejezést alig lehet lefordítani (németre). Meg is magyarázza, hogy olyan tükörképről van szó benne, amelyben a férfi saját természetét fedezhetné fel, avagy pedig olyan ellenképet is, hogy hasonlítanak egymásra, de nem egészen, hanem egymás kiegészítőjeként, ahogy az egyik kéz kiegészíti a másikat.

Bámulatos, hogy Edith Stein, aki pszichológiát is tanult, a férfias-nőies részt már mindkét nemben meglátta. Éppen azért vannak a férfiak és nők egymásra utalva, hogy találkozásuk, partnerségük és az élet minden területén történő együttműködésük révén mindketten mélyebben felfedezhessék és jobban kibontakoztathassák saját emberlétüket. Bár emberlétük inkább férfias vagy nőies jellege által mindig megvannak bennük bizonyos hajlamok vagy adottságok meghatározott tevékenységek végzésére, Edith Stein ennek ellenére, emberlétük átfogó hasonlósága alapján, mégis elutasítja a férfias és nőies szerepekre utaló szokásos megállapításokat.

A „nőies” szót már a sajátosan emberi magatartás értelmében használja. Emberinek lenni éppenséggel azt jelenti, hogy Istenre mint ösképzünkre és Jézusra, a szeretet mintaképre tekintünk, és így anyai módon járunk el. Emlékezzünk vissza arra a helyre, ahol Jézus, sírva Jeruzsálemben, ezeket mondja: „...Hányszor akartam egybegyűjteni fiaidat, ahogy a tyúk szárnya alá gyűjti csibéit...” Jézus anyai ember. Mindenkinél a számára világossá kell válnia, hogy a lélek női részeinek leválása vagy elfojtása, kiváltképpen, ha a nő teszi önmagával hamis emancipáció által, az embereket szívtelessé és kegyetlenné teszi, a fordított magatartás viszont pusztán érzelmessé vagy teljességgel érzelmeink függvényévé tesz. Mindkettő embertelen, az értelem szív nélkül éppúgy, mint a szív értelem nélkül. Ezért kell valamennyi férfias-nőies polaritásunkat kibontakoztatnunk, hogy eljuthassunk a kölcsönösen termékenyítő együttéléshez.

Öntudatra ébredve

Hogy a nőt alacsonyabbrendűvé fokozhassa le, és uralkodhasson rajta, a férfi önmagát rajzolta meg a voltaképeni embernek. Mi lett ennek a következménye? A nő felemelkedésének folyamatában, amelynek során, mint XXIII. János mondotta, „a nő mindinkább tudatára ébred emberi méltóságának...”, s az otthoni életben éppúgy, mint az államban magának is igényli mindazokat a jogokat és kötelességeket, amelyek megfelelnek az emberi személy méltóságának”, a férfiak igencsak segítség nélkül és gyakran nagy aggodalmakkal állnak szemben ezzel a mozgalommal, amelyben saját szerepüket egyenlő értékű partnerségben kell meghatározniuk és átélniük. I. János Pál, az a pápa, akit úgy neveztek: mosoly a világ számára, még mint velencei pátriárka írta a korkérdésekről szóló ismeretes leveleiben, a nő új szerepével kapcsolatban: „Ma az igazságosságot és szociális szeretetet más módon kell gyakorolni”, mint egykor. „Asszonyaink gyakran hivatást töltenek be; háziasszonyokként csupán alkalmazottak vagy munkásnők. Azok számára, akik már a politika, közigazgatás és munka valamennyi feladatkörében tevékenykednek, a Bibliának a derék asszonyt dicsérő szavai, amely szerint «Otthon marad, és gyapjút sző», aligha jelent dicséretet. Egykor az asszony a ház ajtajában védelmezte gyermekeit és családját. Ma a házon kívül is védeni kell őket: a választási irodában, az üzemekben és a különféle szervezetekben egyaránt.”

A legtöbb ember számára még nem vált elég világossá, hogy a mai házasságra és családra egyik legszorongatóbb és legrosszabb következménnyel járt az, amit az iparosodás hozott magával. Az apa elválasztása asszonyától és gyermekeitől, s a család és hivatás világának széttöredezése. Az otthon és munkahely elválasztódása jellemzővé vált az iparosodásra. Széthullott a mezőgazdasági társadalom nagycsaládja, amelyben a gyermekek nemcsak az anyára vagy apára voltak utalva, illetve nem csupán anyjuk gondozta őket. A paraszt- és üzletasszony, ugyanúgy mint a Szt. Pállal baráti viszonyban álló házaspár, Aquila

és Prisca, partnerré válhat a közös hivatásban és munkában.

Statisztikailag kimutathatóan az apátlan gyermekek hamarabb halnak meg. Az apák huzamos távolléte gyermekeiktől, amit Edith Stein joggal kritizált, érezhető fejlődési zavarokkal járt a gyermekek számára, és a fiatalok fokozódó bűnözéséhez vezetett. Az anyák, mivel egyedül őket tették felelőssé a nevelésért, az őket ért szemrehányások miatt, gyermekellenessé váltak. Milyen gyakran hallok azt a panaszt, hogy az asszonyok nem akarnak már gyermeket. Arról viszont még senki sem panaszkodott, hogy a férfiak nem kívánnak gyermeket, bár éppen ők akarják a következmények nélküli élvezetet. A születések számának visszaeséséért nem is tehetjük csupán a materializmust felelőssé. Egy püspök röviden a következőt mondta: Megkövetelhetjük-e attól a fiatal asszonytól, akinek gyermeke miatt fel kell adnia munkahelyét, hogy szegénységi fogadalmat tegyen? Egy kereken 15 évvel ezelőtt végzett körkérdésből az derült ki, hogy sok nő, ha pénzügyileg nem érte őket érzékeny károsodás, gyermekei érdekében néhány évig szívesen lemondott a kereső munkáról, illetve hivatásának gyakorlásáról. Ezért követeljük az általános emberi jogok alapján, a háziasszonyok és anyák pénzügyi biztosítottóságát. „Hogy a gyermekek kérdését a nők kérdésévé tegyék – ez a férfiak legerősebb bástyája.” Hol marad azonban ekkor a gyermekek és apák számára olyannyira életszükségletet jelentő társ kapcsolat a családban? A gyermekeknek fejlődésükhöz szükségük van apjukra, apjuknak pedig gyermekeire saját emberivé válásuk érdekében. Dosztojevszkij mondta, hogy „a gyermekek már pusztán jelenlétükkel emberivé tesszük lelkünket”.

A felsoroltak értelmében feltétlenül új típusú együttélésre van szükség nő és férfi között a házasságban, amely manapság ijesztő mértékben, egyre gyakrabban fut zátonyra. A házasság és hivatás összeegyeztetése, amelyet Edith Stein is lehetségesnek tart, ha az egyébként is közös felelősséget partneri alapon megosztják egymás között, néhány javításra szorul munkarendszerünkben,

amelyben gondolkodás nélkül vezették be az otthon és munka világának oly károsan ható elválasztását. A valódi társ kapcsolat érdekében mindenekelőtt kívánatos volna a férfiak és apák apai szerepének megváltozott önértékelése. Ugyanígy szükségesek lennének strukturális változások a munka világában, hogy az apáknak több szabadsága legyen a családban betöltendő feladataik végzésére.

A társ kapcsolatnak, mint az új típusú együttélési formának ehhez a témájához fűzzünk még hozzá egy takaros epizódot, amely többet mond, mint sok elméleti fejtegetés. Egy rádiópályázatban feltették a kérdést: „Melyik az a legszebb mondat, amelyet egy nő hallhat?” Az első díjat egy fiatal nő nyerte. Úgy vélte: „Legszebb mondat, amelyet egy nő hallhat, az, hogy ha kisbabája éjjel három óra-kor felsír, férje így szól hozzá: «Maradj csak, megyek már»”.

Új típusú együttélés az egyházban

A nőknek és férfiaknak az egyházban kialakuló új típusú együttéléséről sokkal kevesebbet kell beszélni, mint a már lehetségeset megvalósítani. Az új Egyházi Törvénykönyvben, amely 1983-ban rögzítette a jelenleg érvényes irányvonalakat, „Az összes krisztushívők kötelelességei és jogai” című fejezetben ez olvasható: „Krisztusban való újjászületésük folytán az összes krisztushívők között méltóságuk és cselekvésük tekintetében valódi egyenlőség uralkodik, így mindnyájan együttműködnek Krisztus testének építésére, ki-ki a maga állapotának és feladatának megfelelően”. (208. szám.) Már VI. Pál kihangsúlyozta ezt az egyenlőséget, mint a kereszténység alapfeltételét: „Isten az emberi személyt férfinak és nőnek... teremtetten, mégpedig saját képére. A férfi és nő tehát teljesen egyenlő Isten előtt: Egyenlők személyekként, egyenlők gyermekeiként, egyenlők méltóságukban, egyenlők jogaikban is.” Ebben a beszédben vázolta a nő részvételét az evangelizálásban, amely valamennyi hívő feladatát képezi. Miután sürgetően rámutatott a nőnek a társadalmi életben viselt felelősségére, ezeket mondta: „Azután az egyházban is és a hithirdetés

végtelenül nagy feladatában ugyanígy kell a nőknek természetük emberi és lelki gazdagságát mindinkább kamatoztatniok. A nő apostoli tevékenysége nagyon is hatásos mindenütt, ahol valóban fáradoznak is azon, hogy rájuk ruházzák az őket megillető felelősségeket. A vallási nevelés és lelki elmélyítés olyannyira fontos területe, a felkészítés a szentségek vételére, a megkereszteltek oktatása, akik alig tudnak valamit hitükről (az ilyenekből pedig napjainkban egyre több akad!), találkozás nemkeresztényekkel, gondoskodás a szegényekről és peremhelyzetben levőkről, együttműködés a Katolikus Akcióval, papi hivatások föl kutatása és elősegítése, tevékenység a... katolikus egyesületekben. Mindez csupán néhány olyan tevékenységi kör és munkaterület, amelyek mindegyike nyitva áll a keresztény nők előtt."

A felszentelések kivételével, a szentmisében az evangélium utáni prédikáció kivételével nincs olyan liturgikus, kateketikai vagy pasztorális feladat, amelyet, ha a szükséges feltételeket teljesítik, ne végezhetnének nők és férfiak egyaránt. Amikor előadásaim alkalmával utalok ezekre a lehetőségekre, kelletlen arcokat látok, és súlyos panaszokat hallok. Ma még nagyon is mély szakadék választja el az elméletet a gyakorlattól. Ezért írja Friedrich E. von Ggern most megjelent, és fentebb már idézett könyvében: „A nőnek az egyház vezetői által történő rehabilitálása, amely bizonyára lehetséges és szükséges is volna, szép szavakkal nem valósulhat meg. Mégis megtörténik. Már teljes kibontakozásában áll előttünk. Ha az intézményes egyház nem akar elszáradni, ő maga fogja megvalósítani ezt a fejlődést, ahelyett, hogy az idejétmúlt patriarchalizmushoz ragaszkodnék” Ezt a kritikát éppenséggel az a szakadék teszi indokolttá, amely a pápák és a zsinat megnyilatkozásai s az egyházmegyékben és plébániákon az előbbiektől olyannyira elütő gyakorlat között mélyül.

Nem maga Isten szegezett-e szembe, a Biblia helyesen értelmezett közlésén kívül, megragadó jeleket is mindenféle patriarchális magatartással? Olvassuk el már egyszer, milyen szerepet töltött be az Ószövetség üdvtörténetében Mirjam, Mózes nővére, azután a bíró, próféta és ve-

zér Debóra, valamint Judit és Eszter, az Újszövetségben pedig a Jézus kíséretében levő nők, vagy Szent Pál munkatársai a fiatal egyházban. Magdolnát, aki az apostoloknak megvitte Krisztus feltámadásának hírét, Szt. Bernát „az apostolok apostolának” nevezi. Az egyháztörténet egyik szörnyű időszakában, amikor az egyház pásztoraira Isten és a szentek nevében kívántak halált, Isten arra ösztökölte Sziénai Szent Katalint, akit ma már egyháztanítóként is tisztelünk, hogy hívja vissza a pápát avignoni fogóságából. Mivel azt hitte, hogy ő mint nő nem tudja teljesíteni ezt a feladatot, az Úr eloszlatta aggályait. Közölte vele: „Lelkem kegyelmével ajándékozom meg azt, akit akarok; nem számít, hogy férfi-e vagy nő, pór-e vagy nemes, mert előttem mind egyenlők.” Ennek ellenére kétszáz évvel később Avilai Teréz, és alig száz évvel ezelőtt Lisieux-i Teréz még mindig panaszkodott, hogy – szó szerint – mennyire megvetik a nőt az egyházban. Krisztussal folytatott párbeszédében, amelyet a későbbiekben csaknem olvashatatlaná tettek, az egyháztanítóvá is emelt spanyol misztikusnő, Teréz, panaszkodik: „Nem tartja jogosnak, hogy erényes és erős lelkületű emberek megvetnek, csupán és egyedül azért, mert nők”. Emiatt neki is nagyon sokat kellett szenvednie. Mi azonban tudjuk, hogy a múltnak éppen ebből a hibáiból kell levonnunk ma a következtetéseket, és a nők számára gyakran keserű szembenállásból egyre tudatosabban akarjuk éppen az egyházban megvalósítani, és valósítsuk is meg, az új típusú együttélés lehetőségeit. A német püspökök mondták 1981-ben, a nőkérdéssel kapcsolatos állásfoglalásukban, hogy az egyháznak „mintául kell szolgálnia a nők és férfiak partneri együttműködése számára”. Arról van tehát szó, amit már VI. Pál megfogalmazott: „El kell jutnunk a férfiak és nők közt a társadalomban és egyházban egyaránt kialakuló, mind nagyobb és szorosabb együttműködáshoz, hogy valamennyien közreműködhessenek annak a világ felépítésében, amely nem lehet sem felületes, sem alaktalan, hanem csak harmonikusan egyesült”.

(ford. Tűzkő Lajos)

BERNHARD HÄRING

1912-ben született redemptorista szerzetes nyugalmazott erkölcssteológiai professzor, akinek "Szabadon Krisztusban" c. háromkötetes műve a zsinat utáni erkölcssteológia egyik legalapvetőbb kézikönyve. Tanulmányát az Edition Tau kiadó "Wider den Fundamentalismus" c. kötetéből vettük át.

A HÁZASSÁGI ÉS SZEXUÁLIS ERKÖLCS TÖRTÉNETE A ZSINAT SZEMSZÖGÉBŐL

A II. vatikáni zsinat állásfoglalásának, valamint a Humanae vitae enciklikával kapcsolatosan kirobbant konfliktus megértéséhez rövidenfel kell idéznünk a terület teológiáját és egyháztörténetét.

A XIX. század végéig az egész egyházon, különösen pedig a nyugati (latin) egyházon belül két szemléletmód és felfogás állt egymással szemben. A pápák hajlottak ugyan az egyik vagy másik szemlélethez, mégsem kísérelték meg soha, hogy nyomatékosan és véglegesen kiálljanak az egyik vagy másik oldal mellett.

A szexualitást mereven és pesszimistán megítélő irányzat ósatyái Nisszai Gergely, Ágoston és mérsékeltebb módon Aquinói Tamás.

Nisszai Gergely és sok utánpótlója abból a meggyőződésből indult ki, hogy a kétnemű emberek teremtménye, akik csak nemi egyesülés útján képesek az élet továbbadására, csupán a „második teremtménytervből” a bűnbeesés szemszögéből magyarázható. Az eredeti terv ezt a továbbadást az angyalokéhoz hasonló módon gondolta el. Ennek az irányzatnak képviselői azután vaslogikával vonták le a gyakorlati következtetéseket: 1. A nemi érintkezés, a házasságon

* Helyszűke miatt elhagytuk a gazdag jegyzetanyagot. Annál is inkább, mert kiadói terveink között szerepel a szerző e témát is részletesen feltáró könyvének megjelentetése.

belül is, természete szerint lealázó, valamiféle önkívület. Csak az a rideg tény, hogy nincs más út az emberi élet továbbadására, „bocsátja meg” a házasság érintkezést. A nemzés szándékát minden házastársi érintkezés alkalmával kifejezetten fel kell indítani. Ágostonnal együtt pedig sokan még hozzáfűzték: „A házastársaknak még ebben az esetben sem szabad örülniök a nemi érintkezésnek. „Csak mély sajnálattal süllyed (a házasság ember) ennyire, mert hiszen annak az Ádámnak büntetéséről van szó, akitől származunk”. A továbbiakban azt tanította ez az irányzat, hogy a nemi érintkezés, teljesen mindegy, hogyan megy végbe, tilos mindazokban az időkben, amikor valójában lehetetlen a nemzés (terhesség idején és a menopauza után). 2. A manicheizmus szélsőséges irányzataival szemben mégis az élet továbbadásának jó voltát képviselték, de gyakran hozzátéve: Az Ószövetségtől eltérően, takarékosan kell bánni vele; a Föld ugyanis már így is túlzsúfolt - tehát ne kerüljön sor semmiféle „haszontalan” házastársi nemi érintkezésre. 3. Egészen a XVIII. századig egyházi személyek éppúgy, mint a legtöbb orvos, azt a meggyőződést vallotta, hogy egyedül a férfi a nemző; a férfi magjában már előzetesen benne rejlik a homunculus, az ember kicsiben. Ezért éppúgy az élet ellen vétkeznek azok, akik megszakítják a házastársi érintkezést, mint azok, akik maszturbálnak, vagy elhajtják a magzatot. Csak két évszázad óta ismerte fel a tudomány, hogy a nő ugyanúgy hozzájárul a nemzéshez (tehát nem csupán befogadóhely), és hogy a férfi a spermák millióit termeli. Csak bámulattal állapíthatjuk meg, hogy erkölcszociológusok még századunkban is kritikátlanul ebből a szemléletmódból indultak ki, és belőle vezették le, mint mondták, hogy a „házassági onanizmus” ugyanúgy bűn, mint a férfi önkielégítése.

Erős nyomatékkaal kell azonban kiemelnünk, hogy a fentebb leírt szexuálpesszimista szemlélet mellett volt egy vele teljesen szembenálló teológiai hagyomány is. Gyökeresen a Biblia látásmódjából indul ki, miközben Nisszai Gergely, Ágoston és mások egyáltalán nem támaszkodtak a Bibliára.

A szexuáloptimista házasságtan bizonyára legvilágosabb képviselőjének a nagy egyháztanítót, Naszianzoszi Gergelyt tarthatjuk. Nagyszerű himnuszokban magasztalta anyját, aki pogány férjét (Gergely apját) házastársi ölelésének gyöngédségével és teljes hitvesi szeretetével megnyerte a hitnek, mégpedig annyira, hogy ebből az apából később szent életű püspök lett. Hasonló énekeket írt Gergely nővére esküvője alkalmából is.

Ez az irányzat nagy képviselőkkel dicsekedhetett az egyháztörténet folyamán, mindenekelőtt a keleti egyházakban. A keletiek közül Aranyszájú Szent Jánost említem, (aki szerzetes volt, és később Konstantinápoly pátriárkája lett). A nyugatiak közül kiemelem Kartaúzi Dénest. Amikor ez utóbbitól megkérdezték, hogy szerzetes létére hogy jutott el a házastársi szeretetnek, s benne a nemi egyesülésnek is pozitív értékeléséhez, egyik magyarázataként azt mondta, hogy sohasem írt a házasságról, anélkül, hogy előbb példás életű és boldog házasembereket meg ne kérdezett volna.

Mint redemptorista büszkén nevezem itt meg rendem alapítóját, Liguori Szent Alfonzot, aki erkölcszociológiájában és még inkább lelkipásztori útmutatásaiban kifejezetten eltért Agostontól, sőt még Aquinói Tamástól is, annak ellenére, hogy más területeken nagy csodálattal adózott a két egyháztanítónak. Velük szemben a legnagyobb nyomatékkal tanította, hogy a házasság érintkezés elengedhetetlen érzéki célja - a kölcsönös önátadás, és a hűség szövetségének megerősítése - alapján, önmagában (anélkül, hogy valamiképpen „mentségre” szorulna a nemzés szándéka által) „jó és tisztességes”. Hangsúlyozottan hozzáfűzi még: „Hoc est de fide”: Ez pedig - az Írás alapján - a hittétel. A nemzésre mint célra vonatkozóan azt mondja, hogy ez lényege szerint a házasság szövetséghez és a házassági tisztasághoz tartozik ugyan, de nem elengedhetetlenül. A hagyomány ezen irányzata szerint bűn csupán a nemzés önkényes kizárása, történjék bár a házasság egészében, vagy csupán egyetlen házassági aktus alkalmával.

A házasság és a házassági aktus érzéki céljainak ez az alapvető szemlélete visszatükröződik a kazuisztikában is,

például abban a kérdésben, hogyan kell viselkednie a nőnek, ha tudja, hogy férje a házasság érintkezését megszakítja, mert el akarja kerülni a terhességet, amiért nem akar felelősséget vállalni. Alfonz közli a szigorú hagyomány két járható „megoldását”: A nőnek védekeznie kell, mint egy szűznek, akin erőszakot akarnak elkövetni, vagy pedig - s ez a „szelidebb irányzat” - pusztán passzív módon engedje át magát az érintkezésnek. Utána azonban teljes világossággal leszögezi, hogy meggyőződése szerint a helyes megoldás az, ha férjének teljes szeretettel nyújt lehetőséget az érintkezésre. A gyóntatóatyáknak pedig általában azt tanácsolja, hogy az úgynevezett házassági onanizmust önmaguktól ne hozzák szóba, csak a házastársak esetleges kérdéseire válaszoljanak. Nem lehet elhallgatni, hogy más pontokban Alfonz szexuális erkölcsi felfogása meglehetősen szigorú, de nem annyira rigorózus, mint az ágostoni szexuális erkölcs tipikus képviselői.

Róma még a XIX. század folyamán is - különféle kérdésekre válaszolva - úgy tájékoztatta a gyóntatókat, hogy minden további nélkül csatlakozhatnak Szt. Alfonz útmutatásaihoz.

A legszigorúbb szexuálpesszimizmus a XVI. század óta a janzenizmus és a rigorizmus révén meglehetősen elterjedt. XIII. Leóig Róma mégis eltűrte a fennálló pluralizmust. A fordulat ugyan már a XVIII. század vége felé mutatkozott, mégis csupán XI. Pius „Casti connubii” kezdetű enciklikája (1930) vetett gyökeresen véget a tanbeli felfogások pluralizmusának. Az ágostoni szemléletet hirdeti csaknem minden kérdésben, mindenekelőtt pedig ünnepélyesen - bár nem dogmaként - 13-szor utal Ágostonra, mégpedig legradikálisabb szövegeire; Alfonzot és az általa képviselt hagyományt még csak meg sem említi. A házassági aktusban a nemzés céljának kikapcsolását nemcsak súlyos bűnnek minősíti, hanem crimen-ként (bűncselekményként) értékeli. A gyóntatóknak a javulás pontos ismeretét és ígéretét kell szorgalmazniuk.

A Szent Officium azután teljes szigorúsággal őrködött mindezen, és minden eltérő véleménynyilvánítást büntetéssel sújtott. A zsinat előkészítő bizottsága „Schema dog-

maticum"-ot szerkesztett a házasság, szüzesség és cölibátus kérdéseiről, s benne a Casti connubii tanításait egyszer s mindenkorra legrögzítettként tartotta szem előtt. A tervezetet még a zsinat kezdete előtt minden résztvevőnek megküldték, a zsinaton azonban egyáltalán nem tárgyalták. Még csak megvitatásra sem tartották méltónak.

A II. vatikáni zsinat felfogása

XXIII. János és a zsinat időszakának légkörében immár pap teológusok is - mint már azelőtt sok laikus - meg merték támadni a rigorizmust és az ágostoni szemléletet. Abban az albizottságban, amelynek az „Egyház a mai világban” című séma részeként a házasságról szóló fejezetet kellett megfogalmaznia, a megtisztított és elmélyített alfonzi hagyomány kerekedett felül. A plenáris ülésen az olyan befolyásos zsinati atyák, mint Döpfner bíboros, Suenens bíboros és Maximosz Saigh melkita pátriárka, teljes nyíltsággal szóltak a Casti connubii és az ágostoni hagyomány szexuális rigorizmusáról és pesszimista szemléletéről. A nagy többségnél élénk tetszésre is találtak. Ottaviani bíboros azután élesen válaszolt nekik az aulában. Ő is viharos és hosszantartó tetszésnyilvánítást aratott, de csak kevesek részéről, amint ezt mindenki megállapíthatta. Felsőbb parancsra azután abbahagyták ennek a kérdésnek megvitatását, bár még sok zsinati atya jelentkezett szólásra.

Miután utolsó előtti szavazásra került sor a házasságról szóló fejezettel kapcsolatosan, valamint az „Egyház a mai világban” című konstitúció egészéről, továbbá feldolgozták a zsinati atyák „modi”-jait (javításra irányuló javaslatait), meglepődve tapasztalták, hogy nagyszámú „modi” érkezett Ottaviani bíboros szellemében és a Casti connubii legkeményebb mondataira alapozottan. A bizottságon belül, amely a „Gaudium et spes” (Az egyház és a mai világ viszonyáról) című konstitúció kidolgozására volt illetékes, pattanásig ható feszültség uralkodott.

A Szent Officium legfőbb képviselői, mindenekelőtt Ottaviani és Brown bíboros hangosan felkiáltott: „A pápa

szólt. A dolog megoldódott." A többség vezetői mégis magához a pápához mentek, és azt a választ kapták: A bizottság dolga annak eldöntése, hogy mennyire megy el ezekkel a „modikkal” kapcsolatosan. Annyira ment el, hogy néhány nem egyértelmű javítási javaslatot iktatott a szövegbe, továbbá lábjegyzetben közölte, hogy a felelős szülői viszony módszerének néhány kérdésében a pápa dönt majd az arra kijelölt és szakemberekből álló bizottság meghallgatása után. Így azután kompromisszum jött létre, s ezt a többség el is fogadta, hogy az „Egyház a mai világban” egész tervezete kátyúba ne jusson.

A *Gaudium et spes* 47-52. pontjának alapvető struktúrája egyértelmű: A 47. pontban nyíltan tárgyalják a fennálló problémákat. Többek között ez áll benne: „Mindez szorongással tölti el az emberek lelkiismeretét. A házasság és a család intézményének jelentősége azonban nyilvánvaló, és még abból is kitűnik, hogy a mai társadalom mélyreható változásai, a velük járó nehézségek ellenére is, újra meg újra, különféle formákban megmutatják ennek az intézménynek igazi értékét.”

A 48. pont úgy határozza meg a házasságot, hogy az „szövetségkötés, vagyis a személyes és visszavonhatatlan beleegyezés hozza létre”. A szentségi „igen” szó szabad aktusáról az hangzik el, hogy benne „a házastársak egymásnak adják önmagukat és elfogadják a másikat”. Isten „velük is marad, hogy... a házastársak kölcsönös odaadással és örök hűséggel szeressék egymást. Az igazi házastársi szerelem az istenszeretet megnyilatkozása lesz.” Az egészről kiviláglik, hogy az igazi házastársi szeretet az igazán emberi termékenység táptalaja is egyben. Teljességgel kizárt, hogy a házastársi szeretet a „nemzési cél” következtében másodrangúra fokozódjék le. És éppen ehhez a szeretethez tartozik a házassági aktus is.

Különös jelentőséggel fejt ki ezt a 49. pont: „A szerelem a szoros értelemben vett házassági tettben fejeződik ki és válik tökéletessé. A bizalmas és tiszta házastársi egyesülés cselekményei tehát tiszteletre méltó erkölcsi értékek, és emberhez méltóan gyakorolva azt a kölcsönös önátadást jelzik és mélyítik el, amely által örvendező és

hálás lélekkel mind a ketten gazdagítják egymást.” - Világosabban nem is lehetett volna lemondani Agostonnak arról a nézetéről, amely szerint a nemi érintkezés „bocsánatkérésre” szorul a közvetlen nemzési szándék által. Az 50. pont megragadó szépséggel mutatja be, hogy a teljes házastársi szeretet, amelyhez hozzátartozik a hitvestársaknak a nemi egyesüléskor érzett hálás öröme is, a valóban emberi termékenység legjelentősebb forrása, s ez a gyermekáldás felett való örvendezésben fejeződik ki, de a nem szándékos gyermektelenségben is sokféle más módon jelent áldást sokaknak.

Ami a kívánt gyermekszámot és az egyes terhesek közti időszakokat illeti, vagyis az élet tudatos és felelős továbbadásának kérdésére vonatkozóan a zsinat tömören csak ennyit mond: „Minderről végső fokon maguknak a házastársaknak kell döntenük Isten színe előtt”. Ezzel kihúzták a talajt a Casti connubii-ra épülő minden olyan gyóntatási gyakorlat alól, amely szerint annyi gyereket kell elfogadni, ahányat Isten ajándékoz. A gyóntatóknak, és mindenki másnak is tiszteletben kell tartania ebben a kérdésben a hives társak lelkiismeretét. Felsorol persze a zsinati szöveg is néhányat azokból az értékekből és szempontokból, amelyekre a hitvestársaknak lelkiismeretük szerint ügyelniük kell (Az „Egyház a mai világban” 87. pontjában is, ahol a népesedés növekedéséről mint égető problémáról jól megfontolt szavak hangzanak el).

Ki kell emelnünk, hogy a zsinati szövegek az élet továbbadásának kérdését a Casti connubii-val ellentétben nem módszerének, illetve a fogamzásszabályozás módszerének alapulvételével tárják fel, hanem a tudatos és felelős szülői magatartás értelmének alapos kifejtése után (l. 50. pont), aztán szól a módszerek égető problémájáról is, de nem a „módszer” szemszögéből, hanem „A hitvesi szerelem és az élet tisztelete” kifejező egyszer egyes, máskor többszám címszavak alatt (51. pont), és így mutatnak a problémára: „A hitvesi szerelem és hűség megőrzéséről” van szó, akkor is, „ha gyermekeik számát, legalábbis egy időre, nem növelhetik”. Intőn fogalmazza meg a zsinat (nyilvánvalóan az ágostoni szexualépszimizmus ellené-

ben): „Ha pedig a bensőséges házaseset félbeszakad, nem ritkán veszélybe kerülhet a házasság egyik java, a hűség, és megsínyli azt a másik java: A gyermek, mert könnyen elmarad a nevelése, és hiányozni fog a bátorság a további gyermekek elvállalásához”. A probléma tehát jelentős hangsúlyt kap - mégpedig teljesen másként, mint az Ágoston-féle nézőpontból, amelyet klasszikusan fogalmaz meg a Casti connubii, s amely szerint csak ez a választási lehetőség adódik: vagy kifejezett nemzési szándék, vagy az élvezet puszta habzsolása.

Általános irányelvként teljes általánosságban érvényesnek lehet tartani a következő mondatokba foglaltakat (51. pont): „Amikor tehát a házastársi szerelemnek és az élet felelősséggel teljes továbbadásának egybehangolásáról van szó, az eljárás mód erkölcsi jósága vagy rosszasága nem csupán a tiszta szándékon és az indítékok értékelésén múlik. Olyan tárgyi kritériumok alapján kell ebben dönteni, amelyek a személynek és aktusainak természetén alapulnak, s amelyek mind a kölcsönös odaadásnak, mind pedig az emberi élet fakasztásnak csorbítatlan értelmét megőrzik az igazi szerelem légkörében.”

Az utolsó órában csatolták azután hozzá a VI. Pál pápa által küldött „modi”-t: „Ez pedig csak akkor lehetséges, ha a házastársak őszinte lélekkel ápolják magukban a hitvesi tisztaság erényét”. Nem ütközöm meg ezen a mondaton, szemben azokkal, akik szerint itt a tisztaságnak a cölibátus értelmében vett modelljéről lehet szó. Hiszen kifejezetten „hitvesi tisztaság”-ra utal; ezt pedig nem lehet és nem is szabad a megtartóztatásnak abból a nézőpontjából értelmezni, amely a cölibátus értelmében vett tisztaságnak sajátja. Az előzőkben bizonyára mégiscsak maga a zsinat mondotta ki teljes világossággal, hogy a házassági tisztaság a házastársi szeretet ápolásától függ minden dimenziójában.

A következő mondatokat szintén az utolsó órában fűzték az előzőkhöz: „Az Egyház tagjai ezekhez az elvekhez tartják magukat. Nem szabad a születésszabályozás terén olyan utakra lépniük, amelyeket a tanítóhivatal „az isteni törvény magyarázatában elítél.” A bizottságban azért ra

gaszkodtak „az isteni törvény magyarázatában” szavak beiktatásához, hogy ezzel mindenféle legalista félremagyarázásnak elejét vegyék.

Ehhez az utóbbi mondathoz csatolták azután a 119. lábjegyzetet, amelyben először a Casti connubii merev magvára hivatkoznak, de utalással XII. Piusnak 1951. október 29-én a születésznókhöz intézett beszédére, valamint VI. Pál jelentős beszédére is; ezek ugyanis fordulatot és új értelmezést, újfajta kutatásokat jelentenek. Azután ez következik: „Egyes kérdéseket, amelyek további tüzetes tanulmányozást igényelnek, a pápa rendelkezésére átadták a Népesedés-, Család- és Születéstanulmányi Bizottságnak, hogy ha ez befejezte teendőjét, a pápa mondjon ítéletet. A tanítóhivatal tanítása ilyen állapotban lévén, a zsinat nem szándékozik közvetlenül előterjeszteni konkrét megoldásokat.”

Ehhez a szöveghez néhány megjegyzést kell fűznünk:

„Az egyház tagjai” kifejezés nem felel meg a zsinati okmányok egyébként használt szókincsének, ahol a hangsúly az egyházra, mint Isten népére, mint Isten fiainak és leányainak közösségére tolódik át. „Az egyház tagjai” kifejezés sokkal atyáskodóbbnak hangzik a fülekben. Nem hiszem, hogy tudatosan ezt akarták. A Casti connubii merev szövegeire utalást egy lábjegyzetben nem lehet az ott található tételek újra- megerősítésének tekinteni, mint ahogy ezt egyesek szívesen látnák. Semmiképpen sem állt ez szándékában annak a zsinati bizottságnak, amelyik ezt a szöveget sietve megfogalmazta. Felfogásom igazolását látom abban is, hogy közvetlenül utalnak két olyan szövegre is, amelyekben megengedik, hogy a házastársi érintkezést tudatosan válasszák meg azokon a napokon, amelyek minden valószínűség szerint nem lehetséges a fogamzás. Emlékeztetem az olvasót, hogy az 1951. október 29-én elhangzott beszédig a német egyházmegyék megtagadták az imprimaturt minden olyan publikációtól, amelyek a házastársi érintkezésnek a terméketlen napokra történő korlátozását megfelelő okokból erkölcsileg helyénvalónak minősítették, s mindehhez a Szent Officium nagyon befolyásos tanácsadója és a Casti connubii főszer-

kesztője, Franz Xaver SJ, nyilvános állásfoglalásaiban ismételten hangsúlyozta, hogy a nem kívánt fogamzás elkerülését célzó időszakos megtartóztatásnak mint eszköznek és útnak engedélyezése teljességgel ellentmond a Casti connubii szellemének és betűinek.

Az úgynevezett „természetes módszerek”-nek a fogamzás elkerülése céljából való szabadabbá tételével teljesen elvetették az ágostoni szexuális erkölcsöt. A 119. lábjegyzet világossá teszi, hogy a Casti connubii értelmezése és alapos módosítása nem mellőzhető. Ezen túlmenően pedig éppen a szövegösszefüggésből kiviláglik, hogy tanulmányozni kell azt a kérdést, amely szerint egy kérdésre, egyetlen módszerre vonatkozóan csak egy válasz lehetséges.

Meg kell jegyeznünk természetesen, hogy a 119. lábjegyzet olyan várákozásokat keltett, amelyeket a Humanae vitae nem váltott be. Különös mégis, hogy a pápai bizottság által tanulmányozandó probléma világos közlése ellenére az a mítosz keletkezhetett, amely szerint Pál pápa „pirula-bizottságot” hozott létre.

Az itt közölt témámhoz nem tartozik hozzá sem a Humanae vitae körlevél, sem pedig a jelenlegi viták. Olyan alapvető szemléletmódokról van itt szó, amelyeket sohasem szabad szem elől tévesztenünk. Csak a legfontosabbakra utalunk:

1. Döntő az emberi szexualitás, valamint a házasságban jelentkező erősz és szexus világosan pozitív értékelése, de mindig a szeretet és hivatás egészének szemléletébe ágyazva.

2. Nem szabad többé, mint a zsinat előtt, a módszer kérdését állítani középpontba. A hitvestársak döntésére hárul elsődlegesen a valódi értelmében és egészében tekintett házastársi szeretet ápolása, amely megköveteli a felelős - Isten előtt felelős! - döntést az élet továbbadásáról, mind annak számára, mind időközeire tekintettel; csak ezután következik „a házastársi szerelem ápolásának és az élet felelősséggel teljes továbbadásának egybehangozására” irányuló kérdés. Mindig jóval többről van tehát szó, mint pusztán módszerekről.

3. A zsinati szövegek fényében már nem állíthatjuk fel ezt az otromba választási lehetőséget: nemzés vagy élvezet. A zsinat látta a probléma összetett voltát, s annak rendje és módja szerint szólt is róla, ez pedig értelmes párbeszédet tesz lehetővé számunkra, még a részletkérdések sokfélesége esetén is.

4. A zsinat a tudatos fogamzástól egyszer s mindenkorra mentesítette a bűntény jellegétől. A Humanae vitae sem szól már egyáltalán a Casti connubii nyelvén. Nincs szó tehát „crimen”-ről, ha a módszer kérdésben határozunk, hanem inkább emberi dolgok összetett voltáról, érthető emberi gyengeségről és hasonlókról.

5. Minden visszatérési kísérlet a szexualitás, konkrétan a házasságon belüli szexualitás ágostoni szemléletéhez, teljességgel lehetetlen. Ha alapelveket fogalmazunk meg régen idejüket múlt szövegeket ismételgetve, tudatában kell lennünk annak, hogy az élet továbbadását illetően, milyen világnézet és miféle hiányos ismeret áll mögöttük.

Meg kell gondolnunk továbbá, hogy a mai vitákban már egyáltalán nem nyílnak olyan szakadékok, mint amilyen Nisszai Gergelynek a szexuálpesszimizmusa és a házastársi szexualitásról kialakult teljesen más kép között volt, amelyet Naszianzoszi Gergelynél és az őt követő sok teológusnál és lelkipásztornál látunk.

PAUL M. ZULEHNER

VÁLÁS – UTÁN

Nincs szükség a bőségesen rendelkezésre álló statisztikák idézésére, ha igazolni akarjuk, hogy a katolikus egyház és a lelkipásztorkodás nem húnyhat többé szemet a válás ténye felett. Jóllehet nekünk, keresztényeknek már akkor is illene foglalkozni az emberi élet e drámájával, ha csak keveseket érintene. Nem helyes, ha csak akkor kezdenek a keresztények az élet kudarcai iránt érdeklődni, amikor már sokakat, sőt közülük sokakat érint. Ma pedig ez a helyzet. Az utóbbi években az egyház tagjai között is jelentősen megnövekedett az a válások száma, jóllehet az egyház továbbra is tiltja a válást.

A keresztények nagyon eltérő módon kezelik ezt a kérdést. A válás körüli viták azonban nagyon leszűkülnek, ha csak a szentségekhez járulás szempontjából közelítik meg a problémát. Az ilyen tárgyalási mód egyfajta egyházi narcizmusról tanúskodik. Ugyanakkor aligha szolgálja azok javát, akik válásuk előtt és után már eleve alig kötődtek az egyházhoz. Pedig a válás az ő számukra is életük jelentős fordulópontját jelenti, amelynél nagy jótett lenne (többek között) az egyház szolidáris támogatása. Mi, keresztények, azonban csak akkor leszünk képesek erre a segítségnyújtásra, ha komolyan átalakítjuk pasztorális alapállásunkat.

Nem az az elsőrendű kérdés, hogy mit jelent a válás az egyház belső élete számára. A kérdést inkább úgy helyes föltenni: hogyan folytatódik az elváltak élete, milyen lehetőségekkel számolhatnak az érintettek és akik körülöttük élnek. Nehogy az egyébként is súlyos terheket cipelő elváltakra az egyház még többlet-terheket kényszerítsen. Más szóval: felhangzik-e az örömhír az elváltak számára? Bizhatnak-e abban, hogy a keresztények az evangélium szelleme szerint viselkednek velük?

Először azokat a tapasztalatokat tekintjük át, melyeket az emberek a váláskor szereznek, majd arra próbálunk választ találni, mit tehetnénk e tapasztalatok ismeretében mi magunk – az egyház.

I. Tapasztalatok

1. A házasság az az élettér, amelyben az ember legjelentősebb reményei gyökeredznek. A válás ezek szerint a remény végét jelenti. Milyen reményekről van szó?

– Az első vágy az, hogy nevünk legyen. Az ember olyan élőlény, aki nem képes saját arcába nézni. Ha tudni akarom, ki vagyok, mit érek, milyen vagyok, akkor tükörre van szükségem. Az ember számára a legjobb tükör a másik ember, méghozzá férfinak a nő, s fordítva. Az egymás felé forduló igaz szerelemben ismerik fel magukat férfinak és nőnek. Nem véletlenül mondja a Biblia első könyve, hogy Ádám „megismerte” feleségét, Évát – ezzel ui. a férfi és nő közötti nélkülözhetetlen erotikus-szexuális kapcsolatot akarja kifejezni.

– A házastársi kapcsolat kiemelt tere az élet keletkezésének, amely életért minket terhel a felelősség. Ma, amikor az élet majdnem minden területén idegen törvények szerint kell élnünk és dolgoznunk, a család az a hely, ahol ellentmondást nem tűrően magunk akarjuk írni saját élettörténetünket, ahol saját tetszésünk szerint akarunk élni. A házasság tehát a kreativitás és a generativitás kiemelt helye – lenne...

– Végül a házasságban nem csak növekedünk, hanem gyökeret is verünk. Jó házasságban élők azt mondják, hogy ott vannak otthon, ahol feleségük vagy férjük mellett lehetnek (vö. Sir 36,24-27).

Első tézisünket tehát így fogalmazhatjuk: a válás egy (talán már régen végeszakadt) reménytörténet (nyilvánosság előtti) befejezése. Annak a reménynek feladását jelenti, hogy egy másnemű embertársunkkal békében tudunk élni (1 Kor 7,15), együtt akarunk megöregedni és (legalábbis lényegében) beteljesítjük egymás legmélyebb vágyait.

2. Elgondolkoztató, hogy a válások száma nő, pedig az emberek egyre többre értékelik a megbízható és bensőséges párkapcsolatokat. Ennek a látszólagos ellentmondásnak sok oka lehet. Azt a kérdést kell föltennünk, mi akadályozza az egyre növekvő vágyát a megvalósítástól.

– Először is szabad társadalmunkat a korábbinál egyre kevésbé érdekli a házasság. Korábban azért tulajdonítottak nagyobb jelentőséget a házasságnak, mert nagyszámú utódra volt szükség, pl. munkaerőre, katonára, szociális gondozóra. Ma – a „nemzedékek közötti szerződés” jegyében – csak az utóbbi funkció játszik szerepet. Az ti., hogy ki fizeti meg holnap a nyugdíjakat, ha nincsen következő nemzedék vagy ha van is, de munkanélküli. A társadalomnak a házassággal szembeni érdektelensége abban fejeződik ki, hogy a házasságok tartamát és formáját kénytelenek támogatni közeg nélkül, egyedül kialakítani. Mintegy magukra hagyatva kell megalkotniuk privatizált életüket.

A házasság ilyen ujszerű társadalmi megítélését nem kellene szükségképpen a házassági kötelékek gyengülésének követnie. A szabadság világában is lehetséges a hűség és a szerelem – sőt talán itt súlyosabb és valószínűbb is. Ám e szabad hűségre egyre növekvő követelmények rónak terhetet, egyre nagyobb szükség van erős identitásra (énerőre), párkapcsolati érettségre, kapcsolatteremtő készségre és arra, hogy a jelentkező kríziseket alkotó módon tudjuk átvészelni. Ha pedig erőnkön felüli megpróbáltatások szorítanak, akkor képesek legyünk saját erőnket megfelelő segítséggel pótolni. De képesek-e ma az emberek az ilyen feszültebb, s mert szabadabb, jobban igénybe vevő szeretetre és hűségre?

Sokan kétségbe vonják, hogy képesek, de nem az emberek gyengeségére, hűtlenségére és akaraterejének hiányára hivatkoznak. Inkább arra hívják föl a figyelmet, hogy olyan kultúrában élünk, amely túlságosan is az anyagiakra koncentrál. Ez a kultúra az embereket kezdetől fogva kifordítja magukból, hiszen csak az én-gyenge ember vehető rá arra, hogy készségesen és ellenállás nélkül megvásárolja azt a töménytelen feleslegességet, amit

fogyasztói társadalmunk a boldogság ígéretének címkéjével kínál neki. Kevés a hűség, a terhelhető kapcsolattartási készség és a krízisbeni kitartás képességének társadalmi esélye. Hogyan legyen tehát valaki hűséges „egy egész életen át”, mikor tetejébe az egész élet ma átlagosan mintegy 40 évet jelent – a korábbi 10-hez viszonyítva –, ami a problémát még tovább nehezíti.

E profán szociológiai okokhoz bizonynyára hozzájárul még, hogy ma sokaknál gyengült a házasság vallási legitímációja. A társadalmi folyamatok lebontották azt a szent sátrat, ami a zsidó lakodalomban olyan fontos szerepet játszott. A vallás szent sátra már nem óvja meg az embereket a házasságra kívülről és belülről egyaránt érkező támadásoktól.

E társadalmi és vallásszociológiai szempontok felsorolásával természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy a válás „bűnösei” kizárólag a körülmények és – erkölcsileg szemlélve – az emberek büntelenek a válás tragédiájában. Éppen ellenkezőleg, a válás a személyes bűnök és a fatális körülmények szövevényéből fakadó tragédia. Ki ne tudna történeteket idézni, melyben egy férfi vagy egy asszony saját lehetőségeit a másik kárára maximálta és „egyik napról a másikra” elhagyta párját, esetleg gyermekeit is? Aki mint egy elhordott kabátot, elhagyta párját, mert – úgymond – „jobbat talált” és újat vesz magának. Talán az életlehetőségek ilyen maximális kihasználása mögött az az életstratégia áll, amelyet régtől fogva az „önmegvalósítás” jelszavával beszéltek belénk. Ezt a stratégiát Horst Eberhard Richter „istenkomplexusnak” nevezte el, mert szerinte itt arról van szó, hogy az ember föllázad saját végessége ellen és szabadjára engedi azt a vágyát, hogy itt a földön ne csak határos, részleges boldogságra tegyen szert, hanem már most ki akarja vívni a beteljesült életet. Talán emögött a boldogtalan és romboló maximalista boldogságra törekvés mögött, amely miatt az emberek Don Juanszerűen egyik kapcsolatból a másikba hajszolódnak, ott rejtőzik egy mélységes vágyakozás, amely mindaddig ki nem elégül, míg nem talál Isten szívére. A tragikus csak az, hogy sokan ezt a mértéktelen boldogságot átlagos vagy átlagon felüli emberekben keresik, s végül általuk döbbennek rá, valójában milyen kicsiny mértékű is.

3. A válások természetszerűen különféleképpen hatnak az elváltakra. Az egyikük fellelegzik, mert megszabadult a „házassága börtönéből”, amely már alig érdemelte meg a házasság nevet. Másikuk pedig, általában akik a válást nem akarják, összeomlanak, mert életüket úgy építették fel, hogy annak másik tartópillére a házastársuk volt, amely pillér a válás után már nem tart semmit. Ennek következtében nem kevesen mély depresszióba zuhannak, és úgy vélik, hogy a párjuk lépését tehetetlenül kell szemlélniük, elveszítik otthonukat, amit a másik jelentett számukra és megkérdőjelezik saját értéküket, hiszen a másik elfordulása éppen az ellenkező hatást váltja

tól, hogy bizonyos méltányos idő elteltével ne vállaljanak új életközösséget. Ezen a nyomon továbbmenve pedig azt képviselik, hogy bizonyos idő elteltével az egyház is felvehetné az újravezetéseket a keresztény közösség teljes életébe.

Nekem úgy tűnik, hogy az ilyen sietős gondolkodás figyelmen kívül hagy fontos teológiai és humán tudományos megfontolásokat. Nevezetesen azt a lehetőségeket, hogy a vélhetően kisiklott házasság újra megtölthető élettel, és ezen túl létezik az az emberileg mindenképpen érdekes forma, hogy a válás után valaki egyedül éljen.

Egyházi szövegeinkben éppen az elváltak érdekében sokkal jobban hangsúlyozhatnánk azt az üzenetet, hogy – bár vannak ellenkező példák is – az ember föltámadhat a „kapcsolatának halálából”. Egy elvált férfi például soha nem „írta le” feleségét. Hűséges maradt hozzá. Pedig ő máshoz ment férjhez, de az a házassága is rosszul végződött. Egy napon összetalálkozott első férjével. A „régiszeretem”, amelyet visszavonhatatlanul halottnak nyilvánítottak, újra feléledt, természetesen óvatosabban, először még kételkedően. De megtörtént a feltámadás a szerelem sírjából. Természetesen lehet az ilyen esetet meseszerűnek és valószínűtlennek tartani. De vajon nem éppen a keresztény hit lényegéhez tartozik az, hogy lehetségesnek tartjuk a lehetetlent? Sőt! Nem csak az az ember él igazán a lehetőségeivel, aki a lehetetlenre szegezett tekintettel él, a másik pedig, aki csak a lehetőséget keresi még abban sem jut messzire?

Az embertudományok szakértői, más szavakkal ugyan, de ugyanezt fejezik ki. Megfigyelték, hogy a mai emberek igyekeznek kitérni a krízisek útjából, s lehetőleg „fájdalommentesen” és „jókedvűen” akarnak élni. Amit ezzel eldobnak, az a fejlődés lehetősége. A fejlődés ugyanis elválaszthatatlanul összefonódik a krízisekkel. Ahhoz, hogy új szülések, a réginek – fájdalmasan – el kell múlnia. Eppen ez a krízis lényege. A ma sokaknál megfigyelhető gyors válások éppen a teremtmény krízis általi növekedést akadályozzák meg. A gyors válásokat tehát kerülni kell.

4. Ha azonban a régi szeretet felmelegítése (egyenlőre) nem sikerül és megtörténik a válás, akkor sem szerencsés

hamarosan újra megházasodni, tehát ismét belemenni egy szilárd életközösségbe. Stephen M. Jonson, egy tanácsadó könyv szerzője, nem az új „mi” irányába tett lépéseket sürgeti, hanem az „én” felé vivőket. Az egyedüli élet kultúrája mellett érvel – távol mindenfajta egyházi feltételtől. Érvelése arra a belátásra épül, hogy a házasságok kudarcát nem utolsó sorban az okozza, hogy a partnerek saját magukkal nem tudnak mit kezdeni. Ezért túlságosan nagy igényeket támasztanak egymással és a házassággal szemben, melyeknek szükségképpen nem lehet megfelelni, és melyek így minden kapcsolat kudarcát eleve garantálják.

Az egyház tehát egyáltalán nem várt helyről kap segítséget ahhoz, hogy ha már másképpen nem megy és a házaspár elválik, akkor létezik – az egyházjog fogalmazása szerint is – „ágytól és asztaltól” való elválás, miáltal a felek a „nehéz napokban” esetleg még megtanulhatnak egyedül élni. A teológus még azt is feltételezheti, hogy a házassági hűség karizmája arra is képesít, hogy a házasságokban a napokban is képesek legyenek hűek maradni.

Keresztény közösségeinktől azt várjuk, hogy olyan helyekké váljanak, ahol minden önsajnálattal és illetlen szenvelgés nélkül kifejlődhessen az egyedüli élet ilyen kultúrája. Kíváncsi lenné, hogy az emberek a keresztények közösségébe szervesen illeszkedve megtapasztalhassák, hogy ha házasságuk trapézkötele el is szakadna, a keresztény közösség védőhálóját megóvják őket. Nem hangsúlyozhatjuk eléggé, amit a pápa 1981 novemberében kiadott iratának 84. pontjában említ, miszerint a keresztény közösségben nem szabad senkit sem hátrányosan megkülönböztetni, sem az elváltakat, sem azokat, akik válás után újra megházasodtak. Majdnem cinizmusnak minősíthető az a magatartás, amely az elváltak és újránházasodottak szentséghez járó jogáért küzd, s közben semmit sem tesz azért, hogy ugyanők szervesen beilleszkedhessenek a keresztény közösség mindennapi életébe. Mit segít a szentségi közösség, ha közben folyik a közösségből való kiközösítés!

5. Végül egy olyan gondolatot említek, amely a kezdetek egyházában igen közismert volt, de később szinte

PÉCSI LÁSZLÓ

Pécsi László (1929) pszichológus. Egyetemi tanulmányait Münchenben, Bécsben és Genfben végezte, licenciátust 1964-ben szerzett. A genfi egyetemen asszisztens (1964-67) Piaget professzor mellett, majd 1967-től iskolapszichológus. Szakterülete a nevelési és pályaválasztási tanácsadás és a klinikai pszichológia).

SERDÜLŐK ÉS FIATALOK SZEXUALITÁSA

Egy néhány soros eszmélődés alkalmasabb keretet ad helyzetmegítélésre, mint tudományos eredmények, szociálpszichológiai felmérések közlésére. Az ilyen tárgyú kutatások az utóbbi időben nagy számban jelentek meg német, angol és francia nyelvterületen: kérdőíves módszerrel próbálják felderíteni, miként gondolkodik, ítél, cselekszik a szexualitás területén, (beleszámítva a szexuális erkölcs területét is), a mai fiatalság. Az eredményeket, mint ismeretes, százalékokban közlik.

Az említett helyzetmegítélés első kérdésfelvetése: Ki a serdülő? E kereten belül történik a serdülő pszichoszexuális életének elemzése, megértése, fejlesztése, elősegítése. Az „adoleszcentológia” az utóbbi években divatos tudományággá vált: A mélylélektani magatartásvizsgáló (behaviourista) iskolához tartozó szerzők e témáról nagy számban írnak könyveket, cikkeket. E művekben a pszichoszexuális fejlődésnek *központi, organizációs* szerepe van: A nemi érettségre eljutás hormonális, bio-fiziológiai folyamata, majd érzelmi visszahatása és a nemiség gyakorlása, kilépve a pusztá fantáziálásból, és a másik nemmel aktív kapcsolatba lépve, alapozza meg a személyiséget. A nemiséggel rendelkező fiatal test férfi-női identitása („sex and gender” az angolszászok számára) e szexualitás megélésével válik a lelki egészség alapjává. Az itt jelentkező töréseket a patológia egyik forrásának tekintik.

A cél ezekben a gondolatmenetekben nem a „normativitás” (hogy mi megengedett és mi nem), hanem az „integráció”. A libidinális erőket az ősz-személybe kell beleépíteni, próbálgatva, gyakorolva, fokozatosan megvalósítva.

A társadalom (iskola, család és közrend) ezen a területen csak nagyon kevés *ellenőrzést* gyakorol: 18 éven aluli fiatalok nemi érintkezése nem hivatalból üldözendő bűncselekmény, ha a fiú és a lány közötti korkülönbség nem több mint 4 év (14 éves leány - 18 éves fiú). A társadalom továbbra is szigorúan bünteti a kiskorúak (16 év alatt) és felnőttek (18 év feletti) közötti - akár erőszak, akár elcsábítás révén létrejött - nemi viszonyt, ezen túl azonban pl. a filmszínházak, video-kölcsönzők korhatár-kezelése nagyon laza. A fiatalok úgy ítélik, hogy fejlődő nemiségük gyakorlása jogos. Ez társadalmilag elismert.

Az iskola a pszichoszexuális területen elsősorban nevelni, informálni akar. A genfi városállamban két részletben (9 éves és 14 éves korban) minden gyermek nemi felvilágosító órákon vesz részt a tananyag keretében. (A szülők kifejezett írásbeli kérésére a gyermeket ez alól fel is lehet menteni). Kétszer nyolc óra (és ezután vita) keretében orvosok és orvosnők beszélnek a gyermekeknek-serdülőknek testükről (diavetítés, videoszalag, táblák), a nemiség szerepéről az emberi személyiség alakulásában, majd pedig a fiúk-lányok viszonyáról (kíváncsiság, felfedezés, a nemi különbségek jelentősége, a szerelem: szenvedély, vonzódás, fizikai közeledés és teljes nemi kapcsolat). A hangsúly a helyes információkon van, majd pedig az érzelmek jelentőségén a nemek kapcsolatában: a test nem tárgy, az ember személy. A személyi kapcsolat nem az ösztönök közvetlen, azonnali kielégítése révén alakul ki: egymás tisztelete, kölcsönös megismerése, és a szeretet elmélyülése visz a kölcsönös odaadás döntéséhez. A megközelítés „humanizáló” a női nem tiszteletére próbál vezetni (már csak azért is, mert sok a feminista oktató), de egyáltalán nem normatív. A hangsúly nem azon van, hogy mi megengedett és mi nem, hanem hogyan használhatom legjobban nemi szabadságomat személyiség-kiteljesítesem érdekében. Miután nincs társadalmi ellenőrzés, az oktatás

val él együtt (18-19 éves leány, 19-20 éves vagy vele egykorú fiú). Természetesen a lakásprobléma komoly akadály, de valami megoldás mindig akad.

A fent említett együttélést erősen befolyásolják a feminista elképzelések, miszerint a nő szerepe nem csak a biológiai reprodukció a férfinak alárendelve (anyagi függőség) és a családra (házimunkára, gyermeknevelésre, a „minta-anyja és -feleség” idealizált szerepkörére) korlátozva. A férfivel való egyenjogúság az élet minden területére kiterjed, a gyermeknevelésre is. A „hivatalos” állami-egyházi házasságkötés akkor történik, amikor mind a két fél, esetleg már több partnercsere után, elhatározza, hogy gyermeket akarnak. A gyermekszülés után azonban a nő semmiféle kiváltságáról nem mond le. Megtartja munkáját - vagy két félnapos munkát vállal a két partner. Félidőben a férfi, félidőben a nő foglalkozik a gyermekkel.

Nyilvánvaló a nyugati, jóléti, fogyasztói társadalomban a külső lehetőségek nagyok, többféle életmóddal való kísérletezésre adnak lehetőséget. Az azonban változatlanul érvényes, hogy átmeneti időszakot élünk. A szexuális erkölcsök, szokások szekuláris változását viszonylag nagyon rövid történelmi időszakban. Ezekre a változásokra az egyházak, a vallás befolyása itt minimális. Nem vallásellenességből, inkább azért, mert a fiatalok már teljesen eltávolodtak az egyházi intézményektől és szinte elképzelhetetlen a számukra, hogy azok kívülről korlátozólag, tiltólag szóljanak bele pszichoaffektív és pszichoszexuális életük irányításába. Mint minden korváltáskor, nagyon kell vigyáznunk, hogy ne általánosítsunk. Amit azonban fentebb mondtunk, az a többségre kétségekívül érvényes.

BERÉNYI RITA

Orvos. Jelenleg 5 gyermekével van otthon. Részmunkaidőben a Nevelési Tanácsadásban dolgozik, s a cikkben említett "Forrás" LelekiSegítő Szolgálatban, ahol család konzultációt és terápiát végez, illetve gyermeknevelési csoportot vezet.

TIZENÉVESEK SZEXUALITÁSÁRÓL

Tizenévesnek lenni csodálatos, de nem könnyű!

Mi az, ami a tinikre minden korban jellemző?

A tizenévesek átmeneti korban vannak. Már nem gyerekek, de még nem is felnőttek, ezért rengeteg nevelési gondot okoznak szüleinek, tanáraiknak, környezetüknek. Jellemző e korra "a még nem tudom, ki vagyok, de nagy akarok lenni" állapot. A "nagy"-on azt értem, hogy egyéniséggé akarnak válni. Másképp akarnak élni, mint ahogy előttük éltek. Ez aztán maga után vonja a kritikát és az elégedetlenséget környezetükkel, az előttük élő generációkkal kapcsolatban. Felfedező utakra indulnak az élet különböző területein. Ilyen út a szexualitás, a nemi szerepek keresése is.

Miért foglalkoztat bennünket kiemelten ez a téma? Miért keresünk adatokat annak bizonyítására, amit érzünk: a mai tizenévesek életében központi helyet foglal el a szex. És nem az érdeklődéssel – a megvalósítással van a probléma. S ami aggasztó: nem vágnak családban élni. Olyan benyomásokat szereztek a családról, amelyben felnőttek, hogy más formákat keresnek. S ebben a keresésben egyedül maradnak.

Ma, Magyarországon minden harmadik házasság felbomlik. 1970-hez viszonyítva 1980-ig csökkent az abortuszok száma, az utóbbi években viszont nőtt. 1989-ben 100 élveszületésre 75 megszakítás jut. Egyértelműen növekszik viszont a 20 éven aluliak terhességmegszakításainak száma. Ez jelenleg az összes abortusz 12,6 %-a. Ez is meg-

erősíti azt a feltételezést, hogy emelkedik a tizenévesek közt a nemi életet élők száma.

Cikkemben azt szeretném átgondolni, hogy mit nem kapnak meg, illetve mivel árasztjuk el túlságosan is a tizenéveseket, ami miatt egyedül maradnak gondjaikkal, ezen belül szexuális gondjaikkal is.

1.1. Elmarad a szexuális felvilágosítás!

A több generációs nagy családok szétesésével elmarad a családon belüli felvilágosítás hagyománya. Kimaradt mindaz a tapasztalat, amivel az előző generációk felvértezhenék az új útra indulókat. Az a felvilágosítás, amit az iskola, a tömegkommunikáció biztosít, technika-központú. Elmarad viszont az arról beszélgetés, hogy mi is a szex helye a családi életben. S kevés szó esik a szex és az érzelem kapcsolatáról.

2. Válással küszködő családok

Azok a családok, melyeknek tizenéves gyerekeik nevelése idején kell a válással is megküzdeniük – nemigen tudnak a gyerekek problémáira is odafigyelni. Ezek a szülők útravalóul adják a szerepkonfliktusokat és a családi életformából való kiábrándultságukat, illetve a bizonytalanságot, hogy vajon "tudok-e én jó családot kialakítani".

3. Reklám, könyvek, pornó- és szexfilmek

E kor tizenéveseinek szex-áradattal kell megküzdeni, újságok, könyvek és filmek széles választékában. Nemcsak a téma egyoldalúsága gond itt, hanem egy olyan "test kép"-kialakítása, ami a legtöbb serdülő félszepségét fokozza. A magával elégedetlen tizenéves tökéletes testű, szépségű és szexuális teljesítményű nőkkel és férfiakkal találkozik könyvekben, filmekben. Észrevétlenül az válik természetessé, követendővé. Központi problémájává válik a "jól néz ki vagy sem" kritériuma.

4. Anyagi jólét

A szülők erőn felül vállalnak, hogy a gyermekeik anyagi igényeit ki tudják elégíteni. Az igények egyre magasabbak, s az árak is. Így több időbe kerül az anyagiak előteremtése, s a család még kevesebb időt tölt együtt. A felnövő generáció nem tudja értékelni ezeket a könnyen szerzett javakat. A szexualitáshoz ez úgy kapcsolódik, hogy a hamar megkapott autó, lakás, főbérlet nélküli albérlet meggondolatlanul létesített szexuális kapcsolat helye is lehet.

5. A vallás értékeinek háttérbe szorulása

A vallás bizonyos értékeinek háttérbe szorításával olyan fogalmak mentek ki a divatból, amelyek segítenének a tizenéveseknek "talpon maradni". Például: aszkézis, önmegtagadás, bójt, felelősség önmagamért és a másikért. Ha azt tanulja meg a tizenéves, hogy ébredő vágyait, ösztöneit mindig kielégítheti, miért pont a szexualitásról gondolkozna másként?

6. Éretlen szülő éretlen gyermeket nevel

Milyen módszerrel közeledünk mi szülők kamaszainkhoz? A családokra ma a tekintélyelvű nevelési módszer jellemző. A szülő az, aki tudja, hogyan kell és lehet a világban élni. Saját kipróbált modellje alapján szocializálja a gyermekét. Ez a modell a kamasz számára sok nehézséget jelent. Minden tekintélyt lerombol, megkérdőjelez. Így a szülei által képviselt értékekkel kapcsolatban is elbizonytalanodik. Ezeket az értékeket is nagyító alá veszi. A tekintélyelvű szülő nem érvel. Számára a megkérdőjelezés ténye is sértő. Egyre keményebben próbálja védeni tekintélyét, tekintély alapon az általa képviselt értékeket. Szó sem lehet arról, hogy a gyermekből partnerszintű kapcsolatot kialakító felnőtt legyen. A baj csak az, hogy a személyes konfliktus végeredményeként a fiatal meggondolatlanul lép át a szülő generációja által képviselt értékeken is.

Egy olyan családban, ahol a meglévő formák alakíthatók, ahol a kritika, a megkérdőjelezés érték, ahol szabad átgondolni és továbbgondolni a dolgokat – nyer a szülő is, a serdülő is. A serdülő az értéket nem azért kell, hogy elfogadja, mert a szülei annak tartják, hanem az értéket önmagáért. Az átgondolási lehetőség segíti a világ dolgaiban eligazodni. Megtanulja felfedezni, hogy mi az érték, és bátran elvetheti, változtathat azon amit értéktelennek ismer meg. – S a szülő nyeresége?

Kamasz gyermekével együtt újra felfedezheti az életet. Megújulhat. S az előző, a tekintélyelvű modell ellenséges viszonya partnerivé alakul.

A mai családok jellemzője még az 1-2 gyerek. Ez is egy sajátos szülői magatartásformát von maga után. A szülő megpróbál minden akadályt elhárítani gyermekei útjából. Saját életének nehézségeit is eltitkolja, hogy a gyermek elől elrejtse, mennyire nehéz is az élet! – E modell következménye, hogy a gyermek nem a valós élettel ismerkedik, hanem az áhítottal. Nem tanulja meg, hogy a nehézség az élet velejárója, hogy a konfliktus életünk következménye. Így a megoldási módokat sem ismeri meg. A nehézség jelentkezését egyéni életvezetése hibáinak tartja, tehetetlenül áll vele szemben. Keresne tanácsadókat, de az esetek nagy százalékában csak a kortársait találja, vagy egyedülmarad gondjaival.

Mivel a szülő maga sem mer szembenézni élete gondjaival, gyermekének sem tud segítséget adni. Pedig az érettség egyik kritériuma, hogy az életet nehézségeivel együtt fogadjuk el, s a nehézségek megoldására törekedjünk.

II. Mit tehet az egyház a serdülőkért?

Kétfelé választom a teendőket. Az egyik a már problémákkal küzdő családok segítése, a másik a még problémátlan családok erősítése konfliktusok idején.

Azoknak a fiataloknak, akiknek konkrét gondjaik vannak, illetve azoknak a szülőknek, akik tanácsot szeretnének kérni, megoldás lehet egy hívó szakemberekből álló

lelkiségítő csoport, amely egyéni és csoportos foglalkozásokkal próbálja a megoldás megtalálásában segíteni a hozzájuk fordulókat. Itt, Debrecenben kialakítottunk egy ilyen ökumenikus csoportot. Egy éve "Forrás" Családi Tanácsadó Szolgálat néven próbáljuk ellátni ezt a feladatot. A szolgálatban végzett munkám alapján erősödött meg bennem, hogy milyen fontos a családok támogatása életük kritikus szakaszaiban. Ilyenkor jó a hasonló gondokkal küszködő családokat összehozni.

Például egy városban, a jól szervezett jegyesoktatás után, újra össze lehet hívni a fiatal házasokat, hisz a támogatásra, a közös útkeresésre nekik is szükségük van.

Az első gyermeket várni is jó azokkal, akik hasonló feladatra készülnek, s a gyermeknevelés gondjait, örömeit is jó megosztani. Ezek a plébánia köré szervezhető önszervező csoportok elősegítik, hogy egy családban, mire gyermekeik tizenévesek lesznek, már felkészülten találkozhassanak a jellegzetes nevelési gondokkal. Persze ehhez le kell dönteni azt a hiedelmet, hogy elég, ha ösztönösen nevelünk. A nevelés tanulható, és felelősen kell erre a feladatra készülnünk.

A tizenéveseket a plébániákon egybegyűjtő hittancsoporthoz vezetői feladatuknak kell érezzék a szexualitásról való beszélgetést. A szex-áradatot ellensúlyozni kell az örömteli, a családos életformában élhető szexualitás gondolatának megismertetésével.

Debrecenben az idén az ifjúsági találkozó is ezzel a témával foglalkozott. Élmény volt a kis csoportban tapasztalni, hogy lehet és jó erről a témáról beszélgetni.

Tizenévesnek lenni csodálatos! De igazán jól egy tizenéves akkor érzi magát, ha szülője, nevelője is csodálatosnak érzi, hogy épp ezzel a korosztállyal van kapcsolata.

Összeállította: Dévény István

A férfi és nő „ügyeiben” csak az utóbbi tíz év irodalmából százával sorolhatnánk a könyvcímeket. Ez a „perspektíva”, körültekintés - úgy tűnik - az emberrel kezdődött, s nem ér véget, amíg ember él a földön. A könyvtáryi anyagból néhány témát, tehát néhány könyvet kell kiemelnünk. Egy pillanatig azonban érdemes egy mitológiai értelmezésre figyelni. Egy indiai teremtésmítoszból idézzük a következőket (Brihadavanyaka-Upanishad, I.4, 1-5):

„A világ kezdetén egyedül az ember alakját hordozó Atman létezett. Körültekintett, de csak önmagát látta. Felkiáltott: 'Ez vagyok én!'. Innen származik az a megnevezés, hogy ÉN... Félni kezdett, ezért fél az ember, ha egyedül van. Gondolkodóba esett, s így szólt: 'Kitől féljek egyáltalán, ha egyedül vagyok?' Ebben a tudatban szűnt meg félelme, hiszen az ember mindig másvalakitől fél. De öröme sem volt - ezért hiányzik az öröm abból, aki egyedül van. Vágyódott, hogy legyen valakije. Olyan nagy volt, mint egy férfi és nő, ha átölelve tartják egymást. Saját énje erre kettészakadt, így jött létre a férj és a feleség. Mindegyikük teste csak fele volt az egésznek, egymást kitöltve válnak egésszé. Egymással háltak, s ebből jöttek létre az emberek...”

Az ószövetségi teremtésselbeszélés lényeglátóbban csak ennyit mond: „Nem jó az embernek egyedül lenni!”. Ebbe a gondolatkörbe kapcsolódik első könyvismertetésünk. Az „Egyházforum” szerkesztőbizottságának elnöke, Paul Zulehner, bécsi egyetemi tanár egyik legutolsó könyvéről van szó:

Paul M. Zulehner, Kleine Lebenswelten. Zur Kultur der Beziehungen zwischen Mann und Frau. Paderborn, Bonifatius Verlag, 1989, 93 o.

A férfi és nő kultúrált kapcsolatvilágáról van szó ebben a „sovány” - mintegy 90- oldalas - könyvecskében. Már megszokhattuk, hogy Zulehner írásaiban két lényeges alkotóelemmel találkozhatunk: a bölcséleti mélységgel és az életszerű közvetlenséggel. Tudományos elemzéseiben nem téveszti a konkrét embert szem elől. „Mint lelkipásztor, szolidaritást vállalok a modern emberrel. Azzal, aki kapcsolatainak gazdagabb kultúrájára törekszik, vagy legalább vágyódik utána...” - írja a bevezetőben. Ez a néhány szó jelzi azt is, hogy a férfi és nő közötti kapcsolatot

az emberek közötti érintkezések átfogóbb dimenziójába akarja ágyazni.

„Minden igazi élet háttérében találkozások állnak” - idézi a szerző **Martin Bubert**. Milyen kapcsolatokról, találkozásokról, emberek közötti viszonyokról van szó? Legfeltűnőbb a férfi és nő kapcsolata. De életszükségletet jelenthetnek a többi kapcsolatok is: szülők és gyermekek, testvérek egymás között, rokonsági kör, barátok, ismerősök, férfiak férfiakkal, nők nőkkel való barátkozása... Ma, sajnos, egyik jobban veszélyeztetett, mint a másik. Mindenütt súlyos problémák jelentkeznek. Mint a természet ajándékait, úgy tettük tönkre ezeket a kapcsolat-rendszereket. Vagy, ha nem vagyunk személyesen felelősek, akkor akaratlan hordozói vagyunk annak a környezetnek, amelyben a kultúrált kapcsolatok „természetes erői” kimerültek. „Mit használ az embernek, ha az egész világot újra megtisztítja, levegője és vize oxigéndús, a kőolajjal takarékoskodik, atomfegyvereit megsemmisíti, a kardokból ekevasat kovácsol - ha ugyanakkor igazi kapcsolatok nélküli világban kell élnie?”

Lehet a veszélyeket konkretizálni? - teszi fel a kérdést önmagának **Zulehner**. Társadalmunkban az egyes ember egyre inkább névtelen fogaskerékké válik, ez az egyik tény. Ugyanakkor fokozódik az individualista gondolkodásmód. „Másokra nem hagyatkozatsz. Magadnak kell megoldanod problémáidat. Nincs ideje senkinek sem, hogy veled törődjék”: Olyan mondatok ezek, amelyeket a maga módján szinte mindenki megfogalmazhat. Az Ausztriában végzett szociológiai vizsgálatok jelzik, hogy a megkérdezettek 3/4 része így, vagy hasonlóan gondolkodik. Kifejezetten, vagy rejtetten individualista. Ugyanakkor gyakorlati materialista: Sokat kell birtokolni, hogy sokat engedhessen meg magának az ember. „Győznöd kell!” - ez egy másik ki nem mondott, de eléggé általánosan elfogadott alapelv. Ez viszont azt is jelenti, hogy le kell győznöd másokat teljesítményben, sikerben, az egyéni karrier építésében. „Könyöklő társadalom vagyunk” - de erre az elvre szép és kultúrált kapcsolatokat nem lehet építeni. Ezek elsovadása azonban az egész élet elszegényedéséhez vezet. Az igazi vallásosság is elszegényedik ebben a légkörben. Az emberek szívesen mondják magukról, hogy vallásosak, de az igazi transzcendens nyitottság hiányzik belőlük.

Mit lehet tenni? „Jézusi” módon önmagunkkal és egyszerű kapcsolataink világával lehet csak kezdeni. Erre utal **Zulehner** könyvének címe: *Kleine Lebenswelten* - a kicsiny életkörök világa. Hat „jótanács” olvasható. 1) Át kellene gondolnunk, milyen rangsorba állítjuk az élet különböző értékeit. Tegyük fel ma-

gunknak a kérdést, hogy mit tartunk a legfontosabbnak. 2) Tudnunk kell, hogy erőink a kapcsolatok világában is fogyatékosak. Ez elsősorban a házasságban élők számára jelentős alapelv: Nem lehet minden újabb kapcsolatlehetőséget kihasználni. A szabadság önkorlátozása által a kevéshez való hűségben ismerhetjük meg a lélek mélységeit. Példa a mezőgazdaságból: Egy intenzíven művelt kis földterület gazdagabban terem gyümölcsöket, mint a felületesen megművelt nagygazdaság. 3) Meg kellene szokni, hogy sok kívánságunk nem teljesíthető azonnal; sokról akár le is mondhatunk. Az üzleti, kereskedelmi reklám sajnos azon a lélektani megfigyelésen alapul, hogy a vásárlásra való ösztönzés eredményhez vezet. 4) A házastársaknak ügyelnie kell arra, hogy mindketten egyenrangúan meríthessék ki az életadta lehetőségeket. Ez elsősorban a férfiakra vonatkozik, különösen a mi időnkben, amikor oly sok szó esik a nők „önmegvalósításáról”. 5) A férfi-nő kapcsolatok „kizsákmányolásához” vezetett az a tény, hogy tabletták segítségével be lehet avatkozni a fogamzásba, a nő termékenységebe. Ezt a súlyos kérdést persze nem lehet néhány szóval elintézni, a negatívumot elhallgatni azonban nem szabad: Ma a nő korlátlanul állhat a férfi rendelkezésére, a természet által épített védőfala leomlott. Annál inkább kellene „alkalmazni” az időszakos fegyelmet, azért, hogy a szexualitáson túli szeretet is mélyülhessen. 6) Végül táplálni kell az étellel szembeni igénytelenségünket, vagy mondjuk így, szerénységünket. „Teológiai tételként hangsúlyozom - mondja **Zulehner** professzor -, hogy egyetlen ember sem képes maradéktalanul megelégedetté és boldoggá tenni a másikat.” Nagy hibát követett el az egyház, amikor erkölcsöt prédikált misztikus nyitottság nélkül, tehát nem ágyazta azt be az istenélménybe. „Az a véleményem, hogy csodálatos felszabadító erőt jelent olyan emberrel lenni életközösségben, akinek legvégső szíve-vágya nem az élettárs, hanem az Isten. Így lehet igazán ember, tehát véges képességű teremtmény a házasságban. Aki mindent élettársától vár, az lassan elfojtja őt, mert nem képes elfogadni gyengeségeit, végeességét.”

A megromlott házasságok egyik magyarázata éppen itt található - a másikkal szemben túlzott igényekkel fellépő elégedetlenségben. Hogy más okok is szerepet játszanak, azt **Zulehner**, a pasztorálteológus nagyon jól tudja. Mi történjék az elvált katolikusokkal? - teszi fel nem egyszer a kérdést.

Paul M. Zulehner, Scheidung - was dann? Fragment einer katholischen Geschiedenenpastoral. Düsseldorf, Patmos, 1982. 126 o.

Közel tíz évvel ezelőtt jelent meg ez az írás, de ma aktuálisabb, mint valaha. Nyugaton is terjed a válás „járványa” - svájci adat: a megkötött házasságok harmadrésze válással végződik. Az elváltakkal foglalkozó lelkipásztori könyv első mondata nagyon is érthető: „Nincs kizárva, hogy a válással és az elváltak újraraházasodásával kapcsolatos katolikus teológiai vita már elkészült. Legtöbbsen lelkiismeretükre hivatkoznak, s legfeljebb sajnálják, hogy döntésüket a katolikus egyház nem érti meg.” Az egyház a Hegyi Beszéd tanítójára, Jézusra hivatkozik, s nem engedi meg a válást. Ha ez az emberi szívek „keménysége” miatt mégis megtörténik, akkor megköveteli, hogy legalább elvi szinten maradjon hű házasságkötéséhez. Aki újraraházasodik, annak komoly megtorlással kell számolnia. Legsúlyosabb büntetése az, hogy nem járulhat szentségekhez. Ezt a sorsot ma egyre többen vállalják. Az egyház itt egyetlen kiutat enged: az újraraházasodók tegyenek ígéretet, hogy mint „két testvér” élnek egymás mellett, magyarul, hogy nem élnek „testi közelségű” házasságot. Ez a feltétel azonban a legtöbb esetben nem „funkcionál”. Mit tehet a lelkipásztor? - kérdezi a lelkipásztorokat képző teológus.

Reflexióit három fejezetbe sűríti. Elsőként a válás tényével és problematikájával foglalkozik. A hanyagság, a bűnös tettek és a tragikus sors szövevényét tárja itt fel, azokra a buktatókra mutat rá, amelyeken egy házasság végveszélybe sodródhat. Az egyház küldötteitől az érintettek elsősorban megértést kívánnak, s adott körülmények között „házasságjogi” segítséget. Igaz ugyan, hogy „amit Isten egybekötött, ember szét ne válassa”, de sokakban merülhet fel a kérdés, hogy első házasságukat valóban megkötöttnek kell-e tartani. A házasságjogi előírások elég szűk utat jelölnek ki, könyörtelen szigorral mégsem lehet vádolni azokat. Viszont nem egy esetben lehet joggal feltételezni, hogy az első házasság nem volt érvényes - s ilyenkor megindulhat a válóper egyházi bíróság előtt is. Be kell azonban vallanunk, hogy ez aránylag kisszámú elvált esetében vihető sikerre.

Zulehner külön fejezetben foglalkozik a válás után egyedül maradtakra irányuló lelkipásztori törődéssel. A mai világban - legtöbb esetben gyermekekkel - egyedül élni roppant nagy teher. Az életnek nagyon kemény iskolája ez, súlyos szenvedések útján lehet csak megtanulni ezt a „leckét”. Lélekben fel kell dolgozni az elmúlt hónapok-évek keserű élményeit, új bizalomnak kell gyökeret vernie... Mégis: Az egyedüllét képessége nem emberi,

hanem „rendkívüli isteni ajándék”, karizma - állítja a teológus. Éppen ezért merülhet fel a kérdés: Lehet egyházi rendelettel előírni ilyen karizmát? Itt kezdődik könyvének harmadik - lapszámát tekintve a könyv felét betöltő - része: Mi legyen azokkal, akik az egyedüllétre nem voltak felkészülve, s újra megházasodnak?

Az ortodox-keleti egyház szokásával kapcsolatban **König** bíboros szavait érdemes meghallgatnunk: „A keleti egyház az idők során erre a meggyőződésre jutott: Ha egy házasság gyógyíthatalanná vált, ha például az elvált élettárs új házasságot kötött, akkor megengedhető az újbóli házasságkötés. Az egyetemes egyház egyöntetű magatartására egyelőre nem lehet számítani. Egyre erősebbé válik azonban a felismerés, hogy megfelelő lelkipásztori gondoskodással ki lehet vezetni az érintetteket a felbomlott házasság nyomasztó világából.” **Zulehner** három kérdéssel kapcsolatban elemzi a lelkipásztori gondoskodást. 1) Hogyan lehet az újránházasodott elváltakat „kiengesztelni” az egyházzal? Kifejeződhet ez a kiengesztelődés abban, hogy részesülnek a bűnbocsánat szentségében, és szentáldozáshoz járulnak? 2) Nem kaphatnának ezek az újránházasodottak „egyházi áldást” (a keleti egyházhoz hasonlóan) - anélkül, hogy ezt a második házasság szentségének neveznénk? 3) Nem kellene felállítanunk egyházi tanácsadói szolgálatot azok számára, akik második házasságra szánják el magukat, s ilyen tanácsra igényt tartanak? - A három közül legnehezebb az elsőre válaszolni. A másik kettővel kapcsolatban **Zulehner** egyértelmű és konkrét eligazításokat ad, például teljes fordításban közli a keleti egyház liturgikus szövegét a második házasság megáldásáról. Az a tény viszont, hogy a „kiengesztelődés” ügyére 35 oldalt szán, jelzi, hogy nagyon nehéz eligazodni a törvény és a lelkekért érzett felelősség kettős szorításában.

A recenzens ezért lemond arról, hogy ezt az összefoglalást még szűkebben foglalja össze. Utal az „Egyházfórum” előző számában megjelent könyvismertetésre (**P.M. Zulehner**: *Aufatmen*; **B. Häring**: *Ausweglos*?) s újból azt a reményét fejezi ki, hogy a közeljövőben a magyar olvasók is hozzájuthatnak ilyen mélységű eligazításokhoz.

A férfi és nő kapcsolatának tragikus „pillanatai” után érdemes figyelmünket egy még inkább alapvető témának szentelni: Isten férfinak és nőnek teremtette az embert. Az 1988-ban tartott Salzburgi Főiskolai Heteknek ez volt a főtémája.

Gott schuf den Menschen als Mann und Frau. Szerk. **Paulus Gordan.** Graz, Wien, Köln, Styria Verlag. 1989. 237 o.

Két hét alatt 16 előadás hangzott el ebben a témakörben, ezek közül hetet, csoportok szerint, beszélgetés követett; az egész időszakban pedig három, ún. „szemináriumban” folyt munka a férfi és nő lélekről, a nemek antropológiájáról és a szexualitásról. A könyv csak a kilenc „főelőadást” tartalmazza.

A megnyitó előadást **Karl Lehmann** püspök, a német püspökkari konferencia elnöke tartotta a teológia teljes fegyverzetében, hiszen kinevezése előtt évtizedekig teológiai tanárként működött. A már említett biblikus szöveget értelmezte, s külön hangsúlyozta, hogy „nem csupán a férfi, hanem a nő is Isten elsődleges teremtményéhez tartozott”, teológiai szempontból ezért képtelenség lenne bármiféle alá- vagy fölérendeltségről beszélni. Előadása akkor válik igazán „izgalmassá”, amikor a teremtéstörténet érintett mondatát teljes egészében próbálja magyarázni: „Isten megteremtette az embert, saját képmására alkotta, férfinek és nőnek teremtette” (Ter 1,27). A teljes ószövetségi és újszövetségi hagyomány tiltakozna itt bármiféle szexuális értelmezés ellen, mintha Isten „kétnemű” lenne. De fölmerülhet a kérdés: „Nem lehetne (az idézett szöveg alapján) Istent nem csupán 'Atyának', hanem 'Anyának' is nevezni?” Lehmann a megnevezés tartalmát elemzi, s arra a meglepő eredményre jut, hogy (1) az ószövetség rendkívül tartózkodóan mondja Istent Atyának, és (2) amikor - meglehetősen késői időkben - gyakoribbá válik, akkor az „atyaság” azt jelenti, hogy életadó, védelmező, biztonságot nyújtó, bizalmat ébresztő... „Az Atya néven való szólítás olyan tárgy értelművé vált, hogy anyai vonásokat is magában foglal. Az Atya az irgalmazó Isten neve, s ez jó néhányszor olyan erővel jelentkezik, hogy a szigor és tekintély gondolata háttérbe szorul.” Következtetése: „Az ember a férfi és nő 'kettős kiadásában' képe Istennek. S mivel az Isten-Atya gondolat tartalma nem szűkíthető be valamiféle merev apa-fogalomba, hiszen az Atya 'anyai vonásokkal' is rendelkezik, úgy kell a férfi és női létet, az atyaságot és anyaságot egymásra vonatkoztatva értékelnünk.”

Még egy előadásra érdemes felhívunk a figyelmet. **Gottfried Bachl**, a salzburgi egyetem dogmatika-tanára a keresztény gondolkodás történetét tekinti át, s arra a sajnálatos megállapításra jut, hogy az ókor és középkor két mértékadó teológiai nagysága másfélezer éven át határozta meg az erőszhoz és a szexualitáshoz való „kissé negatív” közeledésmódot. Egy idézet **Ágoston**-tól. „Soliloquia” című művében az értelem ezt a kérdést teszi fel: „Mit jelent számodra a nő? Nem élvezed, ha szép, szemérmes, er-

kölcsös, művelt, vagy legalább könnyen nevelhető?" Ágoston válasza: „Sorolhatod az előnyöket, én azonban elhatároztam, hogy semmitől sem menekülök jobban, mint a hitvesi ágytól. Biztos vagyok abban, hogy a férfiúi szellemet semmi sem dobja ki jobban várából, mint a nő hízélgése, vagy a testek érintkezése.” Azt, hogy a férfi a „szellem” és a nő a „test”, nem a kereszténység találta ki, de átvette, s az ilyen szövegek ezt „kínos nyíltsággal” hozzák tudtunkra. A középkor világából szóljon Aquinói Tamás: „A férfi a házasságban a nő hatalmának veti alá magát. Ez a legkeserűbb szolgaság, erről mondja a Prédikátor (7,26), hogy 'a halálnál is keserűbb dolog az asszony, aki olyan, mint a hurok'...” Nála is jelentkezik különben a szellemi szabadság féltése: „A rokonsági kötelékek között leginkább a házasság bónítja meg a szellemet. Ezért kell azoknak, akik tökéletességre törnek, első sorban a házasság kötelékét kerülniök, mert ez sodorja be az embert leginkább az evilági dolgokba.”

Nem lehet tagadni, hogy hajszálvékony fonálon kiegyensúlyozottabb, s az ősi teremtetési gondolatokhoz ragaszkodóbb hagyomány is található. A trentói zsinat egyik utolsó ülésén (1563) ebből merített, amikor a férfi és nő közötti „természetes kapcsolatról” beszélt, amelyet Krisztus kegyelme tesz teljessé. Ezt azonban hosszú időn át nem gondolták végig következetesen - állapítja meg Bachl professzor. Az egyház intézménye még ma is őrzi a férfi felsőbbrendűségének tudatát. „Óriási intellektuális erőbedobással védelmezik a férfi-teológusok a férfiak magasabb érték-szintjét... Leginkább meglep engem az, hogy egyazon észben születnek meg gondolatok, s egyazon száj hirdeti ezeket a gondolatokat: papi hivatalban csak férfiak részesedhetnek - de a férfi és nő közötti szeretet is csodálatos. Hogy ez utóbbiból fakadó boldogságnak valami köze van Istenhez, az nem képes annyira megerősödni, hogy fékezze a felsőbbség utáni vágyakozást.”

Ezt a szexualitási történetet vizsgálta át egy professzor - egyházi felfüggesztéséig az első nő, aki katolikus teológiában (újszövetségi szentírástudomány, ókori egyháztörténet) tanszékvezetői megbízatást kapott:

Uta Ranke-Heinemann, Eunuchen für das Himmelreich. Katholische Kirche und Sexualität. Hamburg, Hoffmann und Campe, 6. kiadás 1988. 369 o.

Ranke Heinemann professzor 1970-ben kapta meg teológiai tanári megbízatását, az essen egyetemen. Újabban, 1987 óta újból taníthat: Ugyanazon az egyetemen a vallástörténelem tanára. Óriási adatmennyiséget birtokol, látszik, hogy hihetetlen

szorgalommal tanulmányozta a korabeli forrásokat, s jutott ehhez a szomorú végeredményhez: a férfi és nő kapcsolatában, tehát a szexualitás kérdésében egy sajnálatos antik örökség is átáramlott az egyházba (tehát nem minden mögött állott biblikus vagy a hagyományból eredő háttér), s ez alakított ki kételkedő, pesszimista gondolkodásmódot. Ez a pesszimizmus elsősorban a nőt vette célba: ő volt a veszélyforrás, a kísértő, ő akarja élvezni az életet, jelleme ingatag, esze a férfinél alacsonyabbrendű... Valamikor valahogyan megfélemlítettek Jézusról, aki - tanítványai megdöbbenésére - nőkkel állt szóba, szoros ismeretségi-baráti köréhez nők is tartoztak, aki feltámadása után nők által üzent a félenken visszahúzóódó apostoloknak.

Idézet **Aranyszájú Szent Jánostól**: „Sok alkalom adódik a világban, ahol a lelkiismeret elgyöngül. Ezek között elsőként kell említeni a nőkkel való érintkezést. Az (egyházi) előjáró nem fedelkezhet meg sem a férfiakról, sem a nőkről. Ez utóbbiak komoly gondoskodást igényelnek, mert hajlamosabbak a bűnre. A gonosz ellenség sok utat talál ennél az alkalomnál, hogy észrevétlenül belopódzzék. A nő szemei nyugtalanítják lelkünket, nem csak a szégyentelené, hanem a szemérmesé is.” Egy korai francia zsinat (Nantes, 658-ban) megtiltotta még azt is papjainak, hogy anyjukkal, nővérükkel vagy nagynénjükkel lakjanak... Csak két „szűrőpróba” a könyvből, amely annak ellenére, hogy állandóan idézi a zsinatokat, pápákat, egyházatyákat, püspököket, teológusokat, mégis olvasmányos; az adathalmaz nem temeti maga alá az olvasót. Ebben rejlik veszélye is, s még nagyobb veszély a recenzens számára: Az író nagy adattárban válogat, a „riporter” pedig a válogatásban válogat. Félrecsúszhat a kép, hiszen **Aranyszájú Szent János** is, a Nantes-i zsinat is sok mással foglalkozott, s ebben a kérdéskörben is sokrétűbb a mondanivalója. Mégis, ha az ember a három és félszáz oldalas könyvet lapozgatja, az összbenyomástól nem menekülhet.

Úgy tűnik - mondja **Ranke-Heinemann** -, hogy az egyház a bűnök nagyobb veszélyét látta a hálószerobában, mint a csatatéren: az örök boldogságot veszélyeztető bűnökre elsősorban itt kerül sor. Valóban meglehetősen olvasmányos az a rész, ahol - elsősorban a középkor úgynevezett gyóntatási büntetési listáiban - a legeltérőbb, legkülönbözőbb bűnökre kiszabott büntetéseket olvassuk. A terhesség hányadik hónapjától kezdve halálos bűn a közöszlenség... A havi vérzést követő hányadik napig halálos bűn... A szülést követő hányadik hónapig...

Egy konkrét adat a sok közül: A XI. században keletkezett „Vezekléskönyv” a germán egyházak számára: Tíz nap böjt ke-

nyéren és vizen, ha ismertté vált az asszony terhessége, mégis... Húsz nap böjt kenyéren és vizen, ha a magzat már megmozdult, mégis...

Hosszú időn át a teológia is képtelen volt arra, hogy a test örömét Istentől akart-teremtett örömnél lássa. Ez az öröm „gyanús”, legalább bocsánatos bűn jele. Ha a házasságok ezt jelentősebbnek tartották, mint a gyermeknemzést, akkor gyónás nélkül nem áldozhatnak - olvasható Szent Albertnál. Vagy az az abszurditás, ahogyan - még a XX. század erkölcszetológiai könyveiben is (pl. H. Jone, Katholische Moraltheologie, 1930) az emberi testet felosztják „tisztességes” (arc, kéz, láb), „kevésbé tisztességes” (mell, hát, kar, comb) és „tisztességtelen” (...) részekre, attól függően, hogy milyen szerepük van a szexuális élvezet kiváltásában. Elképesztő, hogy mi mindenre adtak a morálteológusok utasítást. „A férfi ne látogasson sűrűn és ne sokáig egy nőt. Gyakrabban teheti, ha rövid idő múlva, mondjuk két-három hónapon belül házasságot kötnek. Ha már jegyese, gyakrabban látogathatja, ha egy harmadik személy vigyázó szeme rajtuk van, ritkábban, ha a jegyesek egyedül vannak...” (J. Göpfert, Moraltheologie, 1906).

Száz és száz normát, előírást, véleményt, teológiai tanítást, egyházi parancsot lehetne akár csak ebből az könyvből idézni. Igaz, a szexualitásban iszonyú romboló erő is rejtőzik, erről tanúskodnak a szétrombolt házasságok, a gyermekotthonok elhagyott lakói. De ezt az összpontosított egyházi támadást nem érdemelte meg. A tízparancsolat bármelyik tétele hasonló figyelmet érdemelt volna. Sor kerülhetett volna akkor a kerszténységben belüli „vallásháborúkra”, boszorkányüldözésre, inkvizícióra...?

A könyv befejező oldalain egy Karl Rahner idézet olvasható: „Az egyház 'történetiségének' tragikus és ki nem deríthető, meg nem magyarázható oldalához tartozik, hogy gyakorlatban és elméletben, rossz bizonyítékokkal olyan erkölcsi normákat védelmeztek, amelyek mögött problematikus előítéletek álltak. Az egyház történetének ez a sötét tragédiája azért olyan nyomasztó, mert (e normák) mindig - vagy legalább nagyon gyakran - mélyen belenyúltak az ember életébe. Ezek a normák objektíve sohasem voltak érvényesek, de olyan terheket raktak az emberekre, amelyeket az evangéliumi szabadság nevében nem lett volna szabad.”

BULÁNYI GYÖRGY

1919-ben született piarista szerzetes-tanár, a BOKOR katolikus bázisközösségi mozgalom alapítója.

Egyházak és kisebbségek

Írásom *mottójaként* használom Tömörkénynek 1911-ben készült rövid írását: *Faj és felekezet*. Tömörkény mint szegedi múzeumigazgató egy torontáli szerb-magyar vegyes lakosságú község határában ásat, s közben elbeszélget a munkásokkal, köztük a 82 éves szerb Vászó bácsival.

Vászó bácsi: Az úr szerbül beszél és mégse szerbül beszél. Hát milyen nyelven beszél?

Kiderül, hogy Tömörkény mint katona Boszniában tanult meg – bosnyákul.

Tömörkény: A maguk kedvéért voltunk odalent. Hogy a görögkeleti keresztényeket felszabadítsuk a török uralom alól...Azután az a hála érte, hogy nagyon sok rác ellensége a magyarnak.

Vászó bácsi: Az nem úgy van! Itt nincs ellenség! Nálunk mindenki megvan békén. Itt a szerb meg a magyar úgy él a faluban egymás mellett, mint a birka... (bárányt akar mondani – hangzik egy másik gödörből) mint a kis fehér, szelíd birka. Békesség van.

Tömörkény: ... az nagyon szép...hanem negyvennyolcban maga sem lehetett ilyen fehér kis birka. Mert akkor maguk odaát Zentán a piacon a szent szobrát a magyar emberfejekkel rakták körül.

Vászó bácsi: Nem mink csináltuk. Úgy éltünk akkor is, mint a kis birka. Nem mink csináltuk, hanem a papok csinálták... Szerb pap felment a templomba és prédikálta: gyűnnek a magyarok, és megölnék minden szerbet. Akkor magyar pap is fölment templomba és prédikálta: gyűnnek a szerviányok, és megölnék minden magyart. No, aztán addig prédikáltak, hogy összevesztünk.¹

Új novellát olvasni – volna jó. Olyat, amiben Vászó bácsi így beszél: Már majdnem összeverekedtünk, de akkor szerb pap fölment a templomba és prédikálta: a magyarok is Isten teremtményei, keresztények volnátok, ne bántsátok hát őket. A magyar pap is fölment templomba és prédikálta: a rácokat is Isten teremtette, keresztények volnátok, hát szeressétek őket. No, aztán addig prédikáltak, amíg ki nem békültünk egymással.

1 Tömörkény István, Válogatott novellái Budapest 1977 553-6

1. A nemzetiségi kérdés aktualitása

Közvetlen aktualitást kölcsönöz tárgyunknak, hogy napjainkban megrendülvén a Szovjetunió 70 esztendő múltja visszatekinthető diktatórikus hatalma, az általa ellenőrzött területeken feszültségek vagy véres harcok formájában is újra jelentkeznek az akár kisebb, akár nagyobb létszámú nemzetek nemzetiségi igényei azokkal az államhatalmakkal szemben, amelyeknek jogara alatt kényszerülnek élni. E feszültségek harmónikus megoldásához nem kevesen várják a keresztény egyházak segítségét. Nem is egészen alaptalanul, hiszen az Alapító az egyetemes, tehát a különböző nemzeteket is egybeölelni hivatott emberszereket megvalósítása céljából hívta létre a maga 13 tagú közösségét, amelyet „az én egyházamnak” (Mt 16,18) nevezett.

Kérdésünk azonban nem csupán a fenti közvetlen aktualitás miatt tarthat igényt érdeklődésünkre. Az emberi történelem különböző nagyságú hullahegyeinek létrehozó okai között bizony nem hiányoznak a nemzetek és nemzetiségek feszültségei; századunk két világháborújának kirobbantó okai közül sem. A háborút követő évtizedekben nem kevesen gondolták Nyugaton, hogy az emberiség talán kigyógyulóban van e nem kevés konfliktust előidéző társadalmi „betegségből”. De csalogódniok kellett. Az utóbbi félszázadban vívták ki állami függetlenségüket: Izland (185 ezer lakos), Ciprus (589 ezer lakos) és Málta (330 ezer lakos). A nemzetiségek 1974. évi trieszti titkos találkozásán pedig az alábbi nemzetek, nemzeti csoportok adtak hangot elégedetlenségüknek a maguk állami statusquójukkal szemben:

- Nagybritaniában: skótok, welszek, írek, cornwalliak, Man-szigetiek (49 ezer lakos),
- Spanyolországban: katalánok, baszkok, galíciaiak,
- Franciaországban: bretonok, baszkok korzikaiak, elzásziak,
- Olaszországban: szicíliaiak, szardiniaiak, kalábriaiak, piemontiak, tiroleak, szlovének,
- Hollandiában: frízek,
- Belgiumban: flamandok,
- Dániában: Färöer-szigeti norvégek (35 ezer lakos), grönlandi eszkimük,
- Ausztriában: horvátok, szlovének,
- Svájcban: Bern kantonbeli franciák.²

2 Walter Mary Connor, Politische Fusion und ethnische Spaltung in Westeuropa CONCILIUM 1977. I. 1-6

Hogy a gyarmatosítás alól felszabaduló 3. világban mekkora erővel hatnak a nemzetiségi feszültségek, arról időről-időre a napilapok is beszámolnak; túl mindenféle titkos találkozók... fegyverek ropognak. Az utolsó húsz esztendő során végül illúzióvá foszolhatott a világpolgárság minden álma: azoknak az álma, akik a nemzeti különbségeket eltüntető olvasztótégelynek tekintették az Északamerikai Egyesült Államokat. Novak professzor könyve – A beolvaszthatatlan etnikumok feltámadása – lázba hozta az etnikai kérdéseken túljutni látszott amerikai közgondolkodást³. A szerző a történelmi Magyarországról kivándorolt szlovák nagyszülők vérbeli amerikainak született unokája. Minderről Für Lajos könyve számol be, melynek kilenc évet kellett nyomdafestékre várnia; a nemzetiségi problémákat megszóltatni nem engedélyező pártállam bukását kellett megvárnia. Idézem: „Amiről szó van, tehát nem múltó divat. Novak könyvével közel egyidejűleg rombolta le az amerikai olvasztótégelyről hirdetett harsány hiteket, évszázados álmokat két szociológus. Éveken át vizagálták a világ legnagyobb városában (New York) élő népcsoportok viselkedését. A maguk számára is meglepő eredményre jutottak: az etnikum, az etnikai eredet szerepe a felhőkarcolók sűrűjében sem enyészett el, ellenkezőleg: fontossága szemlátomást, társadalomtudományi módszerekkel mérhetően fokozódik”⁴.

2. Jézus nemzettudata

A Hamvas Béla féle „*Hagyomány*” a különböző kultúrákon belül mindenütt tanítja az emberi élet alapszabályát: Ne tedd a másinak, amit magadnak nem kívánsz. A nemzetiségi feszültségek abból adódnak, hogy a hatalom birtokában levő nemzet teszi a másik nemzettel szemben azt, amit magának nem kíván. A többség tehát a kisebbséggel szemben? Nem feltétlenül. A kisebbség is teszi a többséggel szemben, ha hatalma van hozzá. Csak a más nemzethez tartozóval szemben? Nem feltétlenül. Saját nemzetéhez tartozóval szemben is, ha hatalma van hozzá. A történelem az osztályharcok története – mondta Marx. Ha az „osztály” nemcsak az egymástól anyagi erőiben különböző társadalmi rétegeket jelenti, hanem a különböző nemzeteket és vallásokat is, úgy a marxi tétel a teljes valóságot ragadja meg. Mindez annyit jelent, hogy a történelem olyan szomorú könyv, amely

3 Michael Novak, *The Rise of the Anmeltable Etnics* New York 1970

4 Für Lajos, *Kisebbség és tudomány* Budapest 1989 8-9

arról számol be, hogy az emberiség különböző nyelvű és vallású csoportjai nem a fenti arany szabályt követték, hanem annak ellenére igyekeztek a maguk csoportjának előnyös helyzetet teremteni a másik csoport kárára.

Ha okát keressük e tapasztalatainkba ágyazott és éppen ezért nehezen tagadható tételnek s a mögötte álló valóságnak, szükségképpen eljutunk az emberhez, akinek többszámra teszi ezeket a különféle csoportokat. De nyilvánvalóan tovább kell kérdeznünk: miért ilyen az ember? Szabadsága okán. Isten – per definitionem – szabadon szeret. Magához hasonló lényt akart bennünk teremteni. A teremtményi szabadság nem jön létre két-törvényűség nélkül. Egy *csak* szerző természet determinálna a szerzésre. Egy *csak* adó természet determinálna az adásra. Csak a szerző és adó természet birtokában – választhatók. Azt, amit a Hagyomány diktál, és annak ellenkezőjét. Ha a hagyományt követem, nem akarok a másik ember, a másik csoport kárára előnyökhöz jutni. Ha szembefordulok a Hagyománnyal, előnyökhöz akarok jutni a másik kárára.

A Jézus által meghirdetett Isten Országá azoknak az embereknek a produktuma⁵, akik a fenti kéttermészetűségükben adott szabadságot Isten szándéka szerint használják, a Hagyomány szabálya szerint. Triviális, hogy a nemzetiségi problémák megoldása a szabadságot Isten szándékai szerint felhasználó emberen és ezek többszámán fordul. Azaz triviális, hogy jónak kell lennünk, s akkor megszűnnek azok a bajok, amelyek abból adódnak, hogy rosszak vagyunk. S hogy ez ne csak papirosra írt igazság, hanem életünkbe is írt valóság legyen, ebből a célból lett emberré és hozta létre Jézus azt a 13 fős társaságot, a maga egyházát.

Volt-e Jézusnak – a fentiekben túlmenően valami elgondolása a nemzetiségi problémáról? Furcsa lett volna, ha nem lett volna. Az a társadalom, amelyben élt, nyakig állt a nemzetiségi gondok nyomorúságában. Az adószedés módja (a helyi kiskirályok, a fővámosok, a vámosok a maguk külön adóját is behajthatták) anyagi nyomorúságot eredményezett, a Római Birodalommal kollaboráló gazdagok hellenizálódása-elhitetlenedése pedig a nemzeti kultúrát, azaz nemzeti vallásukat is veszélyeztette. Minden derék zsidó – „zelóta”, azaz buzgó – hazafi elásva őrizte

5 Ez nem autoszotéria, de nem is heteroszotéria. Isten teremtői terve éppen abban áll, hogy az ember Istenre figyelve s az Isten által mindig készségesen folyósított szeretet-energiákat („kegyelem” – a hagyományos és egyúttal félre is vezető kifejezés) felhasználva produktáljuk azt, amire teremtve lettünk.

kertjében gondosan becsfrozott kardját, hogyha út a szabadulás órája, ne legyen eszköztelen, és kardélre hányhassa a hűtök városainak lakosságát, busásan visszavéve a tőlük elorzott kincseket. Jézus nem tartozott sem a kollaborálók, sem a zelóták közé.

Kik közé tartozott? Az erős nemzeti tudatú emberek közé. Minden fejlett civilizáció rendre kitermel egyfajta világpolgárságtudatot: Ubi bene, ibi patria. Jézustól ez idegen volt. Kora zsidóságtól is. A diaszpórában élő zsidóság, ha nem is beszélt már anyanyelvi szinten zsidóul, azaz anyanyelvén, szombatonként a zsinagógában *csak* hallotta anyanyelvét, s mindenképpen a zsidó nemzeti-vallási közösség tagjának tudhatta magát. Méginkább érvényes volt ez a nem-diaszpóra zsidóra, aminő Jézus is volt.

Jézus, az ember – *született* zsidó volt; Jézus, az Isten Fia, *választotta* a maga nemzetiségét. Beleszületés és választás alapú zsidó öntudata volt tehát. Egész világot megnyerni akaró célkitűzésének alapjait zsidó nemzeti környezetben rakta le. Nem ment más nemzethez tartozókhöz: „Csak Izrael házának elvesztett juhaihoz szól a küldetésem” (Mt 15,24) mondta a nem-zsidó (szíri-föníciai) asszonynak. Csak zsidókból gyűjtött tanítványokat. Tizenkettőjévé is csak zsidókat tett. A maga Isten Országának elsődleges várományosait a zsidó nép alkotja: ők „az Ország fiai” (Mt 8,12). Nekik magyarázza a Hegyibeszéd minden embert átölelni hivatott szeretet-fogalmát; elsőül nekik, zsidóknak kell túllépni tudniok az azonos érdekcsoportra szűkített szeretet-fogalmon; azon tehát, amire képesek a más nemzetekhez tartozók is (pogányok), az ezekkel kollaborálók (vámosok) is – (Mt 5,46-7).

E zsidó nemzeti öntudat nem tette Jézust vakká sem nemzete bűneivel, sem a többi nemzetekhez tartozók erényeivel szemben. Isten előtt „kedves” nek (charis) csak a fenti szeretet-fogalmat elfogad és gyakorló minősülhet; csak az, aki tökéletes, miként a szeretetéből a bűnösöket sem kirekesztő Mennyei Atya (Lk 6,32-6; Mt 5,48). Elhatárolta magát minden olyan szeretettől, amely csak valakire korlátozódik, azaz valakiket kihagy a szeretetből, hiszen az ilyen korlátozott szeretet kitelik a bűnösöktől is: „a bűnösök is kölcsönöznek a bűnösöknek” (Lk 6,34). Jézus számára zsidónak lenni nem kiváltság, hanem felelősségtöbblet... küldetés a többi nemzetekhez. Az a szeretet, amely csak a nemzettest tagjaiig képes tágulni, Jézus számára még csupán kollektívvá tágult önzés, s mindezekben csak folytatta nemzetének prófétai hagyományait. A Keresztelő szavait, melyeket nemzetéhez intézett, nem lehet leszerelni nemzeti szólamokkal („A mi atyánk – Ábrahám!”), mert Isten még kövekből is képes Ábrahámnak utódokat teremteni, még inkább emberekből, akik más nemzetekhez tartoznak (Mt 3,9). Ugyanúgy Jézust sem

lehet meghatni nemzeti öntudattal: „Ha Ábrahám fiai vagytok, tegyétek Ábrahám cselekedeteit”(J 8,39). Jézus Istenét nem sajátíthatja ki az emberiség egyetlen csoportja sem; az sem, amelyikbe Jézus nemcsak beleszületett, hanem amelyet egyúttal választott is. Rangja csak az Isten gondolataihoz és magatartásához felzárkózásnak van. Nem hivatkozási alap a nemzeti múlt, csak a mindenkori nemzedékek személyi teljesítményeiből összerakódó teljesítmény minősége. A nem-zsidó kafarnaumi százados nagyobbra értékeli, mint saját nemzetének tagjait(Mt 8,10). Egyetemes nemzeti megrókönyödést kiváltóan beszél nem-zsidókból egybeálló Isten Országáról: „Sokan jönnek majd napkeletről és napnyugatról, s asztalhoz ülnek majd Ábrahámmal...a Mennyek Országában, az Ország fiait (értsd: a zsidókat) pedig kihajítják a külső sötétségre”(Mt 8,11-2).

Az erős nemzettudatú Jézus mentes minden nemzeti elfogultságtól: a feldicsért kafarnaumi százados a zsidó házát megszáll idegen nemzethez tartozik. Hasonló dicséreteket kapnak a zsidóságot környező nemzetek is: az északi Szídon és Tyrus szíriai, a keleti niniveiek, a déli arabiaiak, akik a korholó Jézus szavai szerint mind különb érzékenységet mutatnának Jézus igéi iránt, mint a zsidók (Mt 11,21-2;12,41-2). Ad abszurdum is viszi Jézust ezt a nemzetet korholó hangot, amikor még Szodoma földjének népét is különbnak állítja nemzeténél (Mt 11,24)... mint később a mi Kölcsenyk (Zrínyi dala, Zrínyi második éneke), vagy Adynk (Az idő rostája) is. Rendre a nagyon erős nemzettudattal rendelkezők ütik meg ezt a nemzetüket korbáccsal is öntudatra, jobbulásra ébresztetni akaró hangot.

Jézusnak nincsenek illúziói a jövőt illetően; nemzet- és tömeggyilkosság összetartozó fogalmak számára: „nemzet nemzet ellen és ország ország ellen támad”(Mt 24,7). Ennek kapcsán megjövendöli nemzete fővárosának közeli végpusztulását: „nem marad kő kövön, mindent lerombolnak”(Mt 24,2). Övéit a Városból – a tömeggyilkosságok helyéről – kimenekülésre biztatja: „Imádkozzatok, hogy meneküléstek ne essék télre vagy szombatra (Mt 24,20). Jézus tanítványainak nincs helyük ott, ahol a házat meg kell védeni az élet kockáratevésével, feláldozásával is az ellenséges nemzet hadseregével szemben? A jézusi szeretetfogalom kihagyatlan része az ellenségszeretet, a gyilkosság pedig per definitionem kizárja a szeretet érvényesítését: „Szeressétek inkább ellenségeiteket... és fiai lesztek a Magasságbelinek, mert ő jóságos a hálátlanok és gonoszok iránt”(Lk 6,35).

Amikor Isten Fia a zsidó nemzetet választotta a maga nemzetéül, kiválasztotta e nemzetet arra, hogy első tanítványgárdáját adja annak a koncepciónak, amely hivatva lesz megoldani

azokat a gyilkos feszültségeket, amelyek a magunk „osztályának” más „osztályokkal” szemben akármilyen eszközökkel is előnyt szerezni akarásból fakadtak a múltban, s fakadnak a jelenben és jövőben. És nem bízta nemzetének sorsát – kardra. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy küldetése megghiúsult, azaz kortárs zsidó-nemzedéke nem érti meg és nem vállalja a jézusi Izrael-koncepció hazai és azon túli képviselőjét (és ezzel – a kardra bízva magát – végromlásba taszítja önnön nemzetét), akkor elsiratja (Lk 19,41) azt: „Jeruzsálem, Jeruzsálem, ki megölöd a prófétákat és megkövezed a hozzád küldetéssel érkezőket, hányszor akartam összegyűjteni gyermekeidet, ahogyan szárnyai alá gyűjti fiókáit a madár, de ti nem akartátok. Most aztán pusztá marad a házatok”(Mt 23,37-8).

Mindazonáltal nemzetet nem váltott. Bár nemzetének hivatalos képviselői istenkáromlónak nyilvánítják és kiszolgáltatják a megszálló hatalomnak, azaz egy a zsidókkal szemben ellenséges nemzet karhatalmának, föltámadása után is letéteményesének. A missziós parancs ránk maradt megfogalmazása ezt kétségtelenné teszi. Bár a tanítványok a három tanulmányi esztendő s a 40 napos póttanfolyam után is egy a jézusi koncepciótól idegen gondolatot melengetnek szívükben („Mostanában állítod helyre Izrael számára a királyságot?”; értsd: mostanában takarítod el a megszálló nemzet hadseregét hazánk földjéről? – ez volt utolsó kérdésünk Mesterükhöz), Jézus változatlanul saját nemzetére számított. Ezt válaszolja: nem Izrael nemzeti függetlenségével kell tanítványainak törődniük, hanem Isten Lelkének erejével a jézusi koncepció tanúivá kell lenniük. Hol kell tanúznunk? Figyeljük a felsorolást, s a felsorolt helyek sorrendjét: „Jeruzsálemben, egész Júdeában és Szamáriában, és a Föld végső határáig”(Csel 1,8).

Összefoglalhatunk. Az erős nemzettudattal rendelkező Jézus a maga nemzetét tekinti elsődleges káder-anyagnak egy *nemzeteket a szeretetben egybeölelni képes* koncepció szolgálatában. Ez a koncepció a *nemzettudatot nem, de a nemzeti hadsereget kizárja*. A nemzeti hadsereget a nemzet végveszedelmének tekinti. Hiányát a nemzet megmentése eszközének.

Azok számára, akik a két utolsó mondatot abszurdumnak tekintik: a kardkirántás által alighanem több nemzet pusztult el, mint megmaradt. A nemzet fennmaradásának egyetlen biztos eszköze: a gyermeketszülés. „Halat a Visztula, s gyermeket lengyel asszony ad örökké. ... Nincs ott halál, ahol dalolni és szülni tudnak”(Ady, Ének a Visztulán).

Mai nemzeti háborúnk három legfőbb oka:

a) harcba szálltunk a 13. sz.-ban a tatárral, s egy év alatt két és fél millió magyarból ötnegyed millió maradt;

b) harcba szálltunk a törökkel, s a 15. századvégi 3,2 millió magyarból kétszáz évvel később megint csak ötnegyed millió maradt;

c) jelen századunk második felében szennyecsatornába vágunk 5 millió magyar magzatot.

Mindhárom esetben öltünk.

Az ölést a maga eszköztárából kiiktató Jézus mondta: Bízatok, és legyőztem a világot. Szemléletének eme utolsoul említett két tételében is bízhatunk.

3. A jézusi nemzettudat sorsa az egyház történelmében

A tanítványok Jézushoz intézett utolsó kérdése is, Jézus arra adott válasza is egyaránt mutatja, hogy a Tizenkettő tudata bajosan zárkózott fel ahhoz a látáshoz, melyet a Tanító át akart adni nekik, A felzárkózást a pünkösdi Lélek-áradás sem biztosíthatta automatikusan, mert az emberi lélek és az emberi szabadság világában semmi sem törtrténik automatikusan, azaz Istentől determináltan. Hosszú az útja a századokon keresztül áthagyományozódó látásmódok lecserélésének, ha egyáltalán sikerül a lecserélődés... s ha arra cserélődik le, amire Jézus le akarta cserélni tanítványai tudatát.

Az első század utolsó évtizedének elején a zsidóság *jamniai zsinata* kiközösíti a kereszténnyé lett zsidókat. Titus hadserege széjjelveri Jeruzsálemet, megszűnik a Nagytanács, a farizeusok Jamniában teremtenek új tanulmányi központot, s elrendelik, hogy a zsinagógai istentisztelet könyörgéseiből nem maradhat ki, hogy Isten pusztítsa el a „nosrim”-eket, azaz a „názáretiek”-nek nevezett keresztényeket⁶.

A Názáretinek útját jární akaró „názáretiek” még Jeruzsálem ostroma előtt elhagyják a várost, s az ostrom elől a Jordán túli Pellába menekülnek⁷. Aligha gyávaságból menekültek el. Évtizedeken keresztül ragaszkodtak a városhoz, bár honfitársaik kivégezték ott Istvánt és a két Jakab apostolt is. Hanem azért, mert ostrom alatt árulónak minősül, aki nem vállalja fegyveresen is az ostromlott város védelmét; a jeruzsálemi keresztények

6 Mysterium Kirche Salzburg 1962 I. 69

7 Euszebiosz Egyháztörténete Budapest 1977 553-6

pedig még tudták, hogy Jézus Péterrel a hüvelyébe dugatta a kardot. Ha nem gyávaságból, de mégis csak elmenekültek s ezzel megjelent talán nem is az első és talán nem is „hajsza”-repedés Jézis zsidó követőinek zsidó nemzeti öntudatán.

Mutatkoznak egyéb repedések is. A nagyon erős zsidó öntudatú *tarzusi Saul* (Héberék ők? Én is. Izraeliták? Én is. Ábrahám utódai? Én is. – 2Kor 11,22), aki annyira szereti nemzetét, hogy akár a kárhozatot is vállalná, csak hogy honfitársai Krisztushoz térjenek (Róm 9,1-5), a zsidó nemzet közellenségének minősül: „...a nép ellen, a törvény ellen és a szent hely ellen tanít mindenütt mindenkit” állítják róla, akik ismerik kisázsiai működését (Csel 21,28). Szent Pál olyan arányú átalakítást akar eszközölni a zsidó nemzettudaton, hogy azt kortársai ugyanúgy nem viselhetik el, mint Jézus átalakító törekvéseit: „Töröld el a föld színéről az ilyet, mert nem szabad neki élnie!” – kiáltják róla a jeruzsálemi helyőrség ezredesének (Csel 22,22). Ez a hangmegütés azoké a kisázsiai zsidóké, akik megtapasztalták, hogy miként oszlik Pál tanításának hatására ketté a nemzeti egységet biztosító zsinagógák népe, s hogyan egyesülnek a zsinagógát elhagyók nem-zsidókkal egy új összetartozássá, amelyet egyháznak neveznek. Újabb repedés, sőt már hasadás is.

A zsidók nemzettudatának kihagyhatatlan része, hogy bennük áldatik meg a föld minden nemzetsége... hogy Sionhoz jönnek majd mind a nemzetek megtanulni, hogyan kell az egyetlen, az élő Isten útját járniok. Másképpen: amikor Isten szövetséget kötött velük, akkor általuk kötött szövetséget az emberiség egészével. Nincs itt helyünk a keresztény *szövetségteológia* gondolati fejlődését nyomon követni Jézustól Pálig, Páltól (a Zsidó levél feltételezett szerzőjéig) Apollóig az Újszövetség köbnyvein belül, s a különböző apostoli atyákon át a Barnabás leveléig – azokon kívül⁸. Egy idézet azonban ez utóbbiból (a 2. sz. első felére datálható) megmutathatja, hogy a repedések hogyan tágnak az időben áthidalhatatlan szakadékká. Így ír Barnabás: „A szövetség a miénk, ők pedig mindörökre elveszítették a szövetséget már akkor, amikor Mózes átvette azt. A szövetséget eljátszották, amikor a bálványokhoz fordultak...Mózes elhajította a két kőtáblát, szövetségük összetört, hogy a szeretett Jézus szövetsége a mi szívünkbe pecsételődjék...mi magunk leszünk... a Krisztus szövetségének örökösei (4,7-8;6,19). Tanítása szerint Isten már az ószövetség idejében is a keresztényekkel kötött szövetséget. A Sinai hegyen is. Legalább a II. Vatikáni Zsinatig, ha nem napja-

8 Egyetlen szövetség? – a szerző számozatban megjelent munkája: Karácsonyi Ajándék 1988 154. kötet 1-73

inkig, áll és él és tátong ez a szakadék, melyet Jézus nem ismert, nem akart, de az általa elindított folyamat – szabadságunk és korlátaink folytán – hamar létrehozott. A két kizárólagos szövetség tudat biztosan szakította szét a zsidó nemzetet a Jézust nem vállaló és a Jézust vállaló zsidók csoportjára... S ez utóbbi csoport hamarosan felszívódott akár a környező népek, akár a hellénizáltak egyházai révén a zsidó nemzettel többé közösséget nem vállaló – még nem mondom: nemzetekbe – összetartozásokba.

A Jelenések könyve szerzőjének még szent a „zsidó” szó, amelyet nem érdemelnek a „Sátán zsinagógáiban” levők: „akik zsidóknak mondják magukat, de nem azok”(Jel 2,9;3,9). Az így fogalmazó és minden bizonnyal zsidó szerző, ha a kiközösítés jogi aktusát még nem végezte (nem végezhetette) is el, lélekben és gyakorlatban már kiközösítette az egyházból a zsinagóghoz tartozó honfitársait. Ha arra gondolunk, hogy e könyv keletkezése minden bizonnyal meg is előzi egy vagy két évtizeddel Jamniát, akkor a jamniai határozat aligha volt elhamarkodott: csak rögzítette, hogy a repedés már bizony tágulásnak indult, tátongó szakadékká lett. Könyvünk szerzője ugyanúgy kisajátítja a keresztények számára a zsidó nemzeti múltat, mint később a Barnabás levél szerzője: az Isten által megpecsételték 144 ezres tömegét Izrael fiainak törzsei alkotják (Jel 7,4), s a mennyből leereszkedő új Jeruzsálem tizenkét kapuján „Izrael fiai tizenkét törzsének nevei”(Jel 21,12) olvashatók. E jegyeken túlmenően ez írás hőseinek, a keresztény vértanúknak, nincs nemzeti jellegük: a gyors parúzia-várásnak megfelelően földi valóságon kívülre viszik olvasóit, az említett új (de mégis csak) *Jeruzsálembe*, melynek nyitányaként Jézus lerendezi az emberiség történelmét. Így: „És láttam a megnyílt eget: íme egy fehér ló, és aki rajta ül, annak neve: Hű és Igaz... az Isten ígéje... Szájából éles kard jött ki, hogy megverje vele a népeket... ő fogja taposni a mindenható Isten bosszúálló haragjának borsajtóját... a Királyoknak Királya és Uraknak Ura”(Jel 19,11-6).

Ha mindez „apokaliptika” is, csak rögzíthető, hogy a szerzőtől a nemzeti és földi jövőért hordozott gond idegen, s hogy a nemzeti vagy nem-nemzeti embertelenségnek orvoslását nem attól várja, hogy a Hegyibeszéd igéi átjárják a társadalmat (vagy hogy a nemzetek Sionhoz járulva megtanuljanak a békesség útjain járni), hanem majd egy a földi gyilkolási kapacitásokat meghaladó, mert Istentől jövő bosszúálló harag mindent rendbe tenni tud erejével vet véget a reménytelenül gyilkos emberi történelemnek... Mégpedig úgy, hogy maga Jézus tapossa a bosszúállás borsajtóját. A Salamon tornácában mondott Péter-beszédnek

megfelelően: „És aki nem hallgat erre a prófétára (értsd: Jézusra), azt ki kell irtani a nép közül”(Csel 3,23).

Az apokaliptika ezen várakozásával ellentétben a Nagy Babylon (Jel 14,8), Róma nem esett el, hanem élt és uralkodott tovább, s Jézus szelíd tanítványai továbbra is mosakodhattak a Barány vérében. A parúzia kitolódása kétségtelen tényének erejében, s életük konkrét tapasztalataitól meghatározottan nemcsak éltek és szenvedtek tovább, hanem eszméltek is. Ennek az eszmélésnek jelen feladatunk szempontjából (is) felette figyelemreméltó darabja az ugyancsak a 2. század első felére datálható *Diognétoszhoz írt levél*. Egyik passzusa képet rajzol Jézus (zsidó vagy nem-zsidó eredetű) tanítványainak nemzettudatáról.

„A keresztények sem terület, sem nyelv, sem szokások dolgában nem különböznek a többi emberektől. Sehol sincsenek saját városaik (poleisz), nincs semminemű külön nyelvük, nincs elkülönülő életvitelük, de az élet egyéb dolgaiban közösségi létük (politeia) csodálatos és elismerten meglepő rendjét mutatják. Egyaránt lakják a görög és a barbár városokat (poleisz), melyiküknek mi jutott osztályrészül; étkezésben és öltözködésben alkalmazkodnak környezetük szokásaihoz. Ki-ki lakik a saját hazájában (patrisz), de csak úgy, mintha jövevény volna; résztvesznek mindenben mint állampolgárok (politész), és mindent elszenvednek, mintha idegenek volnának; minden idegen föld haza számukra, és minden haza idegen föld. A földön töltik az időt, de a mennyben van az állampolgárságuk (politeuontai). Mindenkit szeretnek és mindenki üldözi őket...” Nagyon is nyilvánvaló, hogy a szöveg valóságos jelentéstartalmának megállapítása nem problémátlan feladat, s hogy értelmezése többféle lehet. Magam úgy gondolom⁹, hogy a szövegrész képet akar rajzolni arról, hogy Jézus után nagyjából száz esztendővel tanítványai miként éltek meg helyzetüket; a használt kifejezőkészlet (polisz, politész, politeuomai, patrisz) is erről árulkodik. A következő megállapításokat tenném:

a) Tartoznak ugyan valamiféle néphez-nemzethez-kultúrához, hiszen ez szükségképpen, de ennek nincs hangsúlyozott jelentősége számukra; ezen a címen nem különülnek el másoktól, sokkal inkább belesimulnak környezetükbe, mondhatnók: asszimilálódnak a többséghez.

b) Mindegy nekik, hogy ők alkotják a többséget és nem kell asszimilálódnia (hazájukban laknak), mert ezeket a maguk-fajtájúakat is csakúgy szeretik, mint a más kultúrájúakat; s mind-

⁹ A *Diognétoszhoz írt levél* – megjelent: Karácsonyi Ajándék 1973 6. kötet 69-110 lap

egy azért is, mert mind a két szituációban üldözésnek vannak kitéve.

c) Teljesítik állampolgári kötelességeiket, de ez nem segít rajtuk: még saját népi-nemzeti területükön (hazájukban) is idegeneknek tekintik őket.

d) Környezetük számára mindenképpen idegennek minősülnek, magukat pedig akármily környezetben is jövevényeknek élik meg, mert ami számukra igazán jelentős, az nem a szülőföld, a közigazgatást jelző polisz, hanem a maguk térképre fel nem rajzolt polisz, egyházi összetartozásuk. Ennek az egyháznak a polgárai (politész), az ezen belül élt életük, polgárkodásuk (politeumai) az, amiben különböznek a velük azonos vagy tőlük különböző nyelvű-kultúrájú állampolgároktól, akiknek körében élnek.

Úgy „mennyei” ez a polgárkodásuk, ahogyan a Hegyibeszédben megrajzolt társadalmi viselkedés egy az időben kibontakozó „Mennyeek Országára” törekedik? Elvágódás nélküli tehát? Avagy elvágódó, mint a gyors parúziában reménykedő (1Kor 7,29) Pálé, aki ugyanezeket a szavakat használta: „a mi hazánk (politeuma) a mennyeekben van”(Fíl 3,20)? Nem tudom eldönteni.

Az etnicitás túlhaladásában reménykedők számára különös értékkel bírhat ez a szövegrész: valakik legyőzték a nemzeti nyelv és kultúra elkülönítő erejét; nem ennek őrzése-ápolása volt az őket meghatározó törekvés; készséggel beolvadtak, s ugyanazt a magatartást tanúsították fajtán belül és kívül. Mindez igaz lehet, de valamit még hozzá kell tennünk: egy olyan nem-nemzeti jellegű összetartozás erejében voltak képesek erre, amely környezetükből nagyobb idegenséget és mélyebbre ható ellenségeskedés váltott ki, mint bármiféle etnikai különbözőség. Jézus tanítványai tehát itt eljutottak ugyan az etnicitás transzcendálására, de akik nem voltak Jézus tanítványai, azok ezt még kevésbé viselték el, mint az etnikai különbséget.

E felette tiszteletreméltó közösségi életútállalással kapcsolatban fel kell azonban tennünk két kérdést. Az egyik: mennyire volt ez jellemző a 2. század keresztényeire; a levél a valóságot rajzolta-e, avagy eszményt állított, melyet csak kevesen, ill. csak többé-kevésbé tudtak megvalósítani? E kérdést indokoltá teszi a jézusi nemzettudat alakulásának tivábbi sorsa. S a másik kérdés: ez a levélbeli szemlélet volt-e az, amit Jézus szándékolt? Vagy másképpen: lehetséges-e a levélben található távolságtartás saját etnikumunktól; teremtésteológiailag reális volt-e a levél opciója?

Miként teszi a *Római levél* 13. fejezete kezdettől fogva skizofréniássá a keresztény tudatot – megírja Windass¹⁰. Nehéz lenne megállapítani, hogy légiókban szolgálást megtagadó első három század keresztényeit milyen százaléokban motiválta erre egyfelől az egyetemes emberszeretet Jézustól kapott parancsa, és milyen százaléban az, hogy nem volt hajlandó elismerni a császár istenségét, azaz tömjénszemet ejteni annak oltárára. A zsidó vallási „ébredésként” induló Jézus-mozgalom a maga szent könyvének is tekinti a „Törvény és Prófétákat”, de ebben a szöveggyűjteményben Jahve – hős harcos, a Seregek Ura. Sőt mi több, a Csel egyetlen redaktora vagy másolója sem érzett indítást, hogy Pál pizídiái üdvtörténeti összefoglalójából kihagyja ezt az Istenről állított mondatot: „elpusztítván hét nemzetet Kánaán földjén örök birtolul adta (nekik) azok földjét” (Csel 13,19). Bizony, nem minden alap nélkül jutott a 2. században Markion arra az eredményre, hogy a Biblia két egymással összhangba nem hozható Istent tár elénk: egyfelől a bosszúállás, másfelől a szeretet Istenét. A bosszúálló Istent kiszűrő kánonra vonatkozó javaslatát a keresztény közgondolkodás ugyan elutasította, s így „szent könyveink” száma nem kisebbedett. De úgy utasította el, hogy nem fogalmazta meg egyértelműen, amit Babitsunk nem mulasztott el:

Ő nem az a véres Isten: az a véres Isten nincsen.

Kard ha csörren, vér ha csobban, csak az ember vétkes abban.

(Zsoltár gyermekhangra)

Mindezekkel nem akarnék egyenlőségjelet tenni az első három keresztény század és az utána következő századok keresztény tudata közé. Csak arra akarok rámutatni, hogy az első három század keresztény tudata sem volt egyértelműen jézusi tudat, s ez a megállapítás érvényes az Újszövetség szerzőire is. Ha nem így lett volna, az egyház képtelen lett volna elfogadni Nagy Konstantin császár felkínált jobbát. De elfogadta, mégpedig a keresztény gondolkodók és hitvallók nagyobb ellenállása nélkül. Euszebiusz a prófétai remény megvalósulásaként ünnepli az immár kereszténnyé lett Római Birodalmat¹¹, s a következő század elején Ágoston megalkotja elméletét az „igazságos” háborúról. Ugyancsak az ő hatására és máig szóló érvénnyel, megjelenik a liturgikus doxológiában az az Isten, aki „él és uralkodik”, s ezzel párhuzamosan egyre jobban feledésbe merül az (az Atyával egy Isten Fia) Jézus, aki úgy úr, hogy lábat mos; úgy úr, hogy nem

10 S.Windass, *Le christianisme et la violence* Paris 1988

11 Gerhard Lohfink, „Ekevasat a kardokból” *Mérleg* 1988 357-69

tart szolgát, hanem ő szolgál; úgy úr, hogy a transzcendenciában is felszolgál majd nekünk (Jn 13,13-4; Mk 10,45; Lk 12,37).

E gondolati átrendeződés nyomán (s nem egyszer azt meg is előzve) a Birodalom és a császár érdekeit hűségesebben szolgáló személyek lesznek – a császár akarata szerint – az egyház püspökeivé, méginkább metropolitáivá, s történelmileg pillanatokon belül visszacsúszunk abba a Jézus előtti állapotba, amelyben a prófétáknak kellett figyelmeztetniök Izrael királyait és főpapjait Isten szándékaira. Többet is kell mondanom: mivel a szóbanforgó századokban a próféták rendre hiányoztak (főleg annak következtében, hogy arra doktrinálódtunk, hogy az új szövetség idején már nincs szükség rájuk), inkább a Jupiter-papok szerepkörébe süllyedtünk, amikor ugyanúgy biztosítottuk harcaik során a császárokat Isten támogatásáról mint azok. Mindezek folytán elkövetkezik a kereszténység világán belül is a „trón és oltár szövetsége”, amely különböző kultúrák közös öröksége attól a fejlődési fázistól kezdve, amelyekben a primitívebb kultúrák egyetlen „papkirály”-szerepköre két külön személy megosztott szerepkörévé alakul. Summás összefoglalását adja ennek – az anekdóta szerint – I. Ferenc József, egy „apostoli király”: „A hadsereg és a klérus, a többi zérus!” Ha e kettő az uralkodó mellett, nincs mitől tartania. Napjainkhoz értünk. A vietnámi háború idején az amerikai Spelmann bíboros Isten nevében bízta az amerikai katonákat a keresztény kultúra értékeinek fegyveres védelmére, a Keleti Blokk katolikus és nem-katolikus főpapjai pedig ugyanezt tették a szembenálló oldalt támogatva – a szocialista kultúra értékeit megvédendő.

Az említett ágostoni teológia szellemében készülnek a „király-tükrök”. Egy ilyennel indul a latin nyelvű magyar irodalom is; István, az „apostoli király” nevében írt Intelmekkel. A keresztiséget felvett királyok fegyveres ereje alapján indul meg az európai népek családjában a magyar nemzet megkeresztelkedése is. A király „apostol”, az apostolutódok pedig hadseregpapancsnokok; adott esetben, mint Muhinál vagy Mohácsnál, Ugrin ill. Tomori kalocsai érsekek a fővezérek. Az egyház a Jézustól bemutatott Isten Országának építése helyett alrendszerévé és legfőbb támogatójává válik egy-egy evilági országnak, nemzetnek. A jézusi nemzettudat hordozása helyett a keresztények beteljesítőivé válnak a jézusi jövődőlésnek: „Nemzet nemzet ellen támad”(Mk 13,8) – teljességgel szembekerülve Jézus szándékaival, aki övéit egy az összes nemzeteket egybeölelni akaró és fegyvermentes koncepció szolgálatára küldte, mert erre alapította egyházát.

Több mint másfélezer esztendő keresztény háborúzásai után a múlt század második felében az európai nemzetek törvényerőre emelték az általános hadkötelezettséget. Míg korábban csak a nemesek, ill. a zsoldosok feladata volt a nemzeti konfliktusok háborús megoldásában segédkezni, most ez az egész társadalom (jogi értelemben vett, azaz ki is kényszeríthető) kötelességévé lett. Szavát ez ellen csak a görögkeleti Tolsztoj emelte fel. Egyháza ki is közösfette. A mi egyházunk néma maradt, és együttműködött.

A történelmi utolsó öt percben a II.Vatikáni Zsinat helyt adott a „lelküismereti tiltakozásnak”. De oly módon tette ezt, hogy az egyház tagjaira nézve változatlanul megengedhetőnek ítélte a fegyveres katonai szolgálatot (GS 79). Amikor az elmúlt közel másfél évtized során népünk történelmében a Bokor bázis közösség tagjai révén katolikusok első ízben tagadták meg Jézusra hivatkozva a fegyveres, a katonai szolgálatot, a hazai hierarchia elhatárolta magát tőlük, mondván, hogy nem katolikus álláspontot képviselnek... és felborítják a NATO és a Varsói Szerződés által teremtetett egyensúlyt. A szolgálatmegtagadókat három év börtönre ítélő bíróság hivatkozott is főpapjaink álláspontjára, sőt a GS megfelelő numerusára is. A jézusi magatartás minősült nem katolikusnak.

4. A nemzethez tartozás

Végiggondolva mindezeket felmerül a kérdés, *nem kellene-e az emberiségnek sürgősen megszabadulnia attól a nemzettudattól*, amely a maga történelmileg megmutatkozó kérlelhetetlen logikájával az állampolgárokat születésüktől kezdve potenciális tömeggyilkossá avatja. Kérdésünkre két válasz mindenképpen adható. Első: *Sajnos, nem segítene a emberiségen*. Nem, mert a nemzeti érzést magas fokra fejlesztő romantika megszüetése előtt is voltak, és mindig sűrűn voltak háborúk – különböző okok következtében. a) Létfenntartás okán: a 9. század alkonyán a magyarokat az Etelközből elűzik a besenyők, s előlük menekülve ügetnek fel „Kárpát szent bércére”, majd lejöve onnan foglalják el új hazájukat – természetesen Istenük, a Hadúr segítségével...vagy keresztény kiadásban: „Őseinket felhozád Kárpát szent bércére”. b) A királyok szórakozása okán: a vadászat nem az igazi, a szomszéd király javaira vadászás az igazi, az érdekesebb, és jövedelmezőbbnek ígérkező szórakozás: a kikelet az az idő, amikor a királyok hadba szoktak vonulni. c) Az egyetlen igaz hit terjedésének okán: meggyünk keresztes hadjáratba, hogy kira-

gadjuk a Szentföldet a „pogányok” kezéből, vagy csinálunk harmincéves háborút szabad vallásgyakorlási jogokat biztosítandó Jézus igazi egyháza számára. d) Egyszerűen rablás okán: a vikingek vagy a lovasnomád népek (húnok, magyarok, stb.) kalandozásai, az Amerika őslakosságát 90%-ban kiirtó Amerika-felfedezésünk, s rabszolgát gyűjtő afrikai hadjárataink.

Második válaszunk: *aligha lehetséges az embernek megszabadulnia a nemzettudattól.* A nemzettudat nem a bűn következménye, s még kevésbé Isten büntetése (senki sem zavarta össze nyelvüket). Elválaszthatatlan a nemzettudat az embertől? Úgy tetszik, szükségképpen tartozunk mindannyian valamilyen nemzethez. Az odatartozást ténylegessítő jegyek is szükségképpen fejlődnek ki. Az első embernek még nyilvánvalóan nem volt nemzettudata. Az emberi faj elszaporodásával azonban szükségképpen megindul a nemzetté válás folyamata, mert a megélhetés biztosítása arra készteti és kényszeríti az embert, hogy „kiköltözködjék házából és rokonságából”, s keressen távoli helyet, vízben és vadban gazdagot. A különélés előbb külön nyelvjárást, majd a korábbi kapcsolatok teljes megszakadása folytán külön nyelvet fejleszt. Ugyanez érvényes az anyagi és szellemi néprajz minden elemére, mert a különélés külön szokásokat, külön kultúrát fejleszt. Amikor a további szaporodás következtében a külön fejlődött csoportok eléri egymás gyepűit, megszületik a nemzettudat: mi így nevezzük magunkat, ők amúgy; mi a mi nyelvünkön beszélünk, ők a magukén; mi így építjük lakóhelyeinket, ők amúgy; mi a mi dallamkincsünket énekeljük-zenéljük, ők pedig valami egészen vagy nagyon mást.

Nyelvünkbe, tárgyi és szellemi kultúránkba, vallásunkba nővünk bele, ezt szokjuk meg, ehhez ragaszkodunk. A másik nemzet nyelvét, kultúráját, vallását másnak, idegennek érezzük, s ennek nyomán heterosztereotípiáink fejlődnek: amazok vartyognak, barbárok, babonáik vannak...szemben a mi szép nyelvünkkel, fejlett kultúránkkal és igazi hitünkkel, mely utóbbit őseink közvetítésével magától az Istentől kaptunk. Természetesen ugyanígy gondolkodnak csak a mi rovásunkra, odaát. Más nemzetből hozva asszonyt, más nemzet családjába nősülve be nemzetet válthatunk és sztereotípiákat is. Csak egy a bajos: egyetlen nemzethez sem tartozni.

A legátgondoltabb megfontolás esetén is csak keveseknek sikerülhet az egyetlen nemzethez sem tartozás. Ennek több oka van. a) Anyanyelvünk van. Kivételes esetben ezt lecserélhetjük: más nyelven beszélők körébe kerülünk, és elkezdünk azon a nyelven gondolkodni, költeni, imádkozni. De nem hallottam még, hogy valaki képes volt elfelejteni anyanyelvét az esperanto

vagy más műnyelv kedvéért. b) Szülőföldünk van. Ez nem lehet olyan mostoha, hogy élményvilágunkat ne fesse sajátosra, melyhez aztán érzelmeinkkel bizonyos mélységben ragaszkodunk. Amerikai magyartól hallottam, akinek életét Ceaucescu ellehetetlenítette a Szilágyságban: az első félévben csak azért nem utaztam vissza, mert nem volt rá utiköltségem. Lehet váltani, s a régi ragaszkodást lecserélheti az új, de egy életen keresztül szállodáról szállodára költözni – ám a legszebb világvárosokban – nem embernek való. c) Anyanyelvhez, szülőföldhöz hozzá kell még tenni az ezekkel együtt járó népi és/vagy népinek fölibe emelkedő nemzeti kultúrát, amely körülhajkált már öntudatra ébredésem előtt s méginkább utána. Egyszerűség és rövideg okáért hadd idézzem Aranyt:

Légy, ha bírsz, te „világköltő”!
 Rázd fel a rest nyugatot:
 Nekem áldott az a bölcső,
 Mely magyarrá ringatott;
 Onnan kezdve ezer szállal
 Köt hazámhoz tartalék...
 S hol vevéd gyász tévedésed:
 Hogy fáját s a nemzeti
 Bélyegét, mit az rávésett,
 A nagy költő megveti?
 Hisz' forgattam, a javából,
 Én is egy párt valaha;
 Mind tükör volt: egy-magából
 Tűnt nekem föl nép s haza.

(Kozmopolita költészet)

Hiába szabadulnánk meg a nemzettudattól...nem is tudunk megszabadulni a nemzettudattól – e két tételünkhöz most hozzáteszek még egy harmadikat. Arany az idézett versben még ezt is mondja:

Költő az legyen, mi népe, –
 Mert kivágyni: kész halál.

Azt képviselném, hogy a „kész halál” nemcsak a költőre érvényes. A napokban adják ki Clevelandban Ópusztaszer című könyvemet, melyben arról vallok, hogy az Isten Országá iránti „szerelmemet” nem tudta elhomályosítani egy alapvető „szerelmem”, amely népemhez fűz, s ebből idézem: „De élni, élni, még ha börtönökben is, csak hazai földön tudok”. Lehet, hogy ez sántaság? Nem gondolom ezt, de azért nyitva hagyom. S arra gondo-

lok, hogy Jézus halálos fenyegetések ellenére sem disszidált, bár tudta, hogy próféta, s annak sorsa: hogy vallásának főpapjai elveszik életét. Amikor a tanítványok elhagyták hazájukat, diaszpórabeli honfitársaikhoz fordultak. Az örömhírt el tudom dadogni más nyelveken is, de az mindig csak dadogás lesz és sohase fogom tudni azokon azt mondani, amit szeretnék, hanem csak azt, amit tudok.

Az elmúlt nyáron Clevelandban könnyeket csalt ki szememből az amerikai magyar cserkészek, óvodástól egyetemistáig, regös előadása: népdalok, népballadák, népi táncok. Eszembe hozta ifjúságomat: a 30-as éveket, amelyekben találkoztam Bartókon, Kodályon, Molnár Istvánon keresztül szellemi folklórunkkal. S az is, hogy tábortúznél népdal-éneklés közben templomi áhitatot éreztünk, a léleknek azt a legmélyebbnek és nemesebbnek tetsző érzelmi rezdülését, amelyről Sík Sándor is vallott a Bocsásd meg c. versében:

S hogy könnyeket pillámra nem a mea culpa,

Hanem a rutafa nótája szűrt,

Meg a vizeztárasztó tavaszi szél.

Lehet, hogy csak személyi specialitás, (lehet, hogy nemzetünknek specialitása is – bár nem hiszem), hogy számomra mindaz, amit a „magyar népiség” jelent, keresztelői útkészítés volt Jézus megértéséhez. Lehet, hogy mindez nem általánosítható. De azt biztosan tudom, hogy akik a 40-es évek debreceni ifjúságából ezt a folklórt választották ünnepi szórakozásnak, külön világba jutottak, mint akik a nyugatról importált zene- és táncvilág alkalmait részesítették előnyben. A Jézusért üldözést vállalásra is fogékonyabbá tették őket. Úgy gondolom, hogy a népi-nemzeti gyökerekbe lenyúlás mélyebb és külön emberséghez juttat, mint a nemzetközi szórakoztató piac. Más népek folklórja számunkra inkább csak érdekesség, a magunké lelkünk legmélyebb húrjait szólaltatja meg. Ha azt, amiből nem annyira egyénileg, hanem kollektíve lettem: az ősök hagyományaiból kiformalódott esztétikumot s a benne zúgó életérzést, sorsot, etikát s nem tudom még mi mindent, valaki elvehetné tőlem, vagy magam eldobnám, szegényebb lennék, fázósabban keresném útjaimat ebben a világban, s talán Jézusra is csak úgy tudnék rátalálni, hogy el s kivágyódnék ebből a világból, mert elveszett valómim... és hontalanná lettem.

5. A Kárpátmedence nemzetiségi problémái

A romantika kora ótajra és újra megfogalmazódik egy össz-szláv nemzeti fájdalom: a magyarok betelepődése kettészakította

Közép-kelet Európa térségében a szlávtságot északra és délre. Korábban nem fogalmazódott ez meg, bár a szláv népek területileg a romantika előtt is ugyanott helyezkedtek el, mint utána. A 18. század derekáig a nemzettudat, a nemzeti érzés inkább csak lappang. A politikailag meghatározó erőt inkább a dinasztikus érdek adta, s ezen belül azoknak a „rendeknek” az érdekei, akik haszonélvezhették ezeket a dinasztikus érdekeket. Bár a Magyar királyság magyar, s a Cseh királyság cseh volt, de ha egy cseh Magyarországon főrenddé vagy főpappá lett, ugyanúgy a magyar király zászlajához csatlakozott bandériumával, mint ahogy megfordított esetben egy magyar a cseh király zászlajához. Dózsa parasztjai magyarok voltak, de Verbóczi Hármaskönyvének tanúsága szerint még sem tartoztak bele a magyar nemzetbe; a Dolgokról szóló fejezetben (Res) tárgyalt róluk, ahol a birtokokról ír, melyekhez jobbágyság is tartoztak. Zápolya nem érezte nemzeti tragédiának vagy százezernyi magyar jobbágy legyilkolását, csak az általuk felgyújtott nemesi udvarházakat. A romantika előtti századokban a rendek alkották a „hungarus” nemzetet, és senki sem törődött vele különösebben, hogy az ebbe beletartozó nemeseknek magyar volt-e az anyanyelvük vagy más. Jobbágy sorban pedig éltek magyarok, tótok, rutének, oláhok; s csak a romantika diadala után lett fontossá, hogy milyen nyelvet beszélnek a Magyar Királyság lakói anyanyelvként, s támadt így a magyarok, a szlovákok, az ukránok, a románok nemzete ill. nemzetisége.

Mindez a Kárpátmedencén kívül is így volt, de Ausztriában, Lengyelországban, Német- vagy Franciában nem okozott a romantika hozta változás nagyobb problémát. Egy külső ok hiánya következtében: náluk nem volt másfélszázados törökdhadás és nem voltak felszabadító harcok.

A Magyar Királyságban a 16. század hajnalán 4 millió ember élt, ((amennyi pl. Angliában is) s ebből 3,2 millió lehetett a magyar anyanyelvűek száma¹². A Kárpátok koszorújában, melyet a honfoglaló magyarok gyepűnek és nem településhelynek tekintettek, éltek nyugattól délre a nemzetiségi. A Kárpátoktól beljebb, a folyóvölgyekben és síkvidékeken, tehát a honfoglalók által betelepített területeken az ott talált vagy később beköltözött (kúnok, jászok s a legkülönbözőbb nyugati nációk) népek mind elmagyarosodtak az egy tömbbe letelepült cipszereket és szászokat leszámítva. A török kiűzése és a felszabadítási harcok után, a 18. század elejére az ország lakossága alig-alig érte el a 3,5 milliót, de ebből magyar anyanyelvű már csak ötnegyed vagy

12 Szabó István, A magyarság életrajza Budapest 1941

legfeljebb másfél millió lehetett. Nemzetgond akkor ebből nem volt. Megindult a betelepedés Nyugateurópából (németek), a hegyekből lehúzódtak a sík vidékekre a nemzetiségek, délről pedig jöttek a török elől menekülő délszlávok. Ezek következtében úgy lépünk a romantika korába, hogy az ország lakosságának kétharmada nem magyar anyanyelvű, bár ekkor is a magyarság a legnagyobb létszámú.

A 19. század s különösen annak második fele: az asszimiláció kora. A magyar többség által lakott területeken anyanyelvet vált a katolikus németiség, tótság, horvátság nem jelentéktelen része, a zsidóság pedig teljes egészében. Amerikába kétszer annyi nem-magyar vándorol ki az országból, mint magyar, s így aztán Trianon előestéjére a Magyar Királyság 54%-a vallja magát magyarnak, 12%-a németnek (ez összesen 10+2, azaz 12 millió), s a harmadik harmadot, összesen 6 milliót tesznek ki azok a „nemzetiségek”, amelyek a múlt század végén már területi igényt is formálnak a Királyság részeire: 3 millió román, 2 millió szlovák, és fél-fél millió rutén ill. szerb-horvát. A Királyság a vesztesek között végzi az I. világháborút, s ez megpecsételi sorsát. A Wilson amerikai elnök által képviselt önrendelkezési elv alapján a Királyságnak el kellett volna vesztítenie a mondott 6 millió nemzetiség javára a maga területének egyharmadát. A Trianoni Békediktátum leszakította a Királyság több mint kétharmadát, s azt odaadta az egyharmadot kitevő északi szlávoknak, románoknak és délszlávoknak. A 3 millió román egymagában nagyobb területet kap a királyságból mint a 10 millió magyar. A tíz milliónyi magyarság egyharmada idegen imperium alá kerül, s ezzel Európa legnagyobb „nemzetiségévé” lesz: 3 millió él nem saját államban. Mivel a Királyság a II. világháborút is a vesztesek között végzi, az 1946. évi békediktátum még egyszer belenyír a megmaradt csonk-országba is, Csehszlovákia javára. A Trianon óta eltelt 70 év alatt a Kárpátmedence lakossága jó másfélszeresére emelkedik, de az utódállamok területén élő magyarság ma sem több, mint amennyit Trianon ezekhez az államokhoz szakított (kb. 3 millió). Ennek okairól a pártállam félszázada alatt nyilvánosan szólni nem lehetett. Megengedett csak egy volt: milyen bűnöket követtünk el mi a távolabbi vagy közelebbi múltban „nemzetiségeink” ellen.

Most szólhatunk nyilvánosan is. Az utódállamok „nemzetállamra”, értsd: magyarok nélküli országra törekednek. A természetes asszimiláció, amely 1918-ig a magyart segítette, most őket segíti. Ezt a természetes asszimilációt igyekeztek segíteni olyan nem-természetes eszközökkel, amelyek a Magyar Királyságban részben vagy egészen teljesen ismeretlenek voltak: országon be-

luli telepítéspolitikai, menekülésre készítés, kulturális genocídium, vérfürdő (Bácskában). Ezek intenzitásában a három utódállam között időről-időre különbségek adódnak. Idegességük érthető: számolniuk kell azzal, hogy a történelemben semmi sem, egyetlen határ sem állandó, s egyszer majd elérkezik a nemzeti önrendelkezés órája. Addig ki kell használni az időt, hogy mire út a rendezés órája, ne legyen már rendezni való. Az elmúlt 50 esztendőben semmi és senki sem akadályozta őket nemzetállami törekvéseikben. A Szovjet diktatúra lealkonyulása új helyzetet teremthet. A szándék megváltozása egyértelműen még nem állapítható meg. A lelkek mélyén még aligha van változás. Eleven seb számukra, hogy még mindig élnek magyarok „országukban”.

Hogy a határokon túl élő magyarság hogyan viseli ezt, arról nehéz volna egységes képet rajzolni. Amerikában a rabszolganak behurcolt négerék asszimilálódnak, az őshonos indiánok nem. Nemzeti büszkeség tiltja nekik, hogy „elmenjenek jenkinék”; inkább belepusztulnak – alkoholizmus, deklasszáció és ezekhez hasonló útján. Az elszakított magyarság is kevésbé hajlamos ősi földjén asszimilálódni, nyelvet váltani; különösen ott nem ahol ezt a valláskülönbség is nehezíti. Sokan vándorolnak ki, kényszerből vagy „önként”, az anyaországba vagy a nagyvilágba; nem kevesen egykéznek-kettőkéznek. Valakik beolvadnak, s vannak, akik sanyarú gazdasági és kulturális elnyomottságban is őrzik nemzetiségüket. Az elszakított területeken 70 éve a magyarság a németességgel együtt a lakosság 40 %-ára rúgott, ma már csak 25 % lehet. Ha nem változnak a további pusztulásukat elősegítő körülmények sorsuk történelmileg alighanem azonos az indiánokéval.

6. Az önkormányzásról

Amióta lehetőségünk van e kérdés nyilvános tárgyalására, a hivatalos és nem hivatalos megnyilatkozások a határok érintetlenségéről s a határok spiritualizálásáról szólnak. Ez új jelzőszavaknak van olya tartalmuk, amelyet a kifejtett jézusi alapokkal összeegyeztethetőknek, és van olyan, amit azokkal nem egyezőknek gondolok. Hogy a határokat háború által megváltoztatni Jézushoz igazodni akarók számára nem járható út, az nem kétséges. Hogy amíg történelmi emlékezetünk ér, a határokat mindig háborúk jelölték ki, az is kétségtelen. Ugyanakkor elfogadni a bármikori adott határokat, mint végérvényseket és megváltozhatatlanokat, egyfelől irreális, másfelől erkölcsstelen. Irreá-

lis, mert amíg történelmi emlékezetünk ér, a határok rendre módosultak. Erkölcstelen, mert lefekvést, megadást jelent egy rendre erőszak által létrehozott statusquo előtt. Csak azok tekinthetők Jézus tanítványainak, akik a különböző negyságrendű emberi együttélések mindegyikében egyaránt elutasítják az erőszakot, a kényszert, a fenyegetést mint a felmerülő problémák megoldásának elvét. Mit állítanak ennek a helyére? Nyilvánvalóan a kényszermentességet. Ha ezt pozitíve fogalmazzuk, eljutunk ahhoz a jézusi elvhez, amely hivatott megoldani az emberi együttélés problémáit: a különböző nagyságrendű együttélések résztvevőinek kell megállapodniok egymással abban, amit közösen hajlandók megoldásként vállalni. Mi az, amit közös megállapodással vállalunk lehet? Azt, ami megfelel az arany szabálynak: nem tesszük a másinak, amit magunknak nem kívánunk. Azt tesszük a másinak, amit magunknak is kívánunk. Nem feltétlenül szerencsés ezt demokráciának nevezni, mert ez etimológiailag is, s a legtöbbször a gyakorlatban is a többség uralkodását jelenti. Etimológiailag a népét, a gyakorlatban pedig egy fegyvertények által meghatározott területen élők többségének akarat-érvényesítését, amely többség akár egy több milliós kisebbséggel szemben is törvényesen és demokratikusan képes gyakorolni azt, ami az említett kisebbség lassú vagy gyors, de teljes pusztulását eredményezi.

Akik tudatosították magukban a demokráciának ezt a kisebbségellenes vonását, új jelentéstartalmat akarnak kölcsönözni a demokrácia szónak: az embert megillető jogok tiszteletben tartását¹³. Ez azt jelenti, hogy a többség nem szavazhat meg olyasmit, amit bizony elutasítana önmaga (a többség) számára. A demokrácia ez esetben az emberi jogok és a kisebbségek emberi jogainak a védelmét jelentené. Fel kell tennünk a kérdést: hogyan funkcionálhat ez az utóbbi demokrácia-fogalom abban a ténylegességében, amit a demokrácia, érted: a szabad és titkos választások által létrehozott parlamenti többség és annak uralkodása jelent? Mi a biztosítéka annak, hogy a többség nem a maga érdekeinek megfelelően fog törvényt hozni, közigazgatni és bíraskodni, hanem a minden egyes állampolgárt és nemzetiséget megillető jogok tiszteletben tartásával? Ezt biztosítani ez a parlamenti demokrácia bajosan tudja. A biztosításnak eszköze csak a legszélesebb körű társadalmi autonómia lehet.

Csak Európában öt olyan államot találunk, melyek lakossága egyenként nem vagy alig haladja meg a 10-20 ezer lakost: An-

¹³ Christian Duquoc, Kétértelműség az Egyház emlékezetében Concilium 1990. 2. sz.

dorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino és Vatikán. Ez államok lakóinak anyanyelve azonos az őket környező nagy államok lakóinak nyelvével: az olasszal, némettel, stb. E környező nagy államok elviselik ezek önállóságát. Az európai gondolkodás – a Jézustól tanulhatókkal összhangban – már a 18. században túljutott az Isten kegyelméből való királyság elvén, a monarchián, a diktatúrán, s eljutott az egyetlen személyi akarat érvényesítését elutasító elvhez, a népfelség elvéhez. Hogy ez a népfelség-elv ténylegesen létrehozassa azt a társadalmi szerződést, amely mindenki akaratának kodifikálása és nem csupán a többség akaratának érvényesítése a kisebbség felett, *magának a társadalomnak kell megállapítania, kik tartoznak a szerződést létrehozók közé, azaz magának a társadalomnak, s nem a fegyvertények erejében létrejövő-létrejött különböző erőszak-szerveknek, azaz államhatalomnak kell megállapítania az egyes társadalmak méretét.* Ez esetben viszont felmerül a kérdés: De hát mi lesz a társadalom létszámának alsó határa? Ezt nincs joga senkinek sem meghatározni, egyedül azoknak, akik egy adott társadalmat akarnak alkotni. Ennek alsó határa – elvileg – a 2 fő, akát két magányosnak, akár egy házaspárnak az együttélése. Csak nekik, és a hozzájuk hasonló alapsejteknek van joguk meghatározni, hogy önként vállalt közösségüket mennyire, azaz hány főre akarják tágítani. Az emberi együttélés hogyanjának meghatározását a Teremtő nem az Isten kegyelméből való királyoknak, de nem is a fegyvertények erejében létrejött államoknak adta feladatként, hanem az egyes embereknek, s ezek szabadon választott társulásainak. Mindez annyit jelent, hogy az emberiség egyetlen csoportjának sincs joga – értsd: Teremtőtől kapott feladata – döntení arról, hogy az emberiség egy kisebb vagy nagyobb vagy akárhányfős csoportja szuverénnek tekintheti-e önmagát. Nevezzük ezt önkormányzási elvnek.

Az önkormányzási elv alulról felfelé épülést jelent. Az államhatalomtól engedélyezett önkormányzat, amelynek az államhatalom mondja meg, hogy mely tárgyakban hozhat törvényt, s az államhatalom engedélyez számára munkája végzéséhez szükséges anyagi erőforrásokat, csupán látszat- vagy korlátozott önkormányzásnak nevezhető. Valódi önkormányzásról akkor beszélhetünk, ha a) maga az önkormányzat a maga jogainak, feladatainak a meghatározója, b) ha az általa képviselt társadalom anyagi erőinek ő maga a gazdája, c) s ha ő határozza meg, hogy mely feladatokat és minő anyagi forrásokat enged át a fensőbb (több önkormányzat által közakarattal létrehozott) önkormányzatoknak. S azok ismét a még fensőbbeknek, amíg létre nem jön az adott társadalom alulról épülő teljes gúlája.

Az Isten és Jézus akarta rend¹⁴ létre nem jöhet az emberi társadalomban addig, amíg az emberiség nem alkot olyan egy asztal körül elférhető – mondjuk 12-13 fős – közösségeket, amelyekben mindenki ismer mindenkit, s ennek következtében képes megnevezni tagjai sorából azt a személyt, aki ténylegesen a legtöbbet és legjobban szolgál az adott közösségen belül. Az ezzel szemben álló felülről lefelé intézkedés, hivatkozzék a maga hierarchiájának védelmében akármire, szemben áll a teremttésteológiával és Jézus akaratával. Legteljesebben akkor, amikor vallásos engedelmességet kíván olyan személyek döntéseinek javára, akik nem az adott társadalom akaratából, hanem azok társadalmán kívül álló személyek önkényes kinevezése alapján formálnak jogot döntéseikhez.

Míndez annyit jelent, hogy egy önmaga által meghatározandó nagyságrendű társadalom számára semmiféle államhatalomnak sincs joga előírni, hogy az legyen része egy bármilyen más szuverén államnak. Bármely nagyságrend Teremtőtől eredő és Jézustól megerősítettnek tekintendő joga dönteni, hogy a) marad-e az adott államhatalmi keretek között, b) egy más államhatalomhoz csatlakozik, amellyel területileg határos vagy nem határos, c) s végül, hogy önálló államot alkot-e. Ha a tapasztalatok majd azt mutatják számára, hogy közakarattal választott opciójuk nem képes funkcionálni, módjuk van megmástítani korábbi döntésüket. Európa említett tízezres nagyságrendű államai mutatják, hogy elvileg és gyakorlatilag lehetségesek a fentmondottak még ekkora, (íly kicsiny) nagyságrendben is. Méginkább lehetségesek százezres vagy milliós nagyságrendek esetén. Ennek ellenében jog nem állítható, csak önkény. Ha mégis jogról beszélünk, akkor csak a szó különbözik az önkénytől, az általa hordozott tartalom nem.

A másik mostanában sűrűn hallható megoldási kísérlet: a *határok spiritualizálása*. Ez annyit jelentene, hogy egy adott társadalmi, kisebbségi csoport számára teljességgel közömbös, hogy egy olyan állam kötelékébe tartozik, amelybe akaratán kívül került, mert ezen az államon belül is biztosítják számára mindazt, amit egy önálló államban (esetleg egy másik államban) látna biztosítottnak a maga számára. Nyilvánvalónak tetszik számomra, hogy ez csak abban az esetben lehet valóság, ha az az államhatalom a fentiekben leírt önkormányzási elv alapján épül fel. Enélkül óhatatlannak látszik, hogy a fegyvertény erejében létrejött állam polgárainak többségi csoportja ne érvényesítene a maga javára előnyöket a kisebbség hátrányára. Ha pedig mégsem ér-

14 A szerzőtől: Egyházrend – Erény-e az engedelmesség? Luzern 1989

vényesítene ilyeneket, mert annyira áthatná a többséget, hogy a kisebbséget ugyanaz illeti meg, ami őt, akkor nem tagadná meg a kisebbségnek azt a jogát sem, hogy ez a kisebbség is élhessen akár a maga államában, akár egy olyan másikon, amelyikben immár nem kisebbség.

Ez pedig nem kevesebbet jelent, mint hogy *a határok csak abban az esetben spiritualizálódhatnak, ha a kisebbségeknek joguk és lehetőségük van a jelenleg számukra adott államhatalomból ki is válni.* Így esetben az adott államhatalomban megmaradó kisebbség a maga jogait egy ily erkölcsi magasságra emelkedő többségi csoporttól k a p n á, a más államhatalmat választhatás esetén pedig a maga gazdjaként lenne úr saját portáján. Aligha képzelhető el, hogy a kegyet választaná, ha jogaival élhetne.

Elgondolkodtató az is, hogy *a határok spiritualizálásáról a Kárpátmedencében csak a nagy vesztes, a magyar beszél.* Az utódállamok hivatalos vagy nem hivatalos megnyilatkozásaiban ezzel nem vagy jóval kevésbé találkozunk. A hazai hangok a fenti megfontolásokkal nem szembesülve képviselik azt, amit az utódállamoknak kellene megvalósítaniuk, s aminek megvalósulása érdekében mi magunk vajmi keveset tehetünk. Ajánározhatjuk ugyanis akár mennyire a csonkaországban maradt, s az ország lakosságának néhány százalékát kitevő kisebbségeinket, amelyek a tömeghatás következtében és szétszórtságuk folytán eléggé előre haladtak a természetes asszimiláció útján (s így nem egyszer disszimilációra bíztatjuk őket, ami egyetlen nemzet részéről sem lehet őszinte.. s így a részünkről is aligha), *mind ez az utódállamokat nem hatja meg*, mert tudják mire megy ki a játék: mi spiritalizálunk néhány százezer, ti pedig spiritalizáljátok ugyanannyi millió magyar javára. Aligha van eszükbe. Korábban leírt történelmi szituációjuk következtében s tényleges általános erkölcsi szintüknek megfelelően csak arra képesek, hogy egyre kedvezőbb jövőt készítsenek arra az időre, amikor az önrendelkezés-önkormányzás elvéből az általános emberi és európai fejlődés következtében valami érvényesülhet majd a Kárpátmedence szóbanforgó területein is. Ha magunk mellé tudjuk állítani az európai közvéleményt, ennek is csupán törekvéseinket mérsékelő-korlátozó hatása lehet.

Ezért aztán a jelenlegi hivatalos és nem hivatalos megnyilatkozásainknak *mind a két jelszavát (a határok érintetlensége és spiritalizálása) teremtésteológiailag hibásnak, stratégiailag pedig naívnak, önáltatásnak kell gondolnom.*

7. Az egyházak hatáslehetőségeiről

Végezetül válaszolok arra a kérdésre, hogy minő szerep juthat az egyházaknak a kisebbségi kérdés fentiekben előadott megoldásában. Ha az egyházat a jézusi gondolkodás határozza meg, akkor a nemzetiségi kérdés megoldása jelentős mértékben fordul azon, hogy az egyház milyen széles tömegbázissal rendelkezik. Vitán felül áll ugyanis, hogy egy jézusi elveket képviselő társaság képes leginkább a jézusi megoldásra, melyet az egyetlen valóságos megoldásnak gondolok.

Az eszmék világából átlépve a tények világába meglehetősen eltérő képet kapunk.

A tény az, hogy van népi-nemzeti sajátosság, van nemzeti érzés, van nemzeti autonómiára, nemzeti államra törekvés. S hogy a határok változásainak függvényében hol én, hol pedig te leszel nemzeti kisebbség, és tapasztalod, hogy az egzisztenciális érvényesülésben hátrányos helyzetben vagy, hogy zokon veszik, hogy anyanyelvi és nemzeti kultúrát akarsz fejleszteni, és zokon veszik, hogy nem asszimilálódol, és hogy egyáltalán vagy, mert mért nem mész el innen a magadfajtájúak közé, vagy ahova akarsz. S ebben a helyzetben hangzik el a kérdés:

Dehát mért nem segít az egyház? *Nos, egyfelől az egyház segít még a legtöbbet.* Mert, amikor bezárják az anyanyelvi (kisebbségi) egyetemet, összevonják a gimnáziumokat, megszüntetik az alsófokú oktatást, az óvodákat... persze nem mindenütt, hanem ahol nem éretik el a megfelelő létszám, (amiről pedig gondoskodás történik, mert lakó helyén a nemzetiségi legfeljebb segédmunkás lehet, szakmájában pedig csak ott helyezkedhetik el, ahol az államnyelvet beszélők élnek többségben), akkor a nemzetiségnek végső menedéke az egyház, mert a templomban az anyanyelvén szólnak hozzá. Így körülmények között ki lesz az állam szemében az első számú közellenség, akinek szavait-tetteit a rendőrséggel leginkább figyeltetni kell? Hát a pap, mert az igazítja a népet. Ennek pedig alighanem szükségszerű következménye, hogy evangélium ide, evangélium oda, a pap lesz ily nyomorúságos körülmények között a kisebbségi nemzeti érzés – annak összes nem kívánatos felhangjaival együtt! – az első számú hordozója. Ezt jelentené, hogy az „egyház egyfelől segít”.

Másfelől? Másfelől pedig az állam elvárja a maga nemzetének (tehát nem a kisebbségnek) a papjától, hogy a kisebbségi papok minden praktikájával szemben, különösen a falvakban – ahol ő a legokosabb ember és reá hallgatnak leginkább – keményen álljon a vártán, s védje nemzetének ügyét a minden rosszra kész nemzetiségekkel szemben. Ha jól végzi a dolgát, ő lesz a

püspök – ezt biztosíthatják. A püspök pedig ilyen múlt után külön állami biztatás nélkül is rajta lesz, hogy papjai álljanak a vártán.

A nemzetiségek utolsó menedéke az egyház. A nemzetiségek legnagyobb ellensége az egyház. Ez a két mondat együtt igaz. Elsősorban a papon fordul, hogy sikerül-e a tervszerű asszimiláció, vagy nem sikerül. – Ezen nincs mit tagadni. A trón Abszolutista királyság vagy nemzetállam egyaránt számíthat állama-nemzete papjaira. Persze ez lehetne egészen másképpen is. .. ha a nagykonstantini fordulat következtében nem lett volna az egyház a mindenkori állam alrendszerévé. De azzá lett. S ez egyelőre tény. A papok pedig általában a jó hazafiak közé tartoznak: kitartanak üldözött nemzetük mellett, és zászlóvivők hatalmi helyzetbe került nemzetükben is. Ebben legkülönb példát a Kárpátokkal határos Moldva római katolikus papjai nyújtanak: több százezernyi magyarságot formáltak románná azzal az egyszerű módszerrel, hogy a moldvai magyarság templomaiban magyar szó, magyar ének nem hangozhatott. Ha moldvai magyar gyerek elmegy a jászvásári (Jasi) szemináriumba, és ott pappászentelik, az is így csinál. Ha nem tetszik neki, kiköltözhet hazájából.

Minősített eset a harmadik, amelyben az „egyház” hajlandó egyszerre a többség és kisebbség ellen fordulni, amennyiben az idegen érdekektől rángatott és hatalomra juttatott diktatúra, pártállam mindkettőnek a pusztulását vagy akár elsősorban a többség pusztulását kívánja. Hazai példa: a pártállam törvényei lehetővé teszik, hogy az életszínvonalistént imádni akaró magyar társadalom közel öt millió magyart vágjon a lefolyt évtizedek során a szennycsatornába és a hierarchiánk néma marad. Külső példa: A Szovjetunióban az államhatalomtól kinevezett pátriárkák az ortodox egyház teljes állami megsemmisíteni akarását oly módon nyugtázzák, hogy sűrűn nyilatkoznak a Szovjetunióon belül érvényesülő vallásszabadságról. (Némi módosítással a külső példa lehet hazai is.)

Ha igaz, hogy a kérdések megoldása az önkormányzás irányába mutat, akkor az emberiségnek attól a csoportjától várhatjuk a legtöbb segítséget, amelynek vérében van már az említett önkormányzás szelleme. Ez esetben azonban nagyon keveset várhatunk egyházunktól, mert aligha van az európai társadalomnak oly csoportja, amelyet olyan mélyen határozná meg az önkormányzási elvvel szemben álló tekintély elv, mint egyházunkat. Minden püspök a pápa kinevezettje, minden plébános a püspök kinevezettje, s minden plébános egyeduralgó egyházközségében: ha bizonyos kérdésekben meghallgatja is a helyi egyház kinevezett-választott képviselőtestületét, minden kérdés-

ben úgy dönt, ahogy akar, mert a testületnek csak véleményezési joga van, szavazati nincs. A pápát pedig azok a személyek választják, akiket az előző pápa-pápák erre a célra kineveztek.

Miben lehet ily körülmények között remélni? A jézusi szellem érvényesülésében. Egy magyarországi bázisközösség hálózata, amelyhez tartozom, az elmúlt év során – többek között – három dolgot tett a Kárpátmedence problémáinak megoldása érdekében: a) a temesvári forradalmat követő hetekben személygépkocsikkal ajándékokat fuvarozott Erdélybe, egy csomagot magyar családnak, egy csomagot román családnak juttatva. b) Újévre sok ezer üdvözlő lapot küldött cseh ill. szlovák nyelven ismeretlen személyeknek a prágai és pozsonyi telefonkönyv címei alapján. c) 300 román családot látott vendégül egy nyári hétvégén Budapesten.

Új korszak kezdődhetik az emberiség életében, amikor szeretni kezdjük rosszalkodó embertársainkat is. A szeretet leleményes. Megoldásokat talál. Biztosan, különben nem értelmesnek, szabadságra és szeretetre lennének megteremtve. El kell kezdeni a szent kísérletet. Amelyik nép elkezd, az az Isten mai választott népe.

*Keresztények imatálkozója a népek közötti megbékélésért,
Pozsony, 1990. október 30-án.*

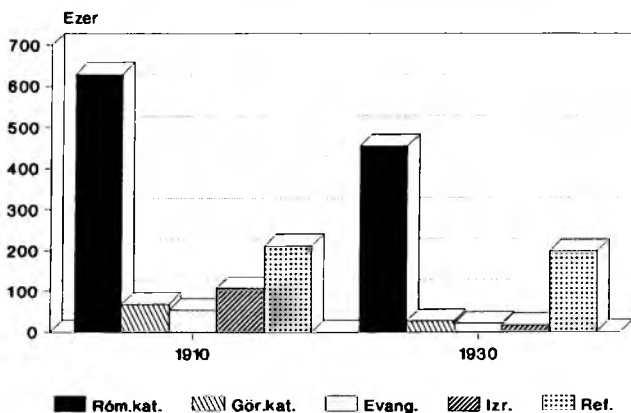
MOLNÁR IMRE

*A Miniszterelnöki Hivatal határontúli magyarok titkárságának kormányfőtanácsosa, a „Regio” Kisebbség-tudományi szemle szerkesztője. Tanulmánya az Egyházforum „Megegyezés és megújulás” című pályáza-
ton második díjat nyert. Írása második részét követ-
kező számunkban közöljük.*

VALLÁS ÉS EGYHÁZ A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG ÉLETÉBEN (I. rész)

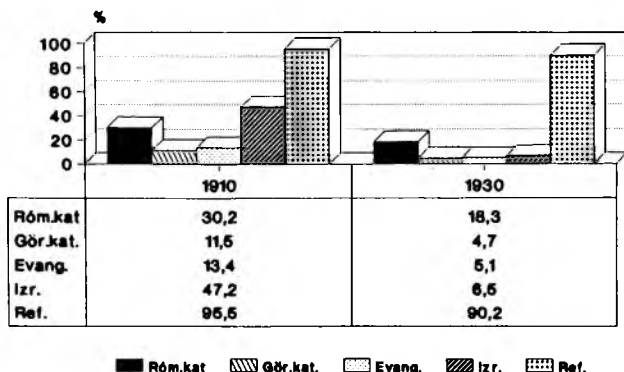
A trianoni békediktátum előtt a történelmi Magyarország területéből a Csehszlovák Köztársasághoz csatolt részekben az 1910-es népszámlálás szerint 1.070.000 magyar élt.

Felekezeti megoszlás

Ez a szám az 1930-as népszámlálás szerint 720.000-re esett vissza. Az itt élő magyarság felekezet szerinti megoszlása a történelmi egyházakhoz való tartozás tükrében a következő volt (a %-os adatok azt mutatják, hogy az adott felekezeteken belül milyen arányt képviseltek a magyar hívők az össz-szlovákiai népességhez viszonyítva):

Magyarok aránya az egyes felekezetekben

A Csehszlovákiához csatolt terület katolikus egyházában 305 olyan plébánia község működik, mely nyelvileg részben vagy egészben magyar volt. A 200 színmagyar plébániából 125 a *Nagyszombati* adminisztratúrához, 35 a *Rozsnyói* püspökséghez, 22 a *Szatmári* egyházmegye csehszlovák területéhez tartozott.¹ A *Kassai* egyházmegye csehszlovákiai részén 15 színmagyar és 35 vegyes anyanyelvű plébánia működött, a *Besztercebányai* egyházmegyében pedig 2 vegyes nyelvű plébániáról tudunk a két világháború közti időszakban. A Felvidéken 1918 után 3 református egyházkerület működött, a *Dunán inneni*, a *Ti-*

1 Salcz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.

szán inneni és a Kárpátaljai. Közülük a Dunán inneni 80 lelkészi állással rendelkezett, a Tiszán inneni 128-cal, a Kárpátaljai 79-cel. E három egyházkerület alkotta a Csehszlovákiai Református Egyetemes Egyházat, melynek összesen 449 magyar nyelvű, 12 vegyes nyelvű és 31 szlovák nyelvű gyülekezete volt a két háború között.²

A Csehszlovákiához került evangélikus egyházat az állami fennhatóság osztotta Nyugati és Keleti egyházkerületre. A 320 evangélikus felföldi gyülekezetből 45 volt a német és 15 a magyar nyelvű gyülekezet.³

A katolikus egyház az első világháború után

A szlovákiai magyar egyházak helyzete - s köztük első sorban a katolikus egyházé - az I. világháború befejeződése után különösen nehéznek bizonyult. A Felvidékre (ma Szlovákia része) bevonuló cseh légiós csapatok ezt az egyházat, eltérő vallási hagyományai miatt potencióális ellenségként kezelték. Ondrej Hlinka, a szlovák nemzetiségű katolikusok szellemi vezetője, ezt ellensúlyozandó, szlovák nyelvű felhívásban kérte a Felvidék lelkészeit, hogy csatlakozzanak az új államalakulathoz. A szlovák papság ezután, lényegében püspöki engedély nélkül, számos gyűlést tartott, mely az egyház egyfajta adminisztratív szakadásaként is értelmezhető, hisz a gyűlések témája általában az önállóság, az autonómia kérdése volt. A cseh kormány a helyzetet jól felismerve, felhasználta ezt a tényt a helyi püspökök elleni támadásra. Az olyan papokat viszont, akiket saját szempontjaik alapján megbízhatatlannak és alkalmatlannak tartottak, nemegyszer látványosan meghurcoltak. E papok, s köztük különösen a magyar anyanyelvűek és érzelműek, jó céltáblát jelentettek a bevonuló csehek, főleg huszita hagyományokból táplálkozó egyházellenességének. Ezzel a katolikus egyház tekintélyét is megpróbálták aláásni. Leggyakoribb érveik a lakos-

2 Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar református keresztény Ungvár 1940, 52. o.

3 Salacz: i.m., 51.o.

ság izgatására azok voltak, hogy a magyar papok nemzetellenesek (ti. csehszlovákellenesek), élősködők, tányérnyalók, a magyar urak pártján állnak, s ezért el kell őket űzni.⁴ A propaganda sok helyütt hatásosnak bizonyult, és számos pap kényszerült emiatt működési területének elhagyására. Az egyházellenességgel párosuló nemzeti ügybuzgalom sok esetben templomok, szobrok, képek megsemmisítésével és rongálásával is párosult. Ez utóbbinak azonban hamar véget vetettek főleg a szlovák lakosság vallási buzgósága miatt, amelyik helyenként akkor is papja mellé állt, ha azt irredenta tevékenységgel vádolta a cseh hatóság.

Ez a jelenség csak fokozódott akkor, amikor a bevonuló cseh hatóságok nemcsak a magyar érzelmű, hanem a kisebb szlovák autonomista törekvések mellé álló szlovák papságot is üldözni kezdték, és velük egy időben igyekeztek elmozdítani helyükről az egyház magyar nyelvű vezetőit is. Megkérdezésük nélkül mozdítottak el helyükről a papokat és neveztek ki helyükbe újakat, mintegy ezzel is deklarálva a világi hatóság felsőbbbségét. Zaklatásukat sem a Vatikán, sem Esztergom (Csernoch János hercegprímás) nem tudta megakadályozni. Sorsuk, ritka kivételtől eltekintve, a kiutasítás, az országból való kitoloncolás lett.

Ezzel párhuzamosan megindult az egyházi birtokok állami kisajátítása, zárlat alá helyezése, és az egyházi vagyon adóztatás általi megterhelése is. Az új hatalom elrendelte a szentbeszédnek szlovák nyelven való mondását ott, ahol a hívők 6-7 %-a szlovák anyanyelvű, és megtiltotta a szlovák többségű területeken a magyar szentbeszédet ott is, ahol a magyarság aránya elérte vagy meghaladta a 20 %-ot.⁵ Megkezdtek a magyar tannyelvű egyházi iskolák kisajátítását. A tanári kar ellenálló tagjait egyszerűen kiutasították az országból.

Számos diplomáciai és egyházjogi bonyodalmat okozott az egyházmegyei határok politikai határokhöz való igazítása is. Az esztergomi hercegprímás a politikai fejle-

4 Uo., 9.o.

5 Uo., 15.o.

mények következtében fokozatosan elszigetelődött egyházmegyéjének Szlovákiába eső részétől. Az Esztergomi egyházmegye 1.600.000 hívőjéből 915.000 került⁶ az új állam keretei közt cseh fennhatóság alá. A csehszlovák kormány egyértelműen kinyilvánította, hogy nem tűri az esztergomi érsek joghatóságát egyházmegyéjének Szlovákiában fekvő területén. A püspökök eltávolításával egyidejűleg a kormány új egyházmegyei beosztást és a területek független, apostoli kormányzóság alá vont irányítását követelte a Vatikántól. Mindez az egyházbírói rendezésnek, számos anyagi vonatkozású kérdésnek, az egyházi javadalmak, alapítványok, intézmények ügyeinek függőben maradását jelentette. Az Esztergomin kívül az Egri és a Kalocsai érsekségnek terjedt ki még a joghatósága a Felvidék (Szlovénia) területére. A Vatikán hajlott a csehszlovák kormánnyal való megegyezésre, mert fennállt a veszélye annak is, hogy ott egyszerűen bejelentik az egyházi vagyont konfiskálását.

A megegyezés első lépésében került sor 1922. május 29-én, az anyagi kérdések rendezése nélkül, a Nagyszombati apostoli kormányzóság létrehozására, melynek adminisztrátorául Pavel Jantusch nyitraiudányi szlovák plébánost nevezte ki a vatikáni küldöttség.⁷

A Csehszlovákiában maradt magyar papság számos esetben fordult panaszaival, beadványaival Esztergomhoz, a Vatikánhoz vagy saját, újonnan kinevezett adminisztrátori előljárójához. A beadványok szorosan kapcsolódtak a cseh kormány egyházpólitikai intézkedéseihez, pl. a magyar jellegű és egyéb egyházi ünnepek megszüntetéséhez, és ezzel szemben pl. a Husz János ünnep bevezetéséhez, a Rómától független „Csehszlovák nemzeti egyház” (Ceskoslovenská cirkev) alapítása és propagálásához⁸ és a Vatikán számára megszabott feltételekkel egy „modus vivendi” kialakításának szándékához. Ennek Rómával való elvi megkötésére 1925. december 17-én került

6 Uo., 31.o.

7 Haizl Kálmán: Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából. Esztergom, 1940, 16.o.

8 Salacz: i.m., 36.o.

sor. Az egyezmény tartalmazta az új egyházmegyei határok megállapításának, a zárolt ingó és ingatlan egyházi javak igazgatásának, valamint a csehszlovák területen lévő szerzetesrendek önálló tartománnyá való kialakításának, a Csehszlovák államnak tett hűségeskü és az állampolgárság feltételeinek javaslatát.

A „modus vivendi” végrehajtásával kapcsolatos tárgyalások azonban a kezdeteknél félbeszakadtak, mert a Vatikán túlzónak tartotta a csehszlovák követeléseket. Végül a csehszlovák kormánnyal való viszony rendezése érdekében, hajlandó volt bizonyos engedményeket tenni.

1937. szeptemberében XI. Pius pápa az új egyházmegyei határokat az államhatárokhoz igazította, s ennek fejében Prága a zárolt egyházi birtokok jövedelméből bizonyos összeget átutalt a magyar hercegprímásnak, Serédi Jusztiniánnak.⁹

Nyomban a megegyezés után a szlovákiai magyar papság a délszlovákiai katolikus hívók részére magyar jellegű püspökség felállítását kérelmezte, majd amikor ezen kérelme nem talált meghallgatásra, magyar vikariátus felállítását szorgalmazta. Ennek alkalmazását ott látták jónak, ahol legalább 15 magyar jellegű plébánián 35.000 magyar nemzetiségű hívó él.¹⁰ A tárgyalások menetét 1938. november 2-án az első bécsi döntés szakította meg, mely Szlovákia magyarlakta területeinek legnagyobb részét Magyarországhoz csatolta vissza. A Szlovákiában maradt magyarság lélekszáma hivatalosan 60-70 ezer körül mozgott, a valóságban azonban mintegy százezerre becsülhető.

A szlovákiai magyar papság sérelmeinek orvoslása céljából szinte évenként fordult memorandumaival a csehszlovák kormányhoz és a felettes egyházi hatósághoz. Jogainak hathatósabb védelme és főleg a katolikus iskolák bezárásának veszélye miatt az iskolaszékek kiküldöttjeinek bevonásával Katolikus Nagybizottságot¹¹ hoztak létre, mely az apostoli adminisztrátor tudtával a továbbiak-

9 Haizl: i.m., 96.o.

10 Salacz: i.m., 44.o.

11 Haizl: i.m., 28.o.

ban a szlovákiai magyar katolikusok érdekeinek szószólójává vált. Az anyanemzettől való elszakadás óta szinte évenként újabb és újabb memorandumban gyűltek össze a panaszok, észrevételek és a konstruktív megoldást sürgető javaslatok. Mindezeket jól összefoglalja az az 1928 júniusában Rómába juttatott emlékirat, mely „arra az esetre, ha az apostoli Szentszék szükségesnek tartaná az esztergomi ősi egyházmegye feldarabolását, a függő egyházi kérdések rendezésénél az alábbi kérelmünket terjesztjük elő:

1. A nagyszombati apostoli adminisztrátúra déli részén, ahol a magyarság összefüggő sávban lakik, Pozsonytól Léva és Ipoly-ságon át kelet felé eső területen új püspökség létesítését. Addig pedig ugyanezen területen érvényes joghatállyal apostoli Vikárius vagy Adminisztrátor kirendelését kérjük.

2. Kérjük a katolikus gimnáziumok helyreállítását, melyeket a cseh kormány beszüntetett vagy csehszlovák nyelvűekké tett.

3. Kérjük egy magyar katolikus férfi tanítóképző intézetnek felállítását, mert az egyházmegye egyetlen ilyen tanítóképző intézete Esztergomban maradt.

4. Kívánjuk, hogy azok a papok, akiket az 1918. évi államfordulat itt talált, csehszlovák állampolgároknak ismertessenek el, minthogy a mai bizonytalan állapotban a papság egy részének működését a kiutasítás Damoklós kardja állandóan bénítja. Vagy 150 papról van szó.

Átmenetileg pedig az alábbiakat kérjük:

a/ aránylagos képviselőket az egyházhatóság hivatalában, az előléptetéseknél, kitüntetésekénél, kanonoki kinevezéseknél és egyéb hivatalokban, kivált a papnevelő intézetben;

b/ magyar papnevelő intézetet magyar előjárókkal. A hittudományi oktatásban a magyar tanítási nyelv bevezetését is olyan tantárgyaknál, amelyeket jelenleg tót nyelveken adnak elő;

c/ kérjük és kívánjuk, hogy a magyar plébániák élére magyar nemzetiségű és érzésű papok állíttassanak;

d/ az istentiszteletek nyelvhasználata tekintetében kérjük és kívánjuk, hogy egyedül a hívek akarata szolgáljon irányadónál;

e/ nincs kifogásunk az ellen, sőt örvendünk annak, hogy a szétszórta élő tótajkú híveknek különös gondját viselik, de viszont megkívánjuk, hogy ugyanúgy gondoskodjanak a szétszórta vagy kisebbségben élő magyar hívekről is;

f/ a keresztény erkölcstanba ütközőnek tartjuk ama törekvést, hogy az első látszatra vagy tényleg nem magyar származá-

sú magyarokat nemzetiségüktől erőszakkal megfosszák. Statisztikailag ugyanis bizonyos, hogy nem csupán tót vagy német eredetű magyarok, hanem viszont, sőt nagyobb számban vannak magyar eredetű tótok. Ez eljárás annál nagyobb súlyú elbírálás alá eshet, ha az egyházi hatóság részéről történik.

Mindeme felhozottakat készek vagyunk bármilyen okiratokkal és hiteles tanúkkal bizonyítani. Sőt az apostoli szentséket alázattal kérjük, hogy az állapotok megvizsgálására apostoli Vizitátort kirendelni méltóztassék.”¹²

A memorandumokat gyakorta maga Szüllő Géza, a szlovenszkoói magyar Keresztényszocialista Párt titkára személyesen vitte Rómába, megadva ezzel a követelések politikai hangsúlyát is.

A komáromi bencés szerzetesek magyar gimnáziumán kívül a katolikus egyház elvesztette magyar középiskoláit, mint ahogy bezárták a pozsonyi magyar egyetemet és a kassai magyar jogakadémiát is. Az iskolaügyben azonban a katolikus alapfokú iskolákat is veszély fenyegette azzal, hogy megszüntették a plébánosok iskolaigazgatói minőségét s a pedagógiai, didaktikai, módszertani ügyekbe való beleszólás jogát. Ezek a katolikus iskolák államosítása felé vezető első lépések a katolikus szülők tömeges tiltakozását váltották ki. Részben ennek is köszönhető, hogy az államosítási törekvések a 30-as években lelassultak.

Aggasztó volt viszont a magyar papi utánpótlás kérdése. A magyar nyelvű teológusképzés megszűnése után a magyar nemzetiségű szeminaristákat a szlovák nyelvű egyházmegyei szemináriumok hallgatói közé sorolták be. 1933-ban Nagyszombatban a teológusok közel 30%-a, Rozsnyón 90 %-a volt magyar nemzetiségű.¹³

A katolikus egyházi műveltség nagy múltú felföldi hagyományait alaposan megnyirbálták. A jászói premontrei szerzetesek csak szlovák nyelvű gimnáziumot működtethettek, de ugyanez vonatkozott a piarista rend felvidéki iskoláira is. A női szerzetesrendek közül az orsolyiták és a redemptorista nővérek tudták fenntartani magyar iskoláikat. Ez azonban nem volt számottevő mennyiség. Az orso-

12 Uo., 62.o.

13 Salacz: i.m., 46.o.

lyitáknak Pozsonyban és Kassán volt iskolájuk, a redemptoristáknak Érsekújvári központtal 17 rendházuk volt. A pozsonyi orsolyita rendház saját tanítóképzőt is működtetett. Ezzel együtt a szlovákiai magyar katolikus egyházi autonómia szinte minden területen megszűnt, egyedül a komáromi egyházközség tartotta magát ilyen szempontból fenn, s ezzel számos kezdeményezés és szerveződés kiindulópontja és otthona tudott maradni.

A két világháború közti Csehszlovákia viszonylagos demokráciája lehetőséget biztosított az ott élő magyarság számára, hogy pártokba tömörülve próbálja elérni érdekeinek érvényesítését. A jelentős protestáns tagságot tömörítő Magyar Nemzeti Párt mellett a katolikus magyar népesség inkább az Országos Keresztényszocialista Pártba (OKSZP) tömörült. A pártnak egyébként volt szlovák és német szekciója is, de vezetőségének összetétele és ezzel politikai harcainak színezete mindig magyar jellegű maradt. Mindkét párt ellenzéki politikát folytatott, és a magyar nemzetiségű szavazóknak mintegy 45 %-át tudta maga mögött. Az OKSZP katolikus jellegét az is bizonyítja, hogy vezetőségének civil képviselői mellett (Szüllő Géza, Grosschmid Géza, Alapy Gyula, Esterházy János stb.) több katolikus pap is szerepet vállalt benne (Palkovich Viktor, Koperniczky Ferenc, Gregorovics Lipót, Dobránszky János, Tost Barnabás).

Velük párhuzamosan fejtette ki meghatározó tevékenységét főleg a fiatal katolikus-keresztény szlovákiai magyar értelmiség körében Fischer-Colbrie Ágoston¹⁴, aki 1925-ben bekövetkezett haláláig (és egészen a legutóbbi időkig) a szlovák püspöki kar egyetlen olyan püspöke volt, aki a szlovákiai magyar katolikusokat képviselte. Főleg Fischer-Colbrie és munkatársa, Pfeiffer Miklós kanonok ösztönzésének köszönhetően a felnövekvő fiatal magyar értelmiségi generáció ráébredt arra, hogy az adott társadalmi körülmények közt már nem elegendő a sérelmek, az igazságtalanságok szakadatlan emlegetése, hanem ennél többre van szükség: az adott helyzetből való kiút megtalá-

14 Sinkó Ferenc: Magyar katolikusok reformmozgalmai 1918-1938. Kézirat, Magyarságkutató Intézet (MKI), Budapest, 8.o.

lására. Ez a kiút keresés adta meg aztán annak a magyar katolikus egyesületi és mozgalmi életnek a legbensőbb értelmét, amely jószerevével egyedül képviselte a két háború közti magyar katolikus egyházi autonómiát Csehszlovákiában. Ezért tartjuk szükségesnek, hogy kissé részletesebben is foglalkozzunk a fiatal csehszlovákiai magyar katolikusok reformmozgalmaival.

Az első ifjúsági katolikus egyesületek Pozsony, Brünn és Prága magyar ajkú diáksága köreiből alakultak meg, közvetlenül a Trianont követő időszakban. A keresztényszocialista párt égisze alatt kiadott röpiratuk címe Szózat Szlovenszko keresztény diákságához¹⁵ volt. A diákok mozgalmuk szervezéséhez mindenkor jelentős erkölcsi támaszt kaptak tanáraiktól. Ilyen középiskolai tanár volt Schéner Lajos Losoncon, akinek áldozatkészsége hozta létre a losonci diákok lapját *Mi Lapunk* címmel. Ilyen volt Hornyák Odilo, a szlovenszko magyar cserkészlet alapító tagja Pozsonyban, Bíró Lucián, a (közelmúltban bekövetkezett haláláig) Komáromban tevékenykedő bencés szerzetestanár, Krammer Jenő Érsekújvárott vagy Horváth István Ipolyságon és sokan mások.

Az ifjúsági mozgalom 1925-re már szinte az egész felvidéki magyar diáktársadalmat átfogta. Ekkor alakultak meg a Magyar Akadémikusok Keresztény Körei (MAKK) Prágában, Brünnben és Pozsonyban, melyek koordinációs irodája Ifjúsági Társadalmi Nagybizottság néven működött.¹⁶ E körök, politikai és érdekvédelmi célok mellett, célul tűzték ki olyan sajátos kisebbségi önnevelési formának kialakítását is, melyek segítségével a fiatalság megőrizheti keresztény világnézetét és nemzeti hovatartozását. A Magyar Akadémikusok Keresztény Körei azonban sokkal inkább kiindulópontot, mint végső megállapodást jelentettek. A prágai MAKK alapítóhelye lett az egyetemisták Szent György Körének, mely később a Sarló elnevezésű, szociális ihletettségű mozgalom forrása lett. Ugyanitt alakult meg Rády Elemér vezetésével a katoli-

15 Sinkó Ferenc: A szlovenszko magyar ifjúsági mozgalom kezdetei. Kézirat, MKI, Budapest, 3.o.

16 Sinkó: Magyar katolikusok...6.o.

kus egyetemisták és főiskolások szervezete, mely később a Prohászka Kör munkájában kapott végső formát. A szociális és nemzeti kérdésekre egyformán érzékenyen reagáló Prohászka Kör (tagjai a nagyvárosok, főleg Prága nyomornegyedeiben összegyűjtötték az odakerült magyarokat és külön foglalkoztak velük) szellemi vezetője Pfeifer Miklós¹⁷ kanonok volt, akinek irányításával az 1930-as években, az egyetemi városokon kívül minden jelentősebb magyarok által lakott szlovákiai városban elterjedtek a „Körök”.

A Prohászka Körök Szövetségének alapszabályait a csehszlovák püspöki kar is jóváhagyta.¹⁸ A mozgalom évenként más szlovákiai városban kongresszust tartott, ahol a körök küldöttei (100-150 fő) összegezték a mozgalom eredményeit, és megfogalmazták jövőbeni tennivalóikat. Külön meg kell említeni a Prohászka Kör tevékenységének egyik legjelentősebb gyümölcsét, az Új Élet folyóirat kiadását¹⁹, amely 1932-től tíz évfolyamot ért meg Szlovákiában, s amelynek az alapító Rády Eleméren és Pfeifer Miklóson kívül olyan munkatársai voltak, mint Sinkó Ferenc, András Károly, Mécs László, Schalkházi Sára, Janics Kálmán, Révay István, Vájlok Sándor vagy Erdélyből Márton Áron és Venczel József, Magyarországról Sík Sándor, Rónay György, Németh László, Veres Péter, Bálint Sándor és mások. A folyóirat 1941-ben Budapestre tette át tevékenységi helyét, ahol az 1944-es német megszállásig jelent meg. A MAKK-ban és a Prohászka Körökben felnőtt fiatal kisebbségi magyar értelmiségiek szinte a társadalmi lét valamennyi területét betöltő tevékenységben szerepet vállaltak. Sokan alapítói lettek az olyan szervezeteknek, mint pl. az 1933-tól működő Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület (SZKIE)²⁰, mely lényegében a KALOT szlovákiai megfelelője volt. A SZKIE a Prohászka

17 Sinkó F.: Mindig útban volt. Szolgálat, 1986. 77.sz. 43-53.o.

18 Sinkó: Magyar katolikusok... 18.o.

19 Szenttamási István: Magyar katolikusok Csehszlovákiában. Katolikus Szemle, 1988. 4.sz. 308.o.

20 Varga Imre: A szlovákiai magyar kisebbség kulturális törekvései. Kézirat, MKI, Budapest, 58.o.

Körökkel együtt szervezte meg nagyhatású nyári munkás-táborait a legszegényebb munkásfiatalok számára. A főiskolás és egyetemista lányok főleg a Szociális Nővérek család- és nővédelmi munkásságába kapcsolódtak bele.²¹ A fiatal szerzetes és világi papok a Magyar Egyházirodalmi Iskola tagjaiként keresték a kapcsolatot a világi fiatalok köreivel. A katolikus írók érdekvédelmi körként működött a Szent Ágoston Irodalmi Egyesület. Mécs László elnökletével pedig Szent Pál Irodalmi Egyesület, mely mintegy nyolcvan katolikus íróat fogott össze. A Prohászka Körök tanító és tanári szakosztálya tevékenyen részt vett a kisebbségi magyar katolikus tanítók lapjának, a Világosságnak a kiadásában. Az egykori „Prohászka-körök” aktív tagjai voltak a Szlovenszkói Magyar Kultúregyesületnek, a Hanza-Szövetkezetnek, de ugyanígy tevékenykedtek a Caritas vagy az Actio Catholica köreiben is.²² A Csehszlovákiában élő fiatal magyar katolikus értelmiségiek tevékenységét a két világháború között gyakorta érte az a vád (Magyarország irányából is), hogy működési területükön háttérbe szorul a „kizárólagos magyar nemzeti gondolat”. Az eltelt évek távlatából valóban tényként kezelhető azon igyekezetük, hogy az egyesületek összejövetelét, lelkiigazgatói, táborozásai, kongresszusai szélesebb társadalmi látószöveget képviseljenek. Az aktuális társadalmi, szociális, politikai, világnézeti viták mellett gyakorlati tevékenységet is folytattak. Falukutatásban, néprajzi gyűjtéseken éppúgy részt vettek, mint a rászorulókat támogatásában. Ez irányú befolyásuk a szlovákiai magyar fiatalok körében nőttön nőtt. Tevékenységüket az 1938-as visszacsatolás szakította félbe. Ekkor a Prohászka Köröknek 400 főiskolás és egyetemista és kb. 100 diplomás tagja volt. A Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület tagjainak száma pedig elérte a 20.000-et.²³

Azt, hogy ez az ifjúsági mozgalom mennyire szilárd erkölcsi alapokon állt, leginkább az a tény bizonyítja, hogy az 1930-as évek második felében egyre jobban megerősö-

21 Szenttamási: Magyar katolikusok... 307.o.

22 Varga I.: i.m., 50.o.

23 Salacz: i.m., 47.o.

dő, és egyre agresszívebbé váló jobboldali nacionalizmus szinte érintetlenül hagyta a szlovákiai magyar fiatalok soraikat. Az anyaországhoz visszakerült és a fasizálódó Szlovák Köztársaságban maradt kisebbségi magyarok egyértelmű tanújelét adták a józan észhez, valamint humanista és keresztény értékekhez való ragaszkodásuknak.²⁴

Az első bécsi döntés után és a II. világháború ideje alatt a szlovák államban maradt magyar kisebbség zömében katolikus hitű népesség volt. A Csehszlovákiai Református Egyetemes Egyház zöme visszakerült az anyaországhoz. A visszamaradt gyülekezetek nagy része szlovák volt, pozsonyi székhellyel viszont egy erős magyar nyelvű gyülekezet is a szlovák állam fennhatósága alatt maradt.²⁵

A katolikus magyar népesség Pozsonyon és környékén kívül a Zoboralján és keleten, Nagymihály környékén élt nagyobb tömbökben.

A II. világháború alatt a szlovák államban dúló szélsőséges politikai áramlatok közt élő szlovákiai magyarságról elmondható, hogy épp vezetői bátor, keresztény-humanista magatartásának példájára megőrizte politikai józanságát, higgadtságát. Ebben a keresztény eszmékhez való hűsége, a keresztény szellemiség megőrzése és ápolása segített a legtöbbet.²⁶ Esterházy János, a Szlovákiában maradt magyarság pártjának elnöke, minden alkalmat megragadott arra, hogy a magyarságot kitartásra és optimizmusra ösztönözze. Beszédeiben nem egyszer figyelmeztetett arra, hogy a legfontosabb kötelesség „Megmaradni tántoríthatatlan keresztény magyarnak”, még hozzá beilleszkedve a „szélesebb európai koncepcióba”.²⁷

(A második részt következő számunkban közöljük.)

24 Molnár Imre: Esterházy János életútjának főbb állomásai Kézirat, MKI, Budapest, 20-30.o.

25 Csomár Zoltán szerint a szlovák államban mintegy 24.000 református hívó maradt, melynek kb. a fele szlovák, fele magyar nemzetiségű volt, - i.m., 52.o.

26 G. Kovács László: Magyarok Szlovákiában 1939-1945. Kézirat, MKI Budapest, 21.o

27 Esterházy János expozéja. Magyar Hírlap, 1942. okt. 21. 1-2.o.

Összeállította: Dévény István

A „beszélni ezüst, hallgatni arany” magyar közmondás mögött nagyon gyakorlati élettapasztalat állhat: Kevesebb károd lesz, ha hallgatsz, mintha kinyitod a szádát. Juhász Gyula szegedi költő felismerése ennél mélyebb dimenziót érint, amikor a beszéd kettős lehetőségéről beszél: „Szavak, csodálatos szavak. Békítenek, lázítanak... Ölnék és feltámasztanak.” Ezt a háttérrel érdemes felvázolnunk, amikor elsőként egy, az egyház igehirdető szavát mérlegelő írást idézünk. Gottfried Bachl salzburgi teológus tanulmányának már címe is kihívó: „Az ártalmatlan bőbeszédűség (fecsegés) ellen: Tételek a mai egyház beszédkulturájával kapcsolatban” (Herder Korrespondenz, Wien. 45/1991/, 325-330. o.).

„Az ember Isten Igéjéből él, nem a bibliaértelmezés elméletéből. Igaz, ez utóbbit az előbbire kell alkalmazni. Ezt a tényt az egyház tudja, a gyakorlatban mégis sokszor a másodlagos szöveg burjánzik túl, az elsődleges Szó kárára - különösen a liturgiában.” Bachl professzor ezekkel a szavakkal kezdi tanulmányát, majd föl hívja a figyelmet a legfontosabb követelményre: Az „egyházi szó” lényeges ismertetőjegye a személyesség. A személyes Isten mondja ki, hogy szóra bírja a személyes embert. Mindkettőben Pál apostol figyelmeztetése játszik döntő szerepet: „Most tűkör által homályban látunk” (1 Kor 13, 12). Az igehirdetés nem tüntetheti el teljesen azt, ami lényege szerint titokszerű, rejtélyes. Aki bármelyik szöveggel kapcsolatban a végérvényesség igényével lép fel, az a - ma nem is olyan ritka - fundamentalista kísértésnek esik áldozatul: Eltűnteti a „rejtélyt”, a misztériumot, a tanítás titokszerűségét, s ezzel meggátolja azt, hogy a hallgatók érezzék és tudomásul vegyék: Saját erőfeszítés nélkül nem jutnak a halott szövegek közelébe. Nem is jutnak arra a gondolatra, hogy nekik kell felfedezniök, hogy *itt és most* éppen az *ő számukra* mit mond az Ige, amit hallottak. Ha a liturgia vezetője „bőbeszédű” - s ettől a kísértéstől csak kevesen

mentesek - akkor a prédikáció végigáramlik az egész szentmisén. A sablonos fecsegés veszélyét ilyenkor alig lehet elkerülni. „Egy szentmisén egy alkalommal hét ilyen mini-prédikációt hallottam, emlékezik a professzor (aki, úgy látszik, időnként szentmisén vesz részt, nem csupán szentmisét mond), s karácsony estéjén a pap arra sem volt képes, hogy a jelenlévőknek áldott ünnepeket kívánjon. Jókívánságát őt, a mindennapi életre alkalmazható erkölcsi jótanáccsal fűszerezte.” Általános „zajélmény” kíséri sok helyütt a liturgiát, így az Ige eltűnik a fecsegésben. „Unalmasan és szürkén-bágyadtan áradnak ma a szavak. Meglepő, hogy ez olyan hívó közösségben történhetett, amely a bibliában drámai erejű beszéddel találkozunk... Hans Urs von Balthasar sok évvel ezelőtt írta: 'A kereszténység igazságai hasonlítanak a mannához, amelyet nem lehetett elraktározni. Ami ma friss volt, az holnapra megromlott. Ha egy igazságot egyszerűen tovább mondanak, de alapjaitól kezdve nem gondolnak át, az elveszítette életformáló erejét. Az az edény, amely az igazságot tartalmazza - a nyelv, a fogalmi világ, a képek - beporosodik, megrozsdásodik, szétmorzsolódik.'”

Az újraélesztés azonban nagyon nehézvé vált a mi korunkban. „A nyugati civilizáció jóléti helyzetében nagyon nehéz feladat a biblia szavával azonosulni: ez a szó annak idején az összeomlásban, a mindennapi szükségben, az akkor idők égető gondjai között született.” Az egyháziak is hibát követnek el, amikor szinte minden figyelmüket az „igaz hit” megőrzésére fordítják. Nem kétséges, ez is feladatuk. De nagy veszély, hogy a „hivatalos szó” mögött már alig látható a személy, aki tanúságot tesz, így az egész ártalmatlan anonimitásba, névtelenségbe süllyed. A hívek szövegeket kapnak vagy hallanak, de nyugodtan lehetne azon gondolkodni, hogy „a kevesebb nem lenne-e több” - kevesebb olyan hangszínnel, amelynek személyes kisugárzása van.

További gondunk lehet az, hogy nem egy „alapszöveg” szinte teljesen eltűnt az igehirdetésből. A Zsidókhöz írt levélben olvassuk: „Isten szava eleven, átható és élesebb minden kétélű kardnál” (4, 12). A szónak ezt a drámai ere-

jét az egyház nem tűntetheti el! Az a helyzet azonban, hogy „ma a lélek életét gazdagító feszültség szinte teljesen eltűnt, mert az istentiszteleteken felhangzó igehirdetésekből hiányzik a küzdelem és az ítélet témája. Istennek a világ felé tanúsított örök szeretetét hirdetjük, de ez így valami 'harmonikus' unalomnak és valószínűtlenségnek esik áldozatul”. Az üdvtörténet „librettója” lényegesen sokszínűbb, semhogy egyetlen témakörre lehetne azt leszűkíteni. A drámai történet a dráma iránt érzékeny nyelvvel lehet csak megfelelően kifejezni. Ez hiányzik. „Eltűnt mindaz, ami súlyosan nehezedik az emberre: hogy kéretlenül érkezünk ebbe a világba, szabadságunktól, felelősségünkötől nem tudunk megszabadulni; nyomasztóan hathat az anyaghoz kötöttség, áttekinthetetlen a teremtőhöz való kapcsolatunk, az a tudat, hogy ő egészen más, mint mi vagyunk; a jó és rossz közötti iszonyú ellentét - mindezt magába szippantotta az, hogy egyhangú, monoton módon ismételtetjük a szeretet szót. Homályos ez a fogalom, de annyi eredményt el lehet vele érni, hogy az, ami Istenben „félelmetes” (ez újszövetségi szó!), eltűnik.” A késő középkor szónokai szívesen beszéltek az ítéletről, a poklóról, a kárhozottak nagy tömegéről; ez is túlzás volt. De ha ezt a témakört messze kerülük a ma prédikátorai, hűtlenek lesznek az Igéhez. „Kisimítják” az isteni szót, akik így szónokolnak. „Hol hallatszik még Jézus halálos kiáltása, Jób perlekedése Istennel, nem mint idézet, hanem mint ma lehetséges szó, amely a ma élők gondjait juttatja kifejezésre?” Megdöbbenő, hangsúlyozza Bachl professzor, milyen kevés nyomot hagyott hátra az egyház igehirdető nyelvezetében az a sok borzalom, ami a XX. században történt. „A történelmi eseményektől érintetlenül hagyott szinte derűs objektivitás jellemezte a teológiát amikor 1953-ban a római Gregoriánán elkezdtem tanulmányaimat.” Úgy tűnik, Isten magától értetődő a ma egyházi szónokai számára. Kifáradtunk, hogy róla „izgalmasan beszéljünk”? Akkor legalább hallgassunk. Ez nem csak kényszerű felismerés, hanem ősi liturgikus és aszketikus elv. Bachl csak egyetlen idézetet hoz az első századforduló vértanú püspökétől, Antiochiai Szent Ignációtól:

„Minél inkább tapasztalja valaki, hogy püspöke hallgat, annál nagyobb tisztelettel viseltessen iránta.” A püspök elsődleges feladata persze, hogy hirdesse az Igét, akár alkalmas, akár alkalmatlan. „Ha hallgat, annak is van értelme. Némán utal arra a világra, ahonnan az Ige jön. Űrreá is vonatkozik, de nincs fölötte hatalma, mert Isten szava.”

Ennél a befejező gondolatnál kapcsolok át egy másik tanulmányra, amelynek „hőse” **Elie Wiesel**, a történelmi Magyarország területén született, Auschwitzot megjárt Béke-Nobel-díjas, zsidóságához ma is hű író (Orientierung, Zürich. 55/1991/ 143-147. o.). A cikket - Az emlékezés erejével cselekedni a jelenben - azért ismertetem röviden, mert Auschwitz nem csupán valóság, hanem jelkép is: Jelzi mindazokat a helyeket, ahol a háborúban és a háború óta „embernek ember lett farkasa”, ahol színük, fajuk, vallásuk, nyelvük, kultúrájuk... miatt gyötörnek, kínoznak, megölnék embereket. Nem nehéz ilyenkor a határokon belül és kívül élő magyarok elmúlt negyven esztendejére - sok helyen jelenére - gondolnunk. **Elie Wiesel** első parancsa: Tanuljatok meg hallgatni! „Auschwitznál csódot mond az irodalom... Nem csak a hitetlenek, de a hívők számára is 'istengyalázáshoz' hasonlítana, ha valaki be akarná építeni teológiájába.” **Wiesel** egész életműve azonban arról tanúskodik, hogy félve-rettegve, óvatosan haladva mégis kísérletet kell tenni arra, hogy kimondjuk a kimondhatalant. „A kínzásra és elnyomásra nem lehet az a végső feleletünk, hogy hallgatunk.”

Két döntő kérdésre kell választ adni: „Hol volt Isten Auschwitzban? Hol volt az ember Auschwitzban?” Az első teológiai, a második etikai kérdés. Mit tegyen az ember, ha gyötrődnie kell Isten (távolléte) miatt, s mit tegyen, ha vergődnie kell az emberek (jelenléte) miatt. Most rólunk van már szó, „a megmaradtakról”, „túlélőkről”, vagy éppen a „később születettekről”. A megbocsátás előtt - ha ez egyáltalán lehetséges - az emlékezést kell állandóan ébren tartani. „Wiesel etikája 'emlékező etika', amely elsősorban arra készlet, hogy szembeszegüljünk a feledékenységgel...

Ebben rejlik (talán) az az erő, amely meggátolja, hogy hasonlók történhessenek." Az emlékezés azonban több annál, mint konkrét adatok gyűjtése a történelekről. A száraz történetírásnak ebben az etikai összefüggésben nem nagy jelentősége van. Úgy kell emlékeznünk, ahogy a zsidók emlékeztek, amilyen „történetírásról” tehát az ószövetségi könyvek tanúskodnak. Hűvös, érdektelen, objektív, távolságtartó beszámolókról szó sincs ezekben az írásokban. „Példaszerű” eseményekre figyel a szájhagyomány, s ezt követően a könyv szerzője, ezek nyomán alakul ki egy rendkívül összetett isteneszme, ezekkel kapcsolatosak az adott helyzetre alkalmazott etikai elvek. Az ember (a nép) „istentörténete” és másokkal (vagy más népekkel) folytatott közös története nem alkalmas arra, hogy mozdulatlan szerkezetű teológiát vagy etikát építsünk fel.

A múlt mégis biztos forrást jelent mindkettő számára, hiszen emlékezve és emlékeztetve lehet csak eligazodni abban a nehéz kérdésben, hogy ki az Isten és mi az ember. Az emlékezés azonban csak forrás, de nem végső megoldás. A jelen a múlt tudatában is sajátos kihívásokkal közeledik hozzánk. A mai problémákra - fenyegetett béke, a javak igazságtalan elosztása, a környezetet szennyező jóléti életstílus, a génekkel való manipuláció, a társadalmi piramis egyensúlyzavara (sok öreg, kevés fiatal)... - csak felelős döntéssel lehet válaszolni. Az emlékezés csak azt mutatja meg, hogy (pozitív és negatív értelemben) mi lehetséges, a jelenkor sajátos helyzete azonban az állandó készséget követeli: ma minek kell történnie.

Itt van például az egyházak helyzete a kommunizmus uralma alól felszabadult országokban. A volt NDK helyzetről számol be **Karl-Heinz Ducke**, aki a berlini püspöki konferencia egyik részlegének igazgatója. Egy folyóiratnak adott interjújából idézzük a következőket (Theologie der Gegenwart, Kevelaer. 34/1991/, 63-67. o.).

Kérdés: Változott-e a „forradalom” óta a katolikus egyházhoz tartozás szándéka?

Ducke: Ma sok szó esik az egyházból való kilépésről. Ezt elsősorban az új rendeletekkel, például az egyházi adó bevezetésével hozzák kapcsolatba. De ide tartozik a hitok-

tatás kérdése is... Az egyház ma már nem az ellenállás fészke, ahová azok jöttek, akik az adott társadalomban nem találtak senkit, akihez szólhattak.

Kérdés: Mi a magyarázata az érdeklődés fokozódó hiányának?

Ducke: A fordulat éve után nem következett be vallásos megújulás. Ezt csalódottan veszik tudomásul azok, akik erre számítottak. Ugyanakkor tudnunk kell, hogy az egyházi munkát nem lehet abbahagyni. A keresztények feladata ma is az, hogy az új társadalomban az igazi értékeket hirdessék, s megmutassák, milyen keresztény életstílust kell a mai adottságok között kialakítani.

Kérdés: Miért nem érdekli az embereket, hogy az egyház volt az egyedüli, amely legalább gondolati szinten ellenállt a rendszernek?

Ducke: Az új német társadalomba körülbelül tízmillió pogánnyal vonulunk be. Isten nem szerepel életükben, de nem azért, mert ellene döntöttek, hanem mert nem részesültek az Istennel való találkozás kegyelmében. Ezzel a nagy kérdéssel állok szemben. Az elmúlt évtizedekben nem sikerült az egyháznak elősegíteni az Istenhez való közeledést. Ugyanakkor bizonyosság ez arra is, hogy egyházi közvetítés nélkül nem lehet közölni a hitet másokkal. Erre a tapasztalatra építve mondom, hogy az egyháznak az új társadalomban új módon kell megjelennie. Ne csak válasz legyen a társadalom hiányosságaira, hanem válasz az élet teljességére is... A pártállam nyomása megszűnt. Nincs kizárva, hogy a most jelentkező gazdasági kényszerűségek fogják gátolni az embert, hogy szemeit magasra emelje.

Kérdés: Nem marad meg az új társadalomban is a pártállam egyházellenes és kereszténység-ellenes öröksége?

Ducke: A régi társadalomban a sztálinista modell érvényesült. A párt a motor, az állam és az állami szervek a hajtószíj, így jöttek mozgásba a társadalom kerekei - de csak akkor, ha a motor megindult. Az erők szabad játékaról szó sem lehetett. Ma nagy problémánk, hogy a fejekben ez a modell még mindig uralkodó szerepet tölt be.

Még mindig arra várnak, hogy valamit majd fent „átállítanak”. A jövő fogja megmutatni, hogy az egyház szolgálata erősíti-e az emberek öntudatát, lesz-e bátorságuk arra, hogy felelősséget vállaljanak, s azt mondják, „Én”. Ez az öntudat nem mehet egoista- materialista irányba, szerepe inkább az, hogy létrehozza a demokratikus magatartás alapját. A demokrácia végeredményben csak akkor működhet, ha önálló emberek gyakorolják. A társadalmi célok világában ebben látom az egyház legfontosabb feladatát. Kettős célunknak sikerülnie kell: az egyes emberek felelős öntudatát kapcsolatba kell hozni azzal, hogy elismerjék Isten végső uralmát, elfogadják a biblia kinyilatkoztatását, tanítását.

Kérdés: Tudna részletesebben beszélni arról, hogy milyen szerepe van a keresztény hitnek és a katolikus egyháznak a jelenlegi társadalomban?

Ducke: ...Azt szeretném, ha a katolikus hívek NDK-múltjukat magukkal hoznák a jövőbe. A háború után nem volt arra alkalmunk, hogy múltunkat feldolgozzuk. Itt van például a német-lengyel viszony, vagy általában, a németek viszonya a többi európai szomszédhoz. Ha az elnyomás által teremtetett „takarót” lerántják, könnyen előtörnek a régi, feldolgozatlan problémák. Gondolok a rasszizmusra (más fajok elítélésére), a külföldiek, idegenek iránt tanúsított gyűlöletre stb. A múlt államvezetése megtiltotta, hogy a népek közötti problémákról nyíltan beszéljünk. Csak a szövetségesek közötti barátságról lehetett szó. A népek „családjában” nem volt feszültség. Most szabaddá váltunk, s itt a legeltérőbb elképzelések is utat találhatnak maguknak. A társadalmat olyan értékek kell viszont tartanunk, amelyért érdemes harcolnunk. A világért érzett aggodásunkat nem lehet fe-lülről megparancsolni. Arról van inkább szó, hogy a hit világosságot adó erejével tekintsünk a világ gondjaira, de a világban rejtőző lehetőségekre is.

A tübingeni egyetem katolikus fakultásának folyóirata egész számot szentelt annak a kérdésnek, hogy van-e az egyházban a koronként jelentkező „prófétai szónak” szere-

pe (Theologische Quartalschrift, Tübingen. 171/1991/, 1. szám). **Norbert Greinacher** előszavából: „Az újszövetségi egyház magától értetődőnek tartotta, hogy az egyház apostolokra és prófétákra alapozott épület (Ef 2, 20). Döntő kérdés, hogy ez csupán az egyház legelső korszakára vonatkozik, vagy érvényes minden időkre, tehát hogy mindenkor vannak apostolok és próféták? Az utolsó apostol halála óta csak az apostoli utódlásnak van döntő szerepe, vagy van prófétai utódlás is? S mi van a 'tanítókkal'? Az újszövetségi 'hármasság' értelmében (1 Kor 12, 28) ma is vannak apostolok, próféták és tanítók, tehát lehet még 'tanítói utódlásról' is beszélni?”

Az alábbiakban **Gregor Siefer**, hamburgi vallásszociológus tanulmányáról számolunk be. Siefer három témakörre figyel fel írásában: milyen tapasztalataink vannak, mitől kell félnünk és miben lehet remélnünk.

1. Tapasztalataink

Az utóbbi két évszázad technikai újítások sorozatával „ajándékozott” meg bennünket (telefon, rádió, autó atomenergia, computer stb.), de megváltozott egyéni és társadalmi életünk is. Hagyományos normák egész serege vált használhatatlanná. Csak egy példa: a kommunikációs eszközök révén az egész világ feltárult szemeink előtt, megta-
pasztaljuk, hogy másutt hogy élnek, hogy gondolkodnak az emberek. Ezzel együtt azonban saját életformánk viszonylagossá vált. Tudjuk, hogy másutt másként élnél, másként vallásosak, s nem mondhatjuk egyszerűen, hogy aki nem úgy gondolkodik, mint mi, az téved. Ez a „változatosság” érvényes az egyházra is. Kétezer év folyamán a legkülönbözőbb egyházmodellek érvényesültek anélkül, hogy - hitünk szerint - a lényeg változott volna. „Mondhatjuk, hogy az egyház évszázadok során tanúsította a változatosság különös szerepet játszott abban a stabilitásban, amely a mai napig megőrizte.”

A ma aktuális helyzetet röviden így lehet definiálni: „Az osztálytársadalmak mozgató erejét ebben a mondatban lehet összefoglalni: Éhes vagyok! A mai, veszélyeknek kitett társadalom (a rizikótársadalom, kockázatok között

élő társadalom) alapszava viszont ez: Félek!" Olyan jólétben élünk, amelyről elmúlt nemzedékek csak álmodni tudtak. Az életet korábban értelmezni tudó „erők” viszont (egyház, nemzet, tudomány) elveszítették korábban birtokolt hatalmukat. A hittel kapcsolatos biztonságérzet is veszélybe került. Az üresség előtt állnak sokan és megrettennek, félnek (horror vacui).

Ebben a helyzetben ütött a próféták órája. Hogy mennyien élnek ezzel vissza, látható a megszülető és gyorsan terjedő mozgalmak egész seregén - de a „hivatalos” egyházakban alig tapasztalható valamiféle mozgás. Ezen egyházak felé sokkal kevesebben tájékozódnak, mint ahogy az ember elvárná. Úgy tűnik, hogy az egyházak hagyományos struktúrája nem vonzza az embereket, mert nem hiszik, hogy igazi létkérdéseikre itt majd választ kapnak. A „mi parancsolunk” és „ti engedelmeskedtek” elv ma már nem működik. Az egyház hagyományos magatartásmódja „az úrben tapogat”, olyan címzettekhez fordul, akik már nincsenek.

Az egyház története tanúsítja viszont, mekkora szerepet játszottak kritikus időkben a váratlanul érkező „prófétai ösztönzések”. Az egyházi hivatal („püspöki hatóság” - már a szó is milyen jellemző) megmerevedett formáiba törtek be, anélkül, hogy robbantani akartak volna. Általában nem a jövőbe tekintve „prófétáltak”, hanem a jelent értelmezték, először önmaguk, majd mások számára. Kialakították azt az életformát, amit akkor és ott igényeltek az emberek, amitől eligazítást kaphattak akkori problémáikkal kapcsolatban.

A jelenkor érdekes kettőssége, hogy minél bizonytalanabbak az emberek - a hívek is - annál „biztosabbnak, határozottabbnak mutatkozik be az egyházi vezetés”. Igaz, a mai papság „szédítő tempóban” dolgozik. „Az idillikus falusi plébánosi élet eltűnt, stressztől úzótt a legtöbb lelkipásztor. Szentmisét mond, gyerekeket kereszttel, temet, többet, mint elődjei.” Nem reaálizálják, hogy ez elsősorban annak következménye, hogy a papok száma csökken. Észre sem veszik, hogy közben híveik száma is rohamosan csökken.

2. Félelmeink.

„Az egyház eddig még minden megpróbáltatást átélt”, ez igaz, de igaz az is, hogy „az egyház olyan válságokat - megpróbáltatásokat - hoz létre, amelyeket elkerülhetett volna”. Elsősorban azért, hogy nem figyel tényekre, nem veszi észre azt, ami van, a valóság előtt behúnyja szemét. Milyen irreális például a papi utánpótlás kérdésében arra számítani, hogy az egyháznak csupán ki kell bírnia egy „éhezési szakaszt” (Höffner bíboros), de az út végén papnövendékek új nemzedéke áramlik majd a szemináriumokba. Milyen megdöbbentő az is, hogy azt, ami „Rómából jön”, legtöbbször alig veszik tudomásul, s ha igen, akkor tudatuk peremére szorítják. Az egyházi tekintély „alapanyaga” lassan szétmorzsolódik. „Még egy félig-meddig hívő keresztény sem elégedhet meg azzal a helyzettel, hogy saját egyházában 'földalatti mozgalomba' kényszerüljön, bár erre - ha az ember a szentek életrajzát olvassa - nem is túl ritkán került már sor az elmúlt időkben.”

„Egyik oldalon olvashatók, hallhatók a körlevelek, utasítások, prédikációk - a fejek felett, a valóságtól függetlenül; másik oldalon állnak a nem olvasók, az oda-nem-figyelők, a komolyan-nem-vevők.” Kettős vélemény alakul az egyházban. „Közvetítésre, az intézmény tekintélyének megmentésére kevesen vállalkoznak. Néhány püspök (óvatosan), néhány teológiai tanár (bátrabban, hiszen legtöbbjüknek államilag biztosított állása van nálunk), de laikusok alig, hiszen az az érzésük, hogy úgysem hallgatják meg, úgysem veszik komolyan őket.” Ez a diagnózis nem az egyházi intézmény ellen szól, hiszen senki sem kételkedik abban, hogy biztonság áradhat a szervezetből az egyéni és közösségi élet felé. Szociológiai fogalmakkal kifejezve: védelem és biztonság - de viszonzásul engedelmesség. „Engedelmességre a hivatal viselői szólítanak. S ezt tehetik is, amíg a játékszabályokhoz tartják magukat. Ha ezt nem teszik - vagy azért, hogy tetteikkel kompromittálják rendelkezéseiket, vagy a hatalom kísértésének áldozatául esnek - akkor a végeredmény az 'intézmény érzelmeszedése’.”

3. Reményeink.

A figyelmeztetőket, a bírálókat az intézményes egyház ma már nem tudja úgy elhallgattatni, mint régebbi korokban. Ma már nem lehet máglyára küldeni vagy száműzni őket - legfeljebb kiközösíteni. „Régen sem sikerült mindig, hogy megfelelő időben hallgattassák el az ellentmondó hangokat. A prófétai hang - igazi vagy hamis prófétaké, ki tudja ezt oly biztosan - mindig a megújulást, a 'reformációt' követelte, mindenesetre megzavarta azt, ami megkérgeződött. Ez szinte mindig tiltakozáshoz vezetett. A hivatal és az intézmény elkeseredett harcot folytatott a próféta ellen. Persze ettől független kérdés az, hogy kik érdemlik meg egyáltalán a 'próféta' megnevezést. Az biztos, hogy akik kiérdemelték is, utólag kapták meg.” A legnagyobb kérdés persze a „discretio spirituum”, a lelkek és szellemek megkülönböztetése. Hol hangzik el valóban Istentől indított prófétai szó. Aki minden új kísérletezéstől menekül, csak erősíti a megcsontosodott, megkövesedett rendszert. Aki minden új szóban isteni hangot hall, össze-vissza rohanhat egész életében. Siefert professzor egy egy nemzedékkel korábbi orvost és szociológust idéz. Ernst Michel írta 1947-ben megjelent „Renovatio” című művében:

„Megbízatás alapján kapott hivatal - organikus vallásos élet - hivatott egyének. Ez a három jellemző az egyházra, s mindegyiknek szüksége van a másikra, hogy egészséges maradjon. Az a hivatal, amely igaz szeretettel nem áll kapcsolatban a rábízott étellel, az Isten népével, előjogait féltékenyen őrző kaszt lesz, vagy diktatúra. Az a hivatal, amely nem figyel a kiválasztottak, elkülönültek élő figyelmeztetésére, akik az egyházban működő Lélekből munkálkodnak, az rendelkezéseibe merevedik bele. Ha az egyházi vallásosság nem ügyel azok szavára, akik azt 'vízből és lélekből' akarják megújítani, képessé akarják tenni, hogy változzék, az gettó lesz, megmerevedett 'vallás'. S minél aggályosabban őrzi a régit, annál könnyörtelenebbül esik áldozatul annak, hogy vallásos tettei mágikus színezetű formalitássá változnak. A kiválasztott azonban, ha léte mélyén nem őrzi kapcsolatát az egyházi tekintéllyel,

akkor a magadicsóítás áldozatává válhat. Az egyház közösségi életével tartott kapcsolat... nélkül pedig magányos rajongó lesz, kiáltó szó, amelynek nincs visszhangja."

Közösség nélkül nincs igazi életünk - sem emberi, biológiai, sem keresztény szinten, ez igaz, s ezt hangsúlyoznunk is kell. Reményünk mégis az, hogy megmenthető az „egyes ember” kategóriája is az egyházban. Az egyéniség joga nélkül az egyház adófizetők egyesülete, ragaszkodók „szakszervezete”, hasonló hivatásúak szövetsége lenne, amelyet egy felettes hatóság irányít. A próféta feladata, hogy a tehetetlenné vált népet mozgásba hozza, s a vezetőket figyelmeztesse, hogy ők nem egyenlők Istennel.

Következő számainkból:

- *Lám Edit:*
Neoprotestáns kisközösségek
- *Ulrich Rausch:*
Szellemek összeesküvése
- *Johann Baptist Metz:*
Egyház és nyilvánosság
- *Bárdos Féltoronyi Miklós:*
Közép-Európa

* * *

Egyházforum 1992/1

- Pasztorálpszichológia (1991 nov. 30.)

Egyházforum 1992/2

- Európa – Amerika (1992 jan. 31.)

(A zárójelben a kéziratok beérkezési határideje. Várjuk szerzőink írásait!)

NAGY PÉTER TIBOR

Oktatástörténész, kandidátus, az Oktatókutató Intézet és az ELTE BTK Neveléstörténeti Kutatócsoport tudományos munkatársa. A tanulmány eredeti szövege elhangzott a Szociológiai Társaság Vallásszociológiai Szakosztálya 1990 decemberi konferenciáján.

EGYHÁZAK ÉS OKTATÁS 1930–1990

A világgazdasági válság nyomán egész Európában kibontakozó jobboldali előretörés, Közép-Európa mind nehezebben elodázható modernizációs igénye, felzárkózási törekvése, a köztisztviselői érdekcsoport előretörése a magyarországi politikai erőterben olyan kérdéseket vetettek fel a magyar belpolitikában, illetve a magyar tanügyigazgatás egységesítése és totalitarizációja során, melyek elkerülhetetlenül kihatottak a magyar állam és az iskolafenntartó egyházak viszonyára.

Az események logikája, a tanügyigazgatási rendelkezések tartalma és azok végrehajtása 1935-re rendkívül kemény konfliktust idézett elő az egyházak és az állam között. Katolikus és protestáns személyiségek egyaránt megfogalmazták: az autonómia teljes megszüntetésének, sőt a német típusú egyházpolitikának a veszélye sejlik fel. Egységes faji ideológia hiányában, s mert a magyar egyházellenesség – szemben a némettel – történetileg a gyűlölt liberálisizmussal és szocializmussal fonódott össze, a magyar kormányzat ezt nem vállalhatta.

A katolikus egyháznak – legalábbis iskolai vonatkozásban – megadták ugyanazt az autonómiát, mellyel a protestánsok a XVIII. század vége óta rendelkeztek. Ez a gesztus sikerrel leplezte, hogy a katolikus püspökségeknek, illetve a katolikus iskolák újonnan szervezett tanügyi főhatóságának „hasonló szíves intézkedés végett” megküldött rendeletek voltaképpen hova is vezettek. Az állam megbízottainak a negyvenes évek elejére sokkal nagyobb

befolyásuk lett a most már „autonóm” katolikus középiskolákban, mint tíz évvel korábban. Maguk az autonóm katolikus főhatóságok adták ki – a VKM illetékes ügyosztályának kérésére – az ehhez szükséges rendeleteket. Ennek a postázó szerepkörnek az átengedésével az állam valójában kihúzta a talajt az autonómiát – *valódi autonómiát* – követelő egyházi körök alól.

Másfelől az autonómia név leplezte, hogy az autonómiát *nem a katolikus társadalom* kapta meg – ahogy azt a századforduló óta minden modern katolikus értelmiségi követelte. Eötvösék és a századforduló liberális kultúrpolitikusai úgy gondolták, hogy a hívó társadalom joga az egyházi apparátust ellenőrizni, abban az esetben, ha az egyház az alapvető polgári jog körébe eső tevékenységet, azaz alapfokú oktatást lát el. A liberális állam természetesen nem kötelezhette a katolikus egyházat, hogy egyházi autonómiákat, olyan egységeket szervezzen, amelyek a papokat ellenőrzik vagy legalábbis véleményezik, de elrendelhetette és el is rendelte, hogy a községi iskolaszékek mintájára, azaz alapvetően *választásos úton* minden katolikus iskola irányítására hozzanak létre iskolaszékeket. Ezek az iskolaszékek a hiányzó egyházi képviselőtestület hiányában a katolikus autonómia szerepét és funkcióját automatikusan betöltötték. Az iskolaszékek működése persze nem csupán liberalizációs elemet vitt a rendszerbe – Bródy tanítónője valóban egy tipikus iskolaszékkel küzd –, de azt legalább garantálta, hogy amennyiben néhány helyen voltak liberális katolikus világiak, akkor azok is érvényesíthették akarataikat.

A világi katolikusok autonómia-szervezésével, beleszólási igényeivel szemben a katolikus püspöki kar meghatározó része mindig is fenntartásokkal viseltetett. Nincs tehát kizárva, hogy amikor a katolikus püspöki kar választhatnia kell, hogy az állammal szemben veszít autonómiájából – formálisan s névleg még növelve is azt –, vagy pedig a katolikus társadalom fog fokozódó kontrolligényekkel fellépni, ami a harmincas évek mozgásai alapján igenis tapasztalható volt, akkor a két rossz közül in-

kább az előbbi választja, mint az utóbbit, *felhasználván az állam segítségét az alulról jövő nyomással szemben.*

Mindenesetre a helyzet „kényelmesebbé” vált, az érdeki konfliktus a püspöki kar kontra VKM szintről, illetve a szerzetesrendek kontra VKM szintről a tankerületi főigazgatóságok kontra katolikus iskolaigazgatók szintre szállt le.

Az államsegélyek folyamatos manipulálása a tanügyigazgatás egyik legfontosabb eszköze volt. Az egyre aprólkosabb szabályozás miatt az egyházi iskolák lassan, de folyamatosan növekvő államsegélyre szorultak. Törvény biztosította, hogy az államsegély emelkedésével az állam beleszólási jogai növekedjenek. Az alkuban résztvevők most már nem az állam és az egyházi főhatóság, hanem a pénzt biztosító tanügyigazgatási tisztviselők és a pénzt igénylő, autonómiáját egyre kevésbé hangoztató iskolaigazgató.

Az egyházak elemi iskoláinak majdnem fele nem önfenntartó, viszont rájuk az állam nagyobb összeget költ, mint az egyházak a tanítói jövedelmekre összesen.

Az egyházak a középiskolai tanárok illetményére alig valamivel többet költöttek, mint ugyanezen illetmények kiegészítésére az állam. A szegényebb felekezeteknél, illetve iskoláknál tehát ténylegesen előállt az a helyzet, amit korábban csak elvi veszélyként tartottak számon, hogy az állami hozzájárulás elérte a jövedelmek felét és ezzel a tanügyigazgatás rendkívüli jogokat szerzett. Például egyszerűen a főigazgató nevezhette ki a tanárokat.

Az autonóm szerzetesrendi iskolák „megfékezésére”, azaz számukra valamely állami standard kialakítására az 1934-es középiskolai törvény, az 1935-ös tanügyigazgatási szabályozás teremtett alapot.

A katolikus főigazgatóság létrehozásával a VKM egy olyan szerv elé terjeszthette rendeleteit, kívánságait, mely kifejezetten *tanügyigazgatási szerv* volt. Hiába voltak maguk a vezetők szerzetesrendi vezetők, hiszen – szemben a korábbi állapottal – már annyiféle katolikus iskola fölött rendelkeztek, hogy *nem érvényesíthették rendjük speciális szempontjait.* Ugyanakkor nem az egyház „világi” hierarchiájával kellett a VKM-nek totálisan ütköznie. *És a kato-*

likus társadalom végleg elveszítette az esélyét a beleszólásra.

Tény, hogy a Horthy-Magyarországon nem születik konkordátum az állam és az egyházak között, de elsősorban az iskolafelügyeleti, illetve a tanítók díjazásával kapcsolatos intézkedések igen alaposan szabályozzák az egyház és állam viszonyát, növekvő ellenőrzést biztosítva az utóbbinak az előbbi felett. Az iskolafelügyeletben modern kifejezéssel élve mind az out-put controll benne van, azaz az érettségi vizsgákba való fokozott állami beavatkozás, mind a folyamatszabályozás, azaz az iskolalátogatás, az óraellenőrzés, a tanárok állami minősítése. Benne van továbbá az iskolák anyagi ügyeinek fokozódó ellenőrzése.

Kemenes Illés az OKT egyik ülésén azt is javasolta, hogy terjesszék ki a kormányképviselő jogkörét az egyházi középiskolai magánvizsgálatok fokozottabb ellenőrzésére. Magyarországon, ahol intézményes magángimnáziumok alig működtek, a magánvizsgálatok rendszere töltötte be azt a funkciót, amit Nyugaton a magánoktatás.

Imre Sándor alig tudja ezt megakadályozni. Érvelésében eljut a „kimondhatatlan” határig: „azt a gyanút ébresztené az egyházi hatóságokban, hogy az állam az ő rovásukra ki akarja terjeszteni jogkörét”.

Tény ugyanakkor az is, hogy a protestáns egyházaknál új egyházi törvények lépnek életbe. E törvények megnövelik a zsinati elnökség hatáskörét, kiszélesítik a református népiskolaigazgató hatáskörét, csökkentik a középfokú iskolai igazgató választásának demokratizmusát. (Korábban hat évre választották, ezután először két évre, majd életfogytiglanra). Általában *megnövekedett az apparátus befolyása* a „nemhivatásos” testületekkel szemben. Azaz nemcsak a katolikus egyházra jellemző, hogy a hívőktől való függéstől ódzkodik, hanem az alulról kontrolláltság iránt eredetileg jóval nyitottabb felekezetekre is. (Közmert okokból speciális helyzetben van az izraelita felekezet, így a vele kapcsolatos kérdések elemzésére itt most nem térhetünk ki. Az állam célja mindenesetre minden egyháznál az, hogy létrejöjjön, ill. hatalmában megerősödjön egy olyan csúcsszerv – az izraeliták legfelsőbb egyezte-

tő tanácsa 1935-ben kezdte meg működését – amellyel az állam mint „ágazati felelőssel” egyeztetheti álláspontját).

Az állam célja nem az egyház tekintélyének a hívek előtt való csökkentése volt, hanem, hogy ennek a tekintélynek minél több megnyilvánulása fölött ellenőrzést nyerjen, s csökkentse az egyházak alulról ellenőrzöttségét.

Fontos volt, hogy az autonóm egyház és totális állam nyilvánvaló ellentéte ne jelenjen meg a lakosság előtt. Az állam csak olyan lépéseket tehetett, amelyek – a maga keresztény jellegének feltétlen hangsúlyozása mellett – csak az egyháznak az államhoz viszonyított autonómiáját szorítják vissza, s azt is inkább valójában, mint külsőségeiben. A VKM e bizalmas módon az egyház káderpolitikája, azaz a püspöki érettségi biztosok kiküldetése fölött is ellenőrzést szerzett. A tandíjjövedelmek újraelosztása a tanfolyvaautonómia csökkenése, sőt a hitoktatás ellenőrzése – ezek a fokozódó kontroll jegyei.

„Az iskolai törvénykezéssel, főként pedig a végrehajtás során kialakuló jogszokásokkal felekezeti iskoláink észrevétlenül államosíttatnak” – vonja le a végső konklúziót a dunamelléki egyházkerület.

Az 1945 utáni intézkedések az államosítás processzusa tehát *nem csupán valamiféle kommunista trükk* eredménye volt, hanem a tanügyigazgatás hatalmának előretöréséé, amely 1945 után pártkeretektől függetlenül folytatódik, a legkeményebb ellenőrzést szorgalmazó nyomáscsoport a tanfelügyelőegyesület egyik kiemelkedő aktivistája tevékenységével az oktatáspolitikai mező szélsőjobboldalán van jelen a háború előtt és alatt, 1945 után már a kommunista pártot kívánja megnyerni céljainak. Az államosítás processzusa ezenkívül a felekezeti, illetve iskolaszéki kontrollt ellenző tanítói szakma előrenyomulásának és hatalomátvételének is jele az iskola fölött. Ez az előrenyomulás igazolhatóan 1945 és 1948 között akkor is folytatódott, és akkor is együtt járt az egyházi autonómiát korlátozó törekvésekkel, amikor erre direkt politikai szándékok nem voltak, amikor az államosítást felvető radikális interpellációt Ortutay – a kommunisták teljes taktikai egyetértésével – még elutasította.

A társadalom viszont többek között azért nem védhette meg iskoláit, mert a felekezeti középiskolák ilyen tömegének alternatív fenntartására már nagyon régen nem volt képes. 1945 után objektíve megindult a laicizálódás – persze sokkal kisebb mértékben mint ezt a munkáspártok szerették volna, s a középiskolázási igények kiszélesedése olyan rétegek körében, melyek nem engedhették meg maguknak, hogy más városokba járassák gyermekeiket, széles politikai és társadalmi körök számára fogalmazta meg azt a problémát, hogy egy-egy vonzáskörzetben egyáltalán nem volt *nem* felekezeti iskola, illetve a kisebbségi felekezetnek nem volt helyben iskolája. A felekezetközi intolerancia két világháború között felgyúlt élményanyaga – ez alól még leginkább az evangélikus gimnáziumok jelentettek kivételt, de az evangélikus tanítóképzőkben már a numerus nullus gyakorlata uralkodott az izraelita jelentkezőkkel szemben – a kisebbségi felekezetek számára *talán* tolerálhatóvá tette, hogy állami iskolába kell járatnia gyermeküket, akit *egyébként* is egy másik – ellentétes történelemszemléletet, viselkedési attitűdöt hordozó más felekezetű gimnáziumba kellett volna járatniuk. A szegényebb iskolákban már többségben voltak azok a tanárok és azok az igazgatók, akiket az állam nevezett ki. *Az államhatalom jellegének megváltozása lényegtelen. Ugyanazok a tanáregyeniségek járnak élen, amikor az államhűséget bizonyítani kell 1943-ban vagy 1949-ben.* Mi több, az egyházi hierarchiában is részben ugyanazok a papok, püspökök szorgalmazták a jobbratolódó állammal való együttműködést, akik később a „népi demokratikus”, illetve sztálinista államhatalommal való párbeszédet.

Hogy az államosítás történetére vonatkozó vázlatos megjegyzések miért aktuálisak, tágabb összefüggésekbe illesztve tudnám megindokolni.

A feudális gondolkodás része, hogy a társadalom egyes szervezeteinek speciális hivatásuk van a társadalmi működés egyes szféráinak betöltésére. Az egyház különböző

apparátusai – a hierarchia, illetve a különféle célokra alakult szerzetesrendek betöltötték ezeket a funkciókat: az egyházon belül elkülönült alrendszerek jöttek létre a népoktatás művelésére, a tudományok művelésére, a szakoktatás művelésére – azaz a speciális növényi kultúrák, magas szintű birtokigazgatás átadására, a teológiai propaganda gépezetének működtetésére, a jogászok és politikai tanácsadók képzésére. A modern szociológiai és társadalomtörténeti nyelv alkalmas ennek a struktúrának a leírására, gondoljunk csak Southern-re és Dabyre.

A modern államban az egyház funkcióinak egyrésze leszakadt az egyháztól – mindenekelőtt a bíraskodás és a közhatalmi funkciók. A hivatások más részein, más vonalain viszont párhuzamos struktúrák épültek ki. Azaz az egyházi tudományosság mellett létrejött a világi tudomány, a világi művészet, a világi oktatás.

Ugyanakkor a katolikus tudomány, művészet, oktatás is differenciálódott, bizonyos írók és művészek azért voltak katolikusok, mert – nem papként is – egészen közel álltak az egyház hivatalos vonalához, mások viszont azért, mert a pozitívizmus, a liberalizmus és a marxizmus válsága új világnézet keresésre késztette őket és ezt a régi-új katolicizmusban találhatták meg. (Mindez persze hasonlóképpen elmondható a protestantizmusról is).

A XX. századi tudomány, irodalom és művészettörténetben megfigyelhető, hogy igazán komoly értékálló szellemi produktumokat inkább az utóbbi csoport hozott létre, mint az előbbi. Gondoljuk meg, mennyivel többet hozott a katolicizmus hosszú távú érdekeinek is Bábics, mint Pintér Jenő, Szekfű Gyula, mint Áldásy vagy az egyház hivatásos történetírói. Vagy a protestánsok vonatkozásában mennyivel többet Ady, mint a Protestáns Szemle tekintélyes, de azóta gondosan elfelejtett istenes vers gyártói. Azaz: a katolikus és protestáns szellem nagyobb eséllyel alkot kiemelkedőt, egyetemeset, ha semmiféle monopólium, hivatalos hierarchiától származó támogatás nem védi és nem segíti. (Vulgáris hasonlattal élve: a marxista társadalomtudományi gondolkodás legkiemelkedőbb produktumai is az Elbától nyugatra és nem keletre

születtek a hatvanas években. A hivatalosság úgy látszik, ártalmas.)

Úgy tűnik, hogy az igazi szellemi produktumokat akkor és ott produkálja az egyházi oktatás is, amikor és ahol ehhez semmilyen speciális jog nem jár.

Érdemi színvonal különbséget az állami- községi oktatáshoz képest a két világháború között azoknál az iskoláknál lehet kimutatni amelyek *alternatívaként* voltak jelen és nem egy vonzáskörzet középpontját alkották. A legkiemelkedőbb teljesítményt felmutató felekezeti gimnáziumok – például a soproni, a győri, a debreceni gimnáziumok mellett – folyamatosan működtek ugyanabban a városban, s ugyanazokból a rétegekből toborozva diákjaikat nem felekezeti gimnáziumok is. Más nagy hírű iskolák, mint pl. Pannonhalma vagy Csurgó nem vonzáskörzetükből verbuválták tanulóikat, hanem az egész ország minden részéből.

Az egyházi oktatás tehát csak ott volt színvonalasabb, mint a világi, ahol nem a közoktatás funkciójának kvázi átvételére kapott megbízást az államtól, vagy ahol hagyományosan ő volt jelen és nem az állam, hanem ahol egy – csak óvatosan merem mondani – *piaci típusú versenyhelyzetnek* volt kitéve. Azaz, ahol a regio katolikus vagy protestáns társadalma *szabad döntés alapján* küldte gyerekeit a felekezeti iskolába és nem az államiba-községibe, illetve ahol olyan oktatói csapat állt össze, pl. egy szerzetesrend tagjaiból, mely elég nagy vonzerőt tudott kifejteni az ország katolikus illetve protestáns társadalmi köreire, hogy oda járassák gyereküket. (Az izraelita iskolák esetében a helyzet egyszerűen összehasonlíthatatlan, ezért az külön tanulmány tárgya lenne – akár az 1945 előtti, akár az 1945 utáni sorsuk tekintetében.)

Azt hihetnénk, hogy a jelzett tanügyigazgatási nyomással szemben azoknak az iskoláknak nagyobb az ellenállása, amelyek egy városban egyedül vannak, s ezért meg nem szüntethetőségük tudatában magabiztosan manővereznek az iskolalátogatóval szemben. A helyzet fordítva igaz. Azok az iskolák tudtak jobban ellenállni a tanügyigazgatási nyomásnak, amelyek elitiskolaként mű-

ködtek, más nem-felekezeti iskolák szomszédságában. Amelyeket a szülők úgy *választották*, amelyek megvédésére készen voltak, s ahol erre pénzt is áldoztak.

Nem véletlen, hogy egyes egyházi oktatók bornírtságára és vaskalaposságára, kicsinyességére felhozott radikális és szabadkőműves példák szinte sosem ezekből az elitiskolákból vették, hanem mindig azokból az átlagos gimnáziumokból, amelyek az ország különböző pontjain kvázi közoktatási funkciót láttak el.

Az elitiskolák – nevezzük most már így a nem vonzaskörzeti, hanem speciális felekezeti iskolákat – tanári kara tudományos értékeiben támadhatatlan volt. Egyszerűen azért, mert az elitiskolák vezetése válogathatott a jelentkező tanárokból. És válogathattak a jelentkező diákok közül is. Hogy a felekezeti tucatiskolák szakmai színvonala magasabb volt-e, mint az állami és községi iskoláké, nehezen bizonyítható. Mindenesetre tény, hogy amikor Pintér Jenő – aki pedig szelekciójában elfogult a katolikus iskolák és tudósok javára – számbaveszi, hogy az irodalomtörténetben kik alkottak kiemelkedőt a század első harmadában, akkor a felsoroltak zöme *valóban középiskolai tanár* és nem egyetemi vagy magánszférából származó, *de ezen belül elsöprő többségük nem felekezeti iskolák tanára, illetve az említett felekezeti elitiskolák tanára.*

Nyilván már eddig is látható, hogy vannak értékeitéletem a történelem jelenségeivel és folyamataival szemben, olyan hierarchia-ellenes és alternatíváspárti értékeléseim ezek, melyeknek semmi köze a hagyományos ellentétpárokhöz (jobb-bal, vallásos-vallás ellenes), s melyeket szándékom szerint mégiscsak ural a történelmi objektivitás, az „ahogy valójában történt” bemutatásának Ranke-i igénye. Az alábbi gondolatsor viszont már semmiképpen nem tudományos, sokkal inkább szubjektív.

A két világháború közötti tapasztalatok azt sugallják számomra, hogy a vallásos embereknek, a valódi közössé-

geknek nem érdeke az egyház számára kvázi „visszakapni” a közoktatási jogosítványokat, hiszen az egyházi oktatás színvonalát – csak azok az egyházi iskolák teremthetik majd meg – amelyeket a katolikus és protestáns *társadalom* igényel majd magának és nem azok, amelyeket az egyház *vezetése* igényel. Veszélyes, igen veszélyes kifejezés és eljárás a közoktatási funkciók „átvétele”. Ha az iskolákat az állam adhatja át az egyházaknak, akkor bármikor vissza is veheti – hiszen a helyi társadalom nem nyilvánítja ki, hogy igényli a speciális szellemiségű iskolát és annak eltartására kész áldozatokat is hozni. Ha ilyen igény kinyilvánítódik, legcélszerűbb és legdemokratikusabb, ha *magániskolát* hoznak létre a vallásos szülők és közösségek, melyeknek szellemét és kontrollját úgy és olyan mértékig gyakorolják hívó laikusok és egyháziak, ahogy az iskolafenntartó közösség ezt kéri. Az effajta akaratnyilvánításra már több példa is van, igazán kár volna az önszerveződő társadalmat egy *fejük felett megkötött alkuval* leblokkolni.

Egyéb, a liberális társadalomeszmény és a modern nyugati típusú egyházfejlődés szemszögéből aggasztó tendenciák is fenyegetnek. Ha az iskolák átadását az állam, illetve a község és az egyházak vezetése dönti el, ezzel az *állami szféra korrodálódó redisztribúciós rendszere felfrissülve átkerül az egyházi szférába*. A katolikus gimnáziumokat ebben a felállásban a szerzetesrendek, illetve a világi katolikus és protestáns tantestületek nem a katolikus szülőktől kapják „használatra”, annak a természetjogi érvelésnek a keretében, hogy az iskoláztatás a szülő elidegeníthetetlen joga és ezt a jogot átruházza általa választottakra (például egy konkrét tantestületre egy konkrét szerzetesrendre), hanem egyházi feljebbvalóiktól.

Azaz míg az egész világon megindul az a természetes folyamat, hogy a protestáns vezetők után egyre inkább a katolikusok is a hívők bizalmából gyakorolják jogaikat és szolgálatukat, a helyzet Magyarországon állami segítséggel – valamennyi egyházban – vagy *száz évet mehet vissza*: nem a hívők bízzák meg az egyházat, hogy ellenőrzésükkel és kontrolljuk alatt iskolát szervezzen gyermeke-

iknek, hanem az egyházi vezetés ajándékoz a hívóknak lehetőséget arra, hogy egyházi iskolába járhassanak.

Mindez, úgy gondolom, több alternatívát is fölvet:

1. Mit jelent az iskolamonopólium leépítése? Azt, hogy a társadalom egyes csoportjai, természetes és jogi személyei maguk alakíthatják ki, hogy kit és milyen szempontok alapján, milyen ellenőrzési rendszerrel bíznak meg gyermekeik nevelésével, leendő munkavállalóik képzésével, polgáraik társadalmi integrálásával, vagy azt, hogy az állam és a kormány urai eldönthetik, hogy kit tekintenek a társadalom oktatási érdekei autentikus képviselőjének.

2. Mit jelent a lelkiismereti szabadság a modern magyar társadalomban? Azt-e, hogy a legkiválóbbak vagy a legmozgékonyabbak kiharcolhatják maguknak a liberális pártok csak személyre szabott védelmét, a többiek pedig szabadon választhatnak, hogy az egyházak meglévő hierarchiájába hogyan tagozódnak be, vagy pedig azt, hogy mindenki kivétel nélkül szabadon szervezhet közösséget és a maga ízlése szerint, maga által választott szellemi vezetőkkel keresi Istent vagy saját lelkiismereti egyensúlyát.

3. Modernizálódni fog-e a magyar társadalom az ideológiához, az ideológiákhoz való viszonya tekintetében, azaz az ideológiák valóban a szellemi szférában fognak hatni, vagy pedig szervezeteikkel és monopóliumaikkal? Megszerzik-e a magyarországi egyházak azt a mozgékony-ságot és demokratizmust, amely a huszadik század végi nyugati egyházak némelyikét jellemzi vagy egy elmáradott társadalom ideológiai kontrolljára, ideológiai irányítására vállalkoznak, konzerválva annak struktúráit és sajátját is.

*A szerző értékeit, és alternatíváit a szerkesztőség
vitaalapnak szánva teszi közzé!*

ZÁRÓNYILATKOZAT

Az Egyházforum Alapítvány 1991. augusztus 2–3-án konferenciát rendezett az Állam és az egyház viszonyáról az egyházi épületek visszaadása tükrében.

Előadást tartottak: Szántó Konrád ofm, Mészáros István oktatástörténész, Mészáros István László parlamenti képviselő, Farkas Beáta közgazdász, Erdő Péter teológiai tanár, Anton Pelinka politológus.

1. A katolikus egyház tanítása értelmében minden egyháznak joga van sajátos célja gyakorlásához szükséges intézményeket, továbbá különböző szintű iskolákat, otthonokat, egészségügyi, szociális és kulturális jellegű intézményeket (ezután: intézmények) szabadon alapítani, birtokolni és vezetni. Az egyházak kötelesek a személyzet illetve a tanárok alapos kiképzéséről gondoskodni, a rájuk háruló feladatokat korszerű módon és az evangélium szeretetének és szabadságának szellemében ellátni.

2. Elfogadhatatlan az össztársadalmi érdekeket szolgáló intézmények bármilyen mesterségesen klerikalizált monopóliuma, valamint az állami támogatások igazságtalan elosztása az ilyen felekezeti és állam intézmények között. Senki sem kerülhet semmilyen értelemben (anyagiilag sem) hátrányos helyzetbe csak azért, mert egy bizonyos felekezeti vagy állami intézményt választott.

3. Az államosított egyházi javak visszaadásával kapcsolatos és az országgyűlés által elfogadott törvény egy lehetséges és elfogadható utat jelent az egyházakat ért korábbi sérelmek orvoslására, amennyiben ez más szerveket (kisegyházakat, önkormányzatokat, intézményeket) nem hoz hátrányos helyzetbe.

4. Szükségesnek tartjuk az állam és egyház valós szétválasztását. Az állam és egyházak kapcsolatát az igazságosságon alapuló, mindenfajta diszkriminációtól mentes kooperáció jellemezze. A szétválasztás konkrét megvalósulásához minden konstruktív javaslatot tekintetbe kell venni, függetlenül attól, hogy mely politikai párttól, társadalmi szervezettől illetve személytől származnak.

5. El kell utasítanunk minden törekvést, bármely politikai párt részéről jöjjön is, amely az egyházakat hasznossági alapon mintegy az illető párt vagy az állam eszközevé teszi. Az egyházak elsődleges feladata ugyanis nem az, hogy megoldja mindazokat a társadalmi problémákat, amelyeket az állam képtelen megoldani. Az egyházak kötelessége azonban, hogy küldetésüknek megfelelően kivegyék részüket a társadalmi problémák megoldásában.

6. A II. vatikáni zsinat szellemének ellentmond mindenfajta diszkrimináció, így a pozitív diszkrimináció is. Ezért ajánlatos az úgynevezett történelmi egyházaknak önként lemondaniuk minden olyan előnyről, amely más felekezeti vagy társadalmi intézményekhez képest privilegizált helyzetbe juttatná őket.

7. Az államosított és most újra az egyházak tulajdonába kerülő javak esetén különös körütekintésre és önmérsékletre van szükség az érintett egyházak részéről. Az egyházak ugyanis nem azoktól kapják vissza javaikat, akik azokat korábban erőszakosan kisajátították, hanem attól a társadalomtól, amely maga is a felelőtlen kommunista kormánypolitika áldozata lett, akárcsak az egyházak. Az igazságosság követelménye, hogy az elmúlt politikai rendszer terhes örökségét ne csak a társadalom, hanem az egyházak is viseljék.

8. Kérjük a katolikus egyház vezetőit, hogy az egyház által igényelt ingatlanok kapcsán is vállalják a II. vatikáni zsinat szellemében történő őszinte dialógust a társadalommal, különösen az érintettekkel, (helyi önkormányza-

tokkal, szervezetekkel és intézményekkel) és alaposan mérlegeljék az esetleges átvétel minden irányú következményeit. Az átvételt követően pedig nyíltan és folyamatosan adjanak számot az ingatlan rendeltetéséről, illetve a célszerű rendeltetés személyi és anyagi vonatkozásairól. Szükséges, hogy a püspöki kar fogalmazza meg és hozza nyilvánosságra a különböző intézményekkel kapcsolatos koncepcióját.

9. Kérjük a katolikus egyház vezetőit, hogy ugyancsak a II. vatikáni zsinat szellemében történő megújulás értelmében legalább fele-fele arányban biztosítsanak helyet a különböző egyházi vagyont kezelő bizottságokban világiaknak is, elkerülvén ezzel a klerikalizálódás vádját és veszélyét.

Budapest, 1991. augusztus 3-án

Egyházfórum Alapítvány

**A pozsonyi KOMENSKÝ Egyetem
Hittudományi Karának épülete**

MEGHÍVÓ

Szeretettel várjuk kedves olvasóinkat és minden érdeklődőt **HERWIG BÜCHELE S.J.** professzor úr (Svájc) előadásaira, melyet

KERESZTÉNY HIT ÉS POLITIKAI ÉRTELEM

címen tart.

Helyszínek :

1, **Eger**, 1991 október 11-én 20-órakor a Városháza díszterme

2, **Budapest**, 1991 október 12-én 10.30-kor a KDNP székház nagytermében (Nagy Jenő u. 5)

Ezen alkalomra az Egyházforum Alapítvány **H. BÜCHELE** prof. úr az előadással megegyező című könyvét jelenteti meg. Az előadások után a könyv megvásárolható és a szerző dedikálja.

Egyházforum Alapítvány

Egyházforum Alapítvány

*A zsinati megújulásért
A felelős keresztényekért
Az egyházi párbeszédért*

Az Alapítvány célja :

- az Egyházforum negyedéves periódika megjelentetése,
- az Egyházforum könyvei sorozat kiadása,
- az egyház életét jelentősen érintő témákról fórumok szervezése.

Az Alapítvány nyitott, magyar és külföldi egyaránt támogathatja. A befizetett összegek az adóalapból levonhatók.

Az Alapítvány az Illyés Alapítvánnyal együttműködve támogatja a határon túli magyarok egyházi megújulását. Magyarországi továbbképzéseket szervez, útiköltség támogatást nyújt, elsőcikkés szerzőknek publikációs lehetőségeket biztosít, külföldi ösztöndíjakat közvetít.

MHB deviza számlaszám :
402-5331-941-31

1133 Budapest, Pozsonyi út 77-79.

MHB Ft. számlaszám :
325-11626

1425 Budapest, Pf. 603.

**Az Egyházforum folyóiratai és könyvei
az alábbi könyvesboltokban vásárolhatók meg.**

<p>1, Szent István Társulat
1053 Budapest,
Kossuth Lajos u. 1.
7400 Kaposvár,
Irányi Dániel u. 2.</p>	<p>6, SALVE Kereskedelmi Kft.
7100 Szekszárd,
Arany J. u. 12.</p>
<p>2, Szent Gellért Könyvesbolt
1082 Budapest,
Üllői út 82.(üzletek háza)
6720 Szeged,
Aradi Vértanúk tere 2.</p>	<p>7, Püski Könyvesbolt
1013 Budapest,
Krisztina krt. 26.
9021 Győr,
Alkotmány u. 5.</p>
<p>3, Magyar Róma
Könyv és Kegytárgykereskedés
2500 Esztergom,
Petőfi S. u. 11.</p>	<p>8, Zsoltár Bolt
8000 Székesfehérvár,
Rákóczi u. 5.</p>
<p>4, Rekviem
Könyv és Kegytárgykereskedés
4400 Nyíregyháza,
Pazonyi u. 3.</p>	<p>9, Szent Antal Bolt
3300 Eger,
Széchenyi u. 5.</p>
<p>5, KORDA üzlet
6000 Kecskemét,
Trombita u. 6.</p>	<p>10, Püspöki hivatal
könyvesboltja
9700 Szombathely,
Berzsenyi tér 3.</p>

**Rudolf
Schnackenburg**
Krisztus követése – ma

„Rudolf Schnackenburgnak sikerült ... megvalósítania azt, amiről minden biblikus szakember álmodik, hogy a modern kutatási eredmények alkalmazása, közreadása által közelebb vezesse az olvasót Istenhez, Isten terveinek és gondolatainak pontosabb megértéséhez, és segítse keresztény testvéreit az igazabb és tökéletesebb krisztusi élet megvalósításában.”

Tárfányi Béla

Karl Rahner
Hit – szeretet – remény
Válogatás

Az ismert teológus nyugaton több kiadást megért „Praxis des Glaubens” c. sikerkönyvének magyar fordítása. A válogatás a szerző átfogó gondolatvilágának megismerését szolgálja. Elmélkedésre, tanulásra és csoportos foglalkozásra kiválóan alkalmas szellemi-lelki olvasókönyv.

Virt László
Katolikus kisebbség
Erdélyben

Rendhagyó történelmi leírás az erdélyi, bánáti és partiumi római katolikus egyház utóbbi negyvenéves küzdelméről. Az izgalmas krónika bővelkedik az eddig felátíratlan adatokban és összefüggésekben.

Herwig Bütchele
Keresztény hit és
politikai ész

Az innsbrucki jezsuita korszakalkotó műve, amely arra a kérdésre keresi a választ, mi magyarázza a katolikus társadalomtan kicsiny hatását. A szerző megalapozza a katolikus szociális tanítás új elméletét.

Wolfgang Pannenberg
Mi az ember?

A modern filozófiai antropológia és a modern teológia alapján közérthető és árnyalt válaszkérés arra a minden embert érintő kérdésre, kik is vagyunk: mi az ember?

Nummer 15. von **Egyházforum** behandelt ein allgemein menschliches Thema: **Mann und Frau**. Über dieses Thema zu sprechen sind eher die Dichter berufen. In der Auslese des Materials war es berührend wahrzunehmen, wie schwer es ist am Rande der Geheimnissen systematische Wegweisern aufzuschlagen. Einer der Hauptaufgaben der Pastoral(theologie) ist es aber: allgemein verständlich darzustellen, daß der Mensch Gottes Sache ist. Darum haben wir aus dem umfangreichen Material Texten ausgewählt, die die verschiedene Aspekte der Verhältnisse von Frauen und Männer unseres Landes besonders berührend treffen.

Als einen lebensnahen Auftakt bringen wir einleitend eine Stellungnahme einer Ehefrau für die volle Wiederaufnahme wiederverheirateten Geschiedenen in die Kirchengemeinschaft. Die pastoralen Grundlinien des Themas führen die Artikeln von **Weihbischof Ernst Gutting** (Speyer), sowie von **Berhard Häring** und **Paul M. Zulehner**. Zwei Fallstudien über die Teenagerpartnerschaften aus der Schweiz und aus Debrecen (Ungarn) ergänzen diesen systematischen Schriften.

Die aktuellen Konflikten der Nationen in unserer Region haben uns veranlasst zwei diesbezüglichen Artikel zu bringen: von **P. György Bulányi SchP.** und von **Imre Molnár**. Zur "Veni Sancte" veröffentlichen wir einen umschrittenen Artikel von **Tibor Nagy Péter** über die Ausbreitung des staatlichen Einflusses auf das Schuhlwesen zwischen 1930-1990. Abschliessend berichten wir kurz über den **Konferenz der Stiftung Kirchenforum** mit dem Thema: Kirche und Staat im Hinblick auf die Rückgabe kirchlichen Güter und publizieren im Wortlaut das Abschlußdokument.